

УНІВЕРСИТЕТ МИТНОЇ СПРАВИ ТА ФІНАНСІВ
ФАКУЛЬТЕТ УПРАВЛІННЯ
КАФЕДРА ПСИХОЛОГІЇ

Нормоконтроль проведено _____

Кваліфікаційна робота

другий (магістерський) рівень вищої освіти
спеціальність 053 «Психологія»

**ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ВИХОВНОГО ПОТЕНЦІАЛУ БАТЬКІВ
У СІМ'ЯХ, ДЕ ВИХОВУЮТЬСЯ ПРИЙОМНІ ДІТИ**

Виконала:
студентка групи ПС24р-1зм
Астахова Д.О.

Керівник:
Доцент кафедри психології,
к. психол. н., доцент
Склянська О.В.

В.о. завідувача випускової кафедри:
к. психол. н., доцент
Склянська О.В.

2026 рік.

АНОТАЦІЯ

Астахова Д.О. Психологічні аспекти виховного потенціалу батьків у сім'ях, де виховуються прийомні діти.

У роботі аналізується проблема виховного потенціалу батьків у сім'ях, де виховуються прийомні діти, аналізуються психологічні аспекти виховного потенціалу та виявляється взаємозв'язок між складовими виховного потенціалу. Під час написання роботи було визначено загальні теоретико-методологічні підстави для дослідження складових елементів виховного потенціалу, підібрано комплекс методик, адекватних меті дослідження, продіагностовано та проаналізовано взаємозв'язок вказаних елементів, що служить основою для формування уявлення про можливі напрями психологічної роботи з усиновлювачами та наслідки такого психологічного впливу.

Ключові слова: виховання, виховний потенціал, готовність до батьківства, батьківство, прийомні сім'ї.

SUMMARY

Astakhova D.O. Psychological aspects of the educational potential of parents in families raising adopted children.

The work analyzes the problem of the educational potential of parents in families where foster children are raised, analyzes the psychological aspects of educational potential, and reveals the relationship between the components of educational potential. During the writing of the work, general theoretical and methodological foundations for the study of the components of the educational potential were determined, a set of methods adequate to the purpose of the study was selected, the relationship of the specified elements was diagnosed and analyzed, which serves as the basis for forming an idea of possible directions of psychological work with adoptive parents and the consequences of such psychological influence.

Keywords: upbringing, educational potential, readiness for parenthood, parenthood, adoptive families.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ ВИХОВНОГО ПОТЕНЦІАЛУ БАТЬКІВ У СІМ'ЯХ, ДЕ ВИХОВУЮТЬСЯ ПРИЙОМНІ ДІТИ.....	10
1.1. Генезис поняття «виховний потенціал» у психолого-педагогічних дослідженнях.....	10
1.2. Особливості виховання дітей у прийомних сім'ях.....	19
1.3. Формування складових виховного потенціалу батьків у сім'ях, де виховуються прийомні діти.....	26
Висновки до першого розділу.....	33
РОЗДІЛ 2. МЕТОДОЛОГІЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ АСПЕКТІВ ВИХОВНОГО ПОТЕНЦІАЛУ БАТЬКІВ У СІМ'ЯХ, ДЕ ВИХОВУЮТЬСЯ ПРИЙОМНІ ДІТИ.....	35
2.1. Методологічне обґрунтування гіпотез дослідження.....	35
2.2. Обґрунтування вибору психодіагностичного інструментарію оцінки виховного потенціалу батьків у сім'ях, де виховуються прийомні діти.....	39
Висновки до другого розділу.....	46
РОЗДІЛ 3. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ АСПЕКТІВ ВИХОВНОГО ПОТЕНЦІАЛУ БАТЬКІВ У СІМ'ЯХ, ДЕ ВИХОВУЮТЬСЯ ПРИЙОМНІ ДІТИ.....	48
3.1. Цілі, завдання та організація емпіричного дослідження.....	48
3.2. Результати емпіричного дослідження та їх інтерпретація	58
3.3. Результати кореляційного аналізу та перевірка висунутих емпіричних гіпотез.....	65
Висновки до третього розділу.....	76
ВИСНОВКИ.....	79
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	85
ДОДАТКИ.....	93

ВСТУП

Актуальність дослідження. Прийомні сім'ї – це фундамент, на якому будується нове життя дитини, яка в силу низки обставин залишилась без рідних батьків. Для нових батьків – це досить відповідальний крок, оскільки виховний процес тут має свої унікальні виклики, що вимагають особливого підходу до психологічного розуміння цього феномену. Це не просто перевірка готовності до батьківства, а глибоке розуміння наявних у батьків ресурсів, використовуваних стилів виховання та здатності усвідомлювати та долати травми дитини. Батьківство – це не тільки біологічний факт чи юридичний статус, а також глибока соціальна, психологічна та духовна місія, що полягає у створенні безпечного, підтримуючого середовища, де особистість дитини може розкритися повною мірою.

У контексті прийомної сім'ї значення батьківства набуває особливого, зміцнюючого психологічного впливу на дитину, яка знову відчувається потрібною в родині. Прийомні батьки – це, насамперед, агенти змін, які беруть на себе відповідальність за інтеграцію травматичного досвіду дитини, формування порушеної прив'язаності та відновлення її базової довіри до світу.

Важливість спеціальної підготовки прийомних батьків та опікунів зумовлена декількома критичними факторами. По-перше, специфіка дитячого досвіду проявляється в тому, що прийомні діти часто мають досвід психологічних травм або порушень прив'язаності. Звичайного «батьківського інстинкту» часто недостатньо для роботи з такими складними станами; необхідні специфічні компетенції. По-друге, важливою є профілактика вторинного сирітства: недостатня психологічна готовність та завищені очікування батьків є головними причинами повернення дітей до державних закладів. Підготовка допомагає вибудувати реалістичний образ майбутнього батьківства. По-третє, така підготовка сприяє трансформації особистості дорослого: виховний потенціал – це не лише знання методик виховання, а й глибока психологічна готовність до зміни власного способу життя, емоційна

стабільність та здатність до емпатії.

У контексті зазначеної підготовки нас цікавлять саме психологічні аспекти, що детермінують формування виховного потенціалу. Отже, вивчення психологічних аспектів на етапі підготовки дозволяє не лише оцінити наявний ресурс сім'ї, а й цілеспрямовано формувати ті компоненти виховного потенціалу, які забезпечать стабільність прийомної родини та гармонійний розвиток дитини.

Проблема формування виховних засад функціонування прийомних сімей на сьогодні досить широко розкрита у наукових дослідженнях, про що свідчить чимала кількість наукових публікацій у цьому напрямі.

Зокрема, проблематику психолого-педагогічних особливостей функціонування прийомних сімей розкривали: О. Байдарова [2], Ю. Барнич [48], Г. Бевз [6; 7; 39], Г. Бондаренко [9], І. Зверєва [19], П. Кликова [2], М. Кошевдіна [57], В. Кузьмінський [39], П. Литвин [27], Т. Мельничук [6], Л. Микитюк [47], О. Нескучаєва [39], Я. Раєвська [42], В. Синякова [44], Л. Тимків [47], І. Титаренко [48], Л. Філоненко [54], М. Хараджи [57], А. Ярошенко [62] та ін.

Особливості формування батьківської компетентності та готовності до батьківства досліджували: Ю. Андрійчук [41], В. Астахов [1], О. Бартків [3; 4], О. Бацилева [5], О. Безпалько [52], І. Братусь [53; 55], Л. Гончар [15], Г. Гуляєва [46], О. Домбровська [18], Л. Колбіна [32], С. Красін [23; 24], А. Кульчицька [18], О. Мітіна [29], О. Нагула [30], О. Паскаль [32], Н. Пилявець [35], О. Проскурняк [41], І. Пузь [5], О. Роговська [43], О. Смалько [4], Л. Солохіна [46], Л. Тарасова [4343], Р. Хавула [56], Г. Хворова [58], Л. Якуба [61], Л. Яценко [63] та ін.

Практичні засади реалізації батьківських функцій у вихованні дітей вивчали: О. Азаркіна [10], В. Безлюдна [8], О. Булгакова [10], М. Волошенко [12], М. Голубєва [28], І. Джугля [28], О. Кузнєцова [26], О. Макаренко [28], О. Поліщук [36], Г. Циганенко [59], Г. Шкуратенюк [59], Н. Шматко [60] та ін.

Психолого-педагогічні особливості сутності та формування

батьківського та виховного потенціалу пропонували: В. Воднік [11], Л. Гончар [14], Т. Демиденко [17], І. Зверєва [19], Т. Кравченко [20; 21; 22], П. Литвин [27], М. Пентиліук [34], І. Трубавіна [22], Н. Уманець [51] та ін.

Отже, обрана для дослідження тема є актуальною та передбачає вивчення психологічних чинників підвищення виховного потенціалу батьків у сім'ях, де виховуються прийомні діти.

Мета дослідження: теоретично дослідити та емпірично визначити психологічні аспекти підвищення виховного потенціалу батьків у сім'ях, де виховуються прийомні діти.

Виходячи із зазначеної мети, **завданнями** даного дослідження визначено наступні:

- визначити теоретичні засади формування уявлень про виховний потенціал у психолого-педагогічних дослідженнях;
- дослідити особливості виховання дітей у прийомних сім'ях;
- обґрунтувати авторську позицію щодо формування складових елементів виховного потенціалу батьків у сім'ях, де виховуються прийомні діти;
- здійснити методологічне обґрунтування гіпотез дослідження;
- визначити цілі, завдання та методику проведення емпіричного дослідження;
- підібрати психодіагностичний інструментарій для проведення емпіричного дослідження виховного потенціалу батьків у сім'ях, де виховуються прийомні діти;
- емпірично визначити рівні сформованості складових елементів виховного потенціалу батьків у сім'ях, де виховуються прийомні діти;
- проаналізувати взаємозв'язки між окремими складовими елементами виховного потенціалу батьків у сім'ях, де виховуються прийомні діти.

Об'єкт дослідження – виховний потенціал батьків як комплекс взаємопов'язаних елементів створення сприятливого психологічного та

виховного середовища у сім'ях, де виховуються прийомні діти.

Предмет дослідження – психологічні аспекти виховного потенціалу батьків у сім'ях, де виховуються прийомні діти.

Концептуальна гіпотеза дослідження полягає у тому, що виховний потенціал батьків у сім'ях, де виховуються прийомні діти, становить собою комплекс взаємопов'язаних складових елементів (когнітивного, особистісного, мотиваційного, емоційного та адаптаційного), взаємозв'язок та взаємовплив яких забезпечує успішність та збалансованість функціонування такої прийомної сім'ї.

Емпіричні гіпотези:

1. Існує позитивний кореляційний зв'язок між високим рівнем знань про виховання дітей та рівнем адаптації прийомних батьків до нових умов функціонування родини як прийомної (зв'язок когнітивної та адаптаційної складових виховного потенціалу).

2. Прийомні батьки з високим рівнем когнітивної обізнаності демонструють також більшу особистісну зрілість (особистісна складова), (зв'язок когнітивної та особистісної складових).

3. Існує позитивний кореляційний зв'язок між високим рівнем знань про виховання дітей та рівнем емоційної готовності прийомних батьків до реалізації батьківських функцій (когнітивна та емоційна складові).

4. У прийомних батьків, які демонструють високі показники альтруїстичної мотивації, спостерігається вища позитивна емоційна налаштованість на стосунки з дитиною (мотиваційна та емоційна складові).

5. Зрілість, стабільність та альтруїстичність мотивів усиновлення корелюють із соціально-психологічною адаптованістю прийомних батьків до нових сімейних умов та ролей (мотиваційна та адаптаційна складові).

6. Особистісна зрілість майбутніх батьків / усиновлювачів позитивно корелює із загальним рівнем соціально-психологічної адаптованості прийомних батьків в нових (часом стресових та травматичних) умовах виховання прийомної дитини (особистісна та адаптаційна складові).

Теоретико-методологічна основа дослідження. При побудові дослідження ураховано провідні концепції низки дослідників, що займалися проблематикою виховного потенціалу батьків та психологічної готовності до батьківства. Зокрема, ураховано підходи до розуміння та змістового наповнення феномену готовності до батьківства, що розкриті у роботах О. Бацилевої, В. Астахова, І. Пузь [5], О. Домбровської та А. Кульчицької [18], феномену «ефективних прийомних батьків» В. Синякової [44], мотиваційних комплексів прийомних батьків А. Ярошенко [62]. Прийнято до уваги зв'язок між високим рівнем психологічної готовності до батьківства у чоловіків та високим рівнем батьківського усвідомлення та емпатійності (Р. Хавуха [56]), між сукупністю знань батьків про виховання дітей та емоційно-ціннісним забарвленням процесу виховання (А. Одінцева та Р. Калінчева [31]), зв'язок емоційного прийняття відповідальності за дитину та ефективного виконання батьківських ролей (Л. Яценко [63], Н. Шматко [60]).

Для досягнення мети та вирішення поставлених завдань обрано такі **методи дослідження:**

теоретичні – аналіз наукових джерел, узагальнення теоретичних підходів та систематизація наукових даних;

емпіричні – опитування;

математико-статистичної обробки даних – описова статистика, кореляційний аналіз Пірсона;

інтерпретаційні – аналіз, синтез, систематизація отриманих даних, порівняння з результатами інших досліджень.

Відповідно до теоретичних положень було обрано такі **психодіагностичні методики:**

– Авторська анкета «Що ви знаєте про виховання дітей?» для визначення рівня когнітивної складової виховного потенціалу прийомних батьків;

– Тест-опитувальник особистісної зрілості Ю. Гільбуха для

визначення рівня особистісної складової;

- Методика «Мотивація батьківства» Т. Кравченко для визначення рівня мотиваційної складової;
- Методика «Незакінчене речення» Сакса в модифікації для прийомних батьків для визначення рівня емоційної складової;
- Методика дослідження соціально-психологічної адаптації К. Роджерса та Р. Даймонда для визначення рівня адаптаційної складової.

Теоретична значущість роботи полягає в поглибленні наукових уявлень про специфіку функціонування прийомної сім'ї як особливого інституту соціалізації. Здійснено уточнення понятійного апарату з проблеми психологічних аспектів прийомного батьківства, а саме розширено та конкретизовано зміст поняття «виховний потенціал прийомних батьків», визначено його структуру (когнітивний, особистісний, мотиваційний, емоційний та адаптаційний компоненти).

Практична значущість роботи полягає в тому, що отримані у результаті емпіричного дослідження зв'язки між складовими виховного потенціалу можуть бути взяті за основу формування навчально-корекційних програм роботи з кандидатами у прийомні батьки у напрямку розвитку їх виховного потенціалу у розрізі виокремлених компонентів.

Апробація результатів дослідження відбулася в рамках Міжнародної науково-практичної конференції «Економіко-правові, управлінсько-технологічні та соціально-психологічні виміри сьогодення: молодіжний погляд» (14 листопада 2025 р.) на базі Університету митної справи та фінансів, де було представлено доповідь на тему: «Виховний потенціал у сім'ях, де виховуються прийомні діти» (Додаток А).

Структура роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаної літератури, додатків. Список використаної літератури містить 63 найменування. Загальний обсяг – 116 сторінок. Робота містить 20 таблиць, 2 рисунків, 5 додатків.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ ВИХОВНОГО ПОТЕНЦІАЛУ БАТЬКІВ У СІМ'ЯХ, ДЕ ВИХОВУЮТЬСЯ ПРИЙОМНІ ДІТИ

1.1. Генезис поняття «виховний потенціал» у психолого-педагогічних дослідженнях

Розгляд проблематики батьківського виховання у психолого-педагогічних дослідженнях потребує чіткого визначення термінологічного апарату. Різноманіття підходів і шкіл призвело до того, що у науковій літературі використовується ціла низка понять, які так чи інакше описують здатність, прагнення та успішність батьків у реалізації виховної функції. Серед найбільш вживаних термінів, що стосуються батьківського виховання, зазвичай, виокремлюють такі:

- *батьківська компетентність* (або педагогічна компетентність батьків) – охоплює знання, уміння та навички, необхідні для ефективного виховання дитини та розуміння її потреб [30; 35; 58; 61 та ін.];

- *батьківське ставлення* (або батьківська позиція) – відображає систему емоційних, когнітивних та поведінкових реакцій батьків щодо дитини, їхні установки та стиль виховання [8; 10; 28; 59 та ін.];

- *батьківські установки* (або батьківські очікування) – це ті не завжди усвідомлені переконання щодо того, якими мають бути діти, та як має відбуватися виховний процес [8; 10; 46 та ін.];

- *психологічна готовність до батьківства* (усвідомлене батьківство) – саме це поняття, як правило, стосується сформованості особистісних передумов (мотиваційних, емоційних, когнітивних та ін.) для прийняття та ефективного виконання батьківської ролі [1; 5; 24 та ін.];

- *виховний потенціал сім'ї* (батьків) – як сукупність усіх чинників, умов, ресурсів та можливостей, які має сім'я для всебічного розвитку та формування особистості дитини [11; 14; 34; 51 та ін.].

Таке термінологічне різноманіття свідчить про багатогранність самого феномену батьківства, а наш подальший аналіз буде сфокусований на детальному розкритті двох ключових понять, які тісно пов'язані між собою – «готовність до батьківства (усвідомлене батьківство)» та «виховний потенціал», які по суті є стрижневими для розуміння успішності сімейного виховання.

Відзначимо, що категорія «виховний потенціал» почала використовуватися дослідниками досить недавно, але вже набула певної актуальності та розповсюдженості, логічно продовжуючи змістове наповнення категорії «готовність до батьківства», яке за змістом найбільш наближене до виховного потенціалу. Тому розгляд термінологічного апарату у контексті теми даного дослідження вбачається логічним почати саме з категорії «готовність до батьківства».

Категорію «готовність» дослідники, зазвичай, розглядають як: «згода людини робити щось; стан, при якому все зроблено та підготовлено для чогось; спрямованість на щось; з'єднання чинників, що характеризують різні рівні та сторони готовності; стан мобілізації всіх психофізіологічних систем людини, що забезпечують ефективне виконання певних дій; стан, при якому організм краще пристосовується до асоціювання певних поєднань стимулів та реакцій» [24, с. 94].

В свою чергу, «готовність до батьківства» дослідники пропонують розглядати як «готовність до усвідомленого вибору бути відповідальними батьками, сприймати дитину як особистість та як суб'єкта сімейних відносин з урахуванням її індивідуальних особливостей вже з перших хвилин її народження, готовність усвідомлено оволодівати знаннями, уміннями та навичками позитивної взаємодії на емоційному, когнітивному та регуляційному рівнях взаємодії з дитиною» (С. Красін) [24, с. 97].

Категорію «готовність до батьківства» також розглядають як «активно-дієвий стан особистості, установку на здійснення материнської й батьківської поведінки, мобілізованість особистісних ресурсів для виконання батьківських

ролей, наявність відповідних знань, умінь і навичок, налаштованість і рішучість виконувати батьківські функції відповідно до загальноприйнятих соціокультурних норм і загальнолюдських цінностей» (О. Бацилева, В. Астахов та І. Пузь) [5, с. 103].

Л. Яценко розглядає феномен «готовності до відповідального батьківства» як такий, що «охоплює інтегральну сукупність соціальних та індивідуальних характеристик особистості, які забезпечують прояв відповідальності за дитину та емоційне її прийняття на основі певної зовнішньої моделі, яка інтеріоризується крізь призму власного досвіду і забезпечує ефективне виконання ролей батька та матері». На її думку, крім бажання мати дітей, така готовність проявляється також в «усвідомленні, осмисленні, позитивному сприйнятті нових обов'язків, тих особливостей внутрішньо-сімейного життя, що постають перед чоловіком і жінкою, які вирішили стати батьками або вже стали ними» [63, с. 520].

З позиції Л. Гончар, зазначений психологічний феномен охоплює інтегральну сукупність ознак майбутніх батьків «відповідно до узвичаєних у соціумі норм, стандартів, вимог, які забезпечують у майбутньому здатність свідомо планувати майбутнє подружнє життя та народження дітей, а також свідомий прояв відповідальності за дитину та ефективне виконання подружніх і батьківських ролей» [14].

Окрім категорій «готовність до батьківства» та «готовність до усвідомленого (відповідального) батьківства» дослідники послуговуються категорією «усвідомлене батьківство», синонімічно дуже схожою з наведеними.

Зокрема, О. Бартків усвідомлене батьківство характеризує як взаємодію батьків (чи осіб, що їх замінюють) між собою та іншими членами родини, внаслідок чого створюються найбільш сприятливі умови для повноцінного та гармонійного розвитку дитини протягом її життя, що передбачає поповнення її знань, умінь, здібностей та почуттів у процесі виховання та гармонізації сімейних відносин [3, с. 194]. Подібне визначення наводять також І. Братусь

та ін. [53]. Ще в одній праці І. Братусь зазначає, що воно може бути охарактеризоване як сукупність батьківських якостей, почуттів, знань та навичок, що спрямовані на виховання та розвиток дитини та мають на меті формувати здорову та зрілу особистість [55].

О. Кузнєцова – як усвідомлене ставлення до народження, виховання та розвитку дитини, забезпечення її прав і свобод, захист від насильства та від втягнення у злочинну діяльність [26].

Колектив авторів на чолі з Г. Лактіоною характеризує усвідомлене батьківство як ідеальна форма особистісної самореалізації в ролі батьків, основою якої є цілеспрямоване ставлення батьків або осіб, що виконують їхні функції, до формування середовища, сприятливого для всебічного розвитку дитини з урахуванням її індивідуальних відмінностей [52].

Слід також відзначити, що Л. Солохіна та Г. Гуляєва додають, що готовність до батьківства визначається не тільки фізіологічними або моральними чинниками, а й здатністю особистості розуміти відповідність своїх дій і бажань до сутності батьківства загалом, яке прийнято в суспільстві, результатом чого має стати формування готовності до народження та виховання дитини [46].

Крім того, О. Тюптя та Н. Лук'яненко досліджуваний феномен проявляється через «усвідомлення духовної єдності з партнером по відношенню до своїх дітей, що становить інтегральне психологічне утворення особистості, яке включає сукупність таких компонентів, як ціннісні орієнтації батьків, батьківські установки щодо дитини, батьківські почуття, батьківські позиції, батьківське ставлення, батьківська відповідальність, стиль сімейного виховання» [50, с. 321].

Наведений аналіз поглядів дослідників дозволив визначити, що готовність до батьківства полягає у свідомому виборі відповідальної ролі, передбачає здатність сприймати дитину як особистість та суб'єкта відносин з моменту народження, а також готовність цілеспрямовано оволодівати знаннями, уміннями та навичками для позитивної взаємодії з дитиною на

емоційному, пізнавальному та регуляційному рівнях.

Отже, готовність до батьківства можна розглядати як статичну, порогову категорію, яка переважно фокусується на «вході» у батьківство. Більш детальна характеристика даної категорії здійснена нами з використанням табл. 1.1.

Таблиця 1.1

**Ключові аспекти інтерпретації категорії «готовність до батьківства»
(узагальнено автором)**

Аспект	Характеристика
Фокус	Початок батьківства: перевірка наявності базових умов (матеріальна база, емоційна зрілість, знання про догляд за немовлям).
Характер	Пороговий: або людина «готова» (перетнула поріг), або ні. Це «достатність» на момент народження дитини.
Часова перспектива	Коротка: оцінюється здатність забезпечити <i>перші роки</i> життя дитини.
Ключове питання	«Чи можете ви це робити <i>зараз?</i> »
Проблематика	Здебільшого відсутність знань або ресурсів для догляду за здоровою, генетично спорідненою дитиною.

З урахуванням наведених у таблиці особливостей можна стверджувати, що готовність в більшій мірі визначається дослідниками саме поточним моментом такої готовності (особистість готова до появи дитини саме зараз). У той же час, М. Волошенко вбачає готовність до батьківства як більш довготривалий поетапний процес співіснування, що починається з моменту народження і триватиме протягом усього життя. При цьому дослідниця звертає увагу, що це співіснування починається ще за певний час до моменту появи дитини, коли з'являється стала послідовність подій, що передують появі малюка та виникненню ролі батьків [12, с. 67].

Корисною в межах даного дослідження є також позиція О. Роговської та Л. Тарасової, що якість виховання та сімейної взаємодії батьків з дітьми залежать від стану їх батьківського *потенціалу*, а «біологічна здатність до батьківства не завжди збігається з психологічною готовністю до нього» [43].

Низка дослідників [11; 14; 34; 51 та ін.] в останні роки також почали

застосовувати категорію «виховний потенціал» («батьківський потенціал») у своїх дослідженнях, проте мало хто з них не прив'язує дану категорію до проблематики прийомного батьківства.

При цьому Н. Уманець звертає увагу, що слід розмежовувати категорії «виховна функція сім'ї» та «виховний потенціал сім'ї», оскільки останній є більш широким поняттям та характеризує всі можливості сім'ї, як реальні (фіксовані, які використовуються в поточному періоді), так і приховані (які не використовуються з певних причин). Такий потенціал визначається умовами та можливостями реалізації виховної функції сім'ї та характером виховних відносин, характеризує «реальну, фактичну здатність сім'ї до виховання дітей з урахуванням конкретних соціальних обмежень, збалансованості матеріальних та нематеріальних ресурсів сім'ї» та включає: елементарний догляд, гарантії безпеки, емоційне тепло, заохочення розвитку дитини, формування уявлень про цінності, мету і завдання життєдіяльності, умови поведінки тощо [51, с. 183-184].

Л. Гончар розглядає виховний потенціал сім'ї крізь призму гуманних батьківсько-дитячих відносин та характеризує його як «сукупність реальних і потенційних можливостей соціально-педагогічної самоорганізації сім'ї, що дає змогу цілеспрямовано задовольняти потреби членів сім'ї в гуманізації міжособистісних взаємин» [14, с. 133].

Т. Демиденко зазначає, що виховний потенціал виступає внутрішнім ресурсом сім'ї як педагогічної системи та розглядає його як «сукупність зовнішніх і внутрішніх факторів, що впливають на виховні можливості родини». Складові та фактори такого потенціалу (до яких вказана дослідниця відносить виховну діяльність батьків, виховне середовище родини, різні види діяльності) можуть підсилювати або послаблювати виховні можливості родини як цілісної педагогічної системи [17, с. 48].

О. Поліщук зазначає, що виховний потенціал сім'ї визначається її типом, умовами проживання, ступенем підготовленості батьків до реалізації виховної функції, а основними компонентами такого потенціалу пропонує вважати:

«чисельність і структуру сім'ї; морально-психологічну атмосферу та характер внутрішнього сімейного спілкування; життєвий і професійний досвід батьків, рівень їхньої освіченості та педагогічної культури; розподіл обов'язків у сім'ї; матеріальні та побутові умови; організацію сімейного дозвілля та наявність сімейних традицій; взаємозв'язок зі школою та іншими соціальними інститутами» [36, с. 109].

О. Слюсар говорить про батьківський потенціал як про реальний та потенційний ресурс, що складається з готовності, здібностей та можливостей для реалізації батьківської ролі. При цьому готовність до батьківства вона характеризує як прийняття батьківської ролі, усвідомлення себе батьком/матір'ю та пріоритетність батьківської сфери життєдіяльності у планах та батьківських установах [45].

На основі представлених вище думок дослідників можна дійти висновку, що виховний потенціал у контексті сім'ї та сімейного виховання трактується ними як комплексна сукупність усіх наявних (реальних) та прихованих (потенційних) можливостей, ресурсів та умов родини, що визначають її фактичну здатність до успішної реалізації виховної функції по відношенню до наявних у сім'ї дітей. Крім того, науковці сходяться в тому, що виховний потенціал є динамічним, багатокomпонентним явищем, яке охоплює не тільки об'єктивні ресурси (матеріальні умови, освіта та ін.), але і суб'єктивні (готовність до батьківства, гуманність відносин, психологічна атмосфера та ін.), що в сукупності визначає педагогічну ефективність сім'ї. З такої позиції виховний потенціал виступає набагато ширшою категорією, ніж готовність до батьківства, оскільки, на думку дослідників, така готовність виступає лише одним з елементів виховного потенціалу.

Отже, вищезазначені дослідники в основному розглядають виховний потенціал сім'ї та батьків у стандартній (традиційній) родині без акцентування його особливостей формування та прояву у сім'ях, де виховуються прийомні діти. У той же час, наявні також поодинокі згадки про виховний потенціал батьків по відношенню до прийомних дітей.

Зокрема, у навчально-методичному посібнику колективу авторів на чолі з І. Зверєвою [19], що присвячений підвищенню рівня виховного потенціалу прийомних батьків та батьків-вихователів, категорія «виховний потенціал» наводиться як загальноповсюдженна, що не потребує окремого тлумачення, та без акценту на прийомних сім'ях.

У той же час, П. Литвин обґрунтовує поняття «батьківський потенціал прийомної сім'ї» та пропонує розглядати його як «комплекс педагогічних можливостей соціально-педагогічної організації прийомної сім'ї, що дозволяє цілеспрямовано задовольняти потреби дитини-сироти у саморозвитку і самореалізації, вибудувати її відносини з соціумом і мікросередовищем» [27, с. 151].

О. Байдарова та П. Кликова оперують поняттям «компетентність прийомних батьків та батьків-вихователів», під якою пропонують розуміти «розуміння батьками своєї позиції щодо дитини, а також комплекс знань, умінь і навичок, що спрямовані на подолання наслідків пережитих дитиною травм, забезпечення створення реабілітаційного середовища та профілактику вторинної травматизації дитини [2, с. 14].

Про виховний потенціал мова йде також у «Програмі навчання прийомних батьків та батьків-вихователів з метою підвищення їх виховного потенціалу», затвердженій Наказом Мінсім'ямолодьспорту від 14.01.2011 №79 [40]. Метою програми є «посилення виховного потенціалу батьків-вихователів, підвищення рівня їх компетентності, що сприятиме становленню позитивних взаємостосунків батьків з дітьми, повноцінному розвитку дітей та самореалізації батьків» [40]. На доданок до цього, у «Положенні про ДБСТ» зазначено, що «батьки-вихователі один раз на два роки проходять навчання з метою підвищення їхнього виховного потенціалу» [37]. При цьому тлумачення змісту, критеріїв і показників виховного потенціалу у зазначених нормативних документах не надається. Відповідно, можемо говорити про відсутність її офіційного тлумачення.

У зв'язку з цим, пропонуємо авторське бачення категорії «виховний

потенціал прийомних батьків», під яким пропонуємо розуміти комплексну сукупність усіх наявних (реальних) та прихованих (потенційних) ресурсів та умов прийомної сім'ї, що визначає її фактичну здатність до цілеспрямованої та ефективної реалізації виховної функції стосовно дитини, прийнятої на виховання. Тобто це багатокomпонентна сукупність реальних і потенційних можливостей, внутрішніх ресурсів та зовнішніх чинників функціонування прийомної сім'ї, яка включає їхню психологічну готовність до батьківства, рівень педагогічної культури, життєвий досвід, матеріально-побутові умови та гуманний характер внутрішньо-сімейних відносин, що спільно забезпечують цілісну, сприятливу атмосферу та ефективні умови для всебічного розвитку, емоційного благополуччя, соціальної адаптації та успішної інтеграції дитини, прийнятої на виховання.

Отже, якщо в умовах звичайної родини (де з'являються рідні діти) психологи та педагоги, здебільшого оперують категорією «готовність до батьківства», то, на нашу думку, в сім'ях, де виховуються прийомні діти, доцільніше оперувати категорією «виховний потенціал». Вважаємо, що перехід від «готовності» до «потенціалу» у контексті прийомних сімей є не просто зміною термінології, а зміною парадигми психолого-педагогічної роботи з такою категорією батьків.

Вважаємо, що категорія «потенціал», на відміну від «готовності», – це динамічна, ресурсна категорія, що змістовно є ширшою за готовність. Вона фокусується не на *моменті* прийому (входу в батьківство), а на *процесі* виховання та здатності до зростання разом з дитиною. На нашу думку, таке тлумачення може бути обумовлене низкою причин. По-перше, прийомна дитина майже завжди приносить із собою травматичний багаж та пережитий стрес. Виховання такої дитини – це не статичний процес, а постійна робота з подолання криз та корекції поведінки, формування прив'язаності до нових батьків. У цьому контексті потенціал означає здатність сім'ї до постійної динаміки, адаптації та розвитку у відповідь на потреби дитини. По-друге, потенціал охоплює не лише те, що батьки мають (готовність), але і те, що вони

здатні розвинути (стійкість, емпатія, гнучкість, навички переживання травматичного досвіду). Отже, потенціал вимірює здатність того, наскільки батьки мають «запас міцності», щоб витримати регрес дитини, її агресію чи відстороненість, і при цьому не зруйнуватися своєю прив'язаністю.

1.2. Особливості виховання дітей у прийомних сім'ях

Важливість дослідження проблематики сімейного влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, набуває особливого поширення в умовах сучасних соціальних трансформацій. Сьогодні все більше уваги приділяється створенню для таких дітей сімейного середовища як найбільш сприятливого для їхнього повноцінного розвитку та соціалізації. Однією з провідних форм сімейного виховання, що активно розвивається в Україні та світі, є прийомна сім'я, яка покликана забезпечити дитині право на зростання в атмосфері любові, турботи та безпеки.

Передача дитини, яка пережила травматичний досвід втрати біологічної сім'ї чи насильства, у прийомну сім'ю не лише вирішує питання її житла та догляду, але й ставить перед батьками складні та специфічні виховні завдання. На відміну від біологічної сім'ї, виховання у прийомній родині має низку суттєвих особливостей, зумовлених як історією самої дитини (психологічні травми, особливості прив'язаності, затримка розвитку та ін.), так і унікальною природою прийомних відносин (відсутність генетичного зв'язку, юридичний статус, необхідність постійної взаємодії із соціальними службами та ін.).

Поряд із традиційними формами опіки (усиновлення/удочеріння, опіка/піклування) все більшої популярності у нашій державі набувають інноваційні варіанти сімейного влаштування дітей, що залишились без батьків – прийомні сім'ї та дитячі будинки сімейного типу (далі – ДБСТ).

Прийомна сім'я – це «сім'я або окрема особа, яка не перебуває у шлюбі, що добровільно за плату взяла на виховання і спільне проживання від 1 до 4 дітей-сиріт або дітей, позбавлених батьківського піклування» [38].

Дитячий будинок сімейного типу – це «окрема сім'я, що створюється за бажанням подружжя або окремої особи, яка не перебуває у шлюбі, які беруть на виховання та спільне проживання не менш як 5 дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування» [37].

Виховання біологічно нерідної дитини є ключовим завданням для прийомних батьків. Потрапляючи в нові умови функціонування прийомної сім'ї, як батьки, так і діти проходять адаптацію – процес звикання та пристосування людей один до одного в умовах, які змінилися з появою прийомної дитини. Цей процес психологи однозначно називають двостороннім, оскільки звикати один до одного доводиться як батькам (до змінених умов співіснування), так і дитини (до нової сімейної обстановки) [54, с. 477].

Майбутні прийомні батьки мають розуміти, що така форма сім'ї як прийомна – це не лише сімейна форма опіки, але і державна, оскільки проживання та виховання прийомних дітей відбувається під контролем держави в особі соціальних служб. При цьому, нормативна база, зокрема, Положення про прийомну сім'ю [88], свідчить, що не кожна подружня пара чи одинока людина має право створювати прийомну сім'ю, оскільки існують певні вимоги до її створення:

- по-перше, майбутня прийомна сім'я має забезпечити житлову площу та необхідні умови для проживання – або окрему кімнату або достатньо місця для «своєї території», а також забезпечувати у цьому приміщенні належні санітарні умови, наявні необхідні меблі, побутову техніку та інші предмети тривалого вжитку;

- по-друге, мати відповідне матеріальне забезпечення – середньомісячний сукупний дохід сім'ї в розрахунку на одну особу за попередні 6 місяців має бути не меншим за розмір прожиткового мінімуму;

- по-третє, існує обмеження щодо віку прийомних батьків – від 18 років і до такого віку, щоб на час досягнення обома батьками пенсійного віку всі прийомні діти досягли віку вибуття з прийомної сім'ї; якщо один з батьків

уже є пенсіонером, у розрахунок береться вік молодшого із батьків;

– по-четверте, потрібна згода самої дитини, якщо вона досягла віку та рівня розвитку, щоб висловити власну позицію;

– по-п'яте, прийомні батьки мають довести належний стан здоров'я та відсутність залежності від згубних звичок, про що в органи опіки надаються довідки від лікарів (загальна медична комісія, аналізи), психіатрів, наркологів тощо;

– по-шосте, психологічна готовність – майбутні прийомні батьки не повинні мати ознак агресивності, конфліктності, емоційної збудливості та інших подібних психічних станів, що можуть нашкодити психіці дитини.

Особливості прийомної сім'ї як альтернативної форми сімейного влаштування дітей, які залишилися без піклування батьків, наведені на рис. 1.1.

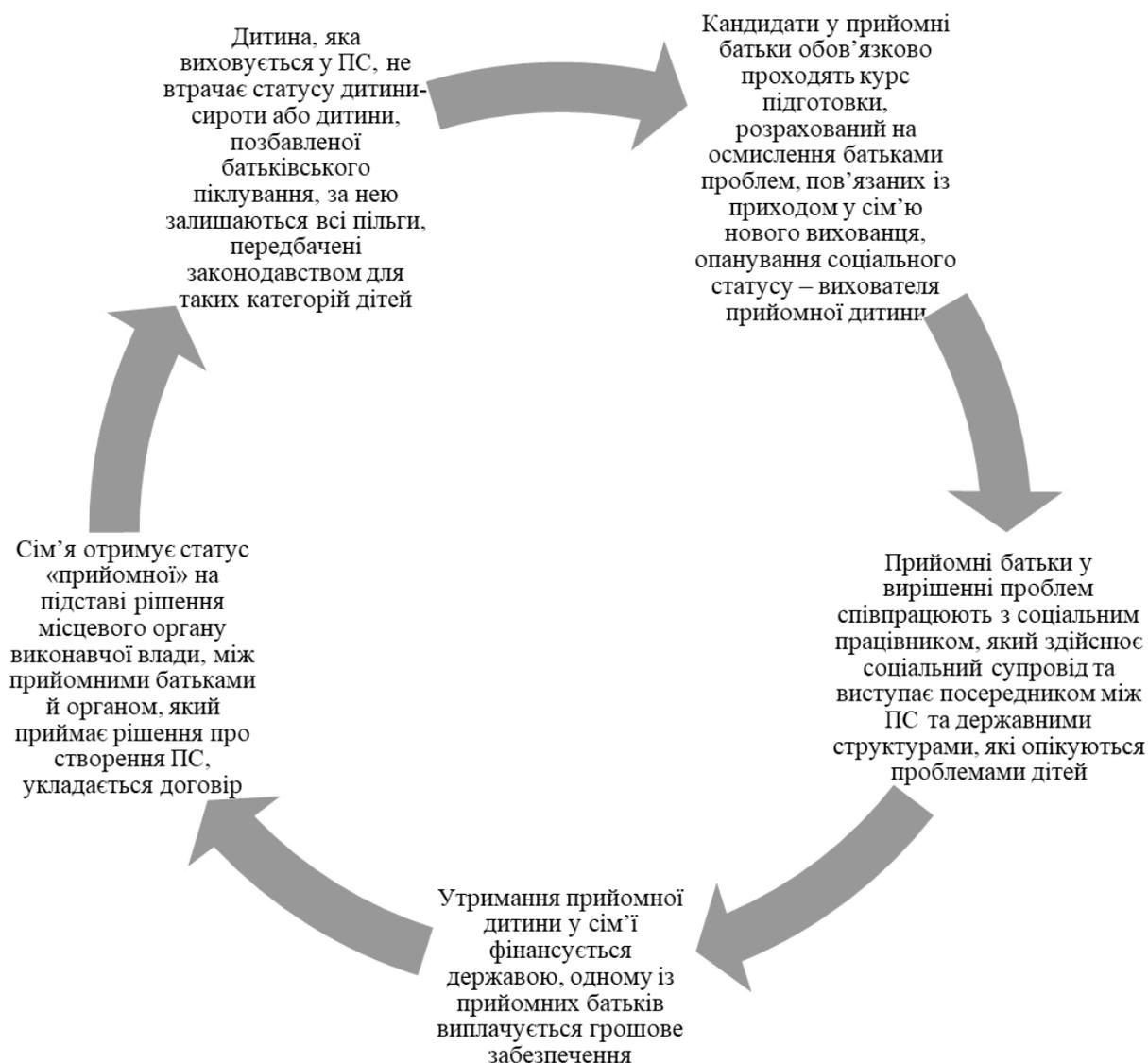

Рис. 1.1. Особливості прийомної сім'ї як альтернативної форми сімейного влаштування дітей

Відповідно, створення прийомної сім'ї – це глибоко усвідомлений крок, який вимагає не лише бездоганного дотримання законодавчих вимог та підготовки необхідних документів. Людина має чітко розуміти масштаби своєї відповідальності та наслідки такого рішення. Ця складність підтверджується статистикою: лише 10% бажаючих стати прийомними батьками створюють реальні сім'ї. Кандидати проходять багатоетапну ретельну перевірку: спочатку документальну, потім соціальні працівники оцінюють житлові умови, а фінальним етапом є обов'язкове навчання, де майбутніх батьків у

соціальної службі готують, надаючи знання з педагогіки, психології та фізіології [39; 48 та ін.].

Не можуть бути прийомними батьками особи, позбавлені батьківських прав; колишні опікуни (піклувальники, усиновителі), позбавлені відповідних прав за неналежне виконання покладених на них обов'язків; особи, які за станом здоров'я не можуть виконувати обов'язки щодо виховання дітей [38].

Контроль та супровід дітей у прийомних сім'ях здійснюють Центри соціальних служб у справах сім'ї, дітей та молоді, що функціонують при органах виконавчої влади на місцях. Соціальний працівник обов'язково регулярно відвідує родину, надаючи необхідні консультації та соціальні послуги. Завдання супроводу є багатограним: попередня оцінка відповідності сім'ї критеріям прийомної; бесіди та консультування прийомної сім'ї та надання рекомендацій із вирішення загальних та специфічних соціальних питань; спілкування з прийомною дитиною індивідуально для з'ясування її думки та почуттів щодо життя у родині. Соціальний супровід виступає цілеспрямованою діяльністю фахівців, мета якої полягає у створенні оптимальних соціально-психологічних умов для повноцінного розвитку прийомних дітей та дітей-вихованців у прийомних сім'ях (ПС) та дитячих будинках сімейного типу (ДБСТ).

На основі узагальнення низки наукових публікацій з проблематики дослідження [19; 2; 9; 54; 48; 39; 7; 57; 47; 42 та ін.] можемо сформулювати уявлення про стадії соціально-психологічної адаптації дітей у прийомних сім'ях-(рис. 1.2.).

Рис.1.2. Стадії соціально-психологічної адаптації дітей у прийомних сім'ях

У кожній прийомній родині формується унікальна, індивідуальна виховна система, що створюється емпіричним шляхом та постійно коригується на основі набутого досвіду. Хоча ця система може містити багато ефективних педагогічних рішень, вона водночас не позбавлена прорахунків і серйозних педагогічно-виховних помилок. У цьому контексті важливим вбачаємо дослідження Г. Бондаренко, яка виділила ключові проблеми, з якими стикаються прийомні батьки, що узагальнено нами в табл. 1.2.

Таблиця 1.2

Проблеми, з якими стикаються прийомні батьки за Г. Бондаренко

Проблеми	Характеристика
1. Питання комунікації.	З появою прийомної дитини відбуваються трансформації уже існуючих родинних взаємин. Результат встановлення нових комунікаційних зв'язків багато в чому залежить від того, наскільки батьки володіють адаптивними здібностями до нових умов, наскільки вони готові приділяти увагу та витратити час на дітей.
2. Ревнощі між дітьми (біологічними та прийомними) за увагу дорослих.	Перед батьками постає нелегке завдання налагодження сімейного побуту, щоб усі діти зрозуміли, що вони єдине ціле, що їх люблять однаково та ставлять до них рівні вимоги. Побудовування толерантних взаємин – важливий момент профілактики дитячих ревнощів.
3. Наслідування поведінки прийомних батьків.	У вихованні дітей важливо демонструвати позитивний приклад, оскільки діти часто копіюють спосіб життя батьків. Потрапляючи у прийомну сім'ю, діти часто демонструють «погану спадковість» від біологічних батьків, що може негативно впливати на взаємини у новій родині, погіршуючи результативність процесу виховання.
4. Нерозуміння прийомними дітьми меж інших дітей.	Перебування у закладах інтернатного типу накладає свій відбиток на те, що діти починають вважати все спільним – іграшки, книги, їжу. Тому в сім'ї прийомні діти не завжди розуміють, що у біологічних дітей є їх особисті речі, які не можна брати без дозволу. Тому завдання батьків – набратися терпіння та замість покарання роз'яснювати прийомним дітям важливість особистого простору та існування особистих речей.
5. Непорозуміння з оточуючими, зокрема, з педагогічно-учнівським колективом.	Якщо дитина прийшла у прийомну сім'ю з інтернатного соціального оточення та перейшла до традиційного закладу освіти, ставлення вчителів та однокласників може мати вирішальне значення для її адаптації. Інакше дитина може «замкнутися» в собі, що негативно впливатиме на виховний процес.
6. Емоційні переживання та життєві негаразди із «минулого» життя.	Прийомним батькам важливо не залишати дитину наодинці з її переживаннями, а намагатися налагоджувати толерантні взаємини.
7. Проблема покарання-похвали.	Прийомним батькам доцільно вчасно продумати систему дій щодо покарання за провину та похвали за досягнення, яка б формувала позитивну установку на взаємини із прийомними дітьми.

Уникнення потенційних проблем у виховному процесі прийомних сімей значною мірою залежить від ефективного вибору умов співпраці між батьками та прийомною дитиною. Основними умовами для успішної реалізації виховних функцій у сімейному житті такої родини є гармонійне поєднання батьківського піклування, почуття обов'язку та любові. Якщо змістовна

діяльність в одній із цих ключових сфер відсутня, сім'я втрачає можливість ефективно впливати на дитину. Більше того, надмірна активність в одній із цих сфер також на шкоду іншим, спотворюючи виховний процес, роблячи його неповним, нецілісним та однобічним.

Варто також звернути увагу, що для вирішення вищенаведених проблем прийомні батьки досить часто звертаються за допомогою до спеціалістів (психолога, соціального педагога та ін.), що дозволяє зробити вчасну діагностику та корекцію не тільки індивідуальних психологічних особливостей дітей, але і внутрішньо-сімейних взаємовідносин, що забезпечує ефективність функціонування прийомної сім'ї в цілому як єдиного виховного механізму.

1.3. Формування складових виховного потенціалу батьків у сім'ях, де виховуються прийомні діти

Повертаючись до з'ясування особливостей формування виховного потенціалу батьків у сім'ях, де виховуються прийомні діти, вважаємо за доцільне також приділити увагу психологічним особливостям такого формування та обґрунтувати основні складові елементи такого виховного потенціалу.

На нашу думку, створення прийомної сім'ї – це відповідальний крок, який вимагає від батьків не лише дотримання юридичних вимог, але і формування особливого, зміцненого виховного потенціалу. На відміну від біологічних батьків, прийомні батьки стикаються з унікальним набором психологічних викликів, які безпосередньо впливають на їх здатність ефективно виховувати дитину, яка має досвід травми та розлуки.

У підрозділі 1.2 було з'ясовано, що прийомні діти часто приносять із собою у нову родину багаж травматичного досвіду: переживання покинутості, нехтування, нестабільності або насильства. Це психологічно впливає на їхнє мислення, емоційну регуляцію та прихильність.

Зокрема, порушення прив'язаності проявляється в тому, що дитина могла не сформувати надійну прив'язаність до дорослого. Виховний потенціал тут полягає у здатності до коригувального досвіду прив'язаності – тобто до формування взаємин із дитиною, які є стабільними, передбачуваними та безумовно люблячими.

Також прийомні діти можуть демонструвати неадекватну поведінку (агресію, відстороненість, брехню) як захисний механізм, що пояснюється реакцією на травму. Прийомні батьки в такому випадку мають замінити звичайні каральні чи оціночні реакції на травма-інформований підхід, розуміючи, що «погана» поведінка часто є комунікацією про біль та прохання допомоги. Батькам необхідно навчитися зберігати спокій та емоційну врівноваженість навіть під час найскладніших криз дитини, не приймаючи її поведінку на свій рахунок.

Можна також зазначити, що формування виховного потенціалу прийомних батьків починається з глибинного самоаналізу та усвідомлення мотивації, яка привела їх до рішення сформувати прийомну сім'ю. Якщо мотивація базується на бажанні «врятувати» дитину, то це може призвести до емоційного вигорання та нереалістичних очікувань. Ефективний виховний потенціал вимагає переходу від ролі «рятівника» до ролі «батька/матері-провідника», який приймає дитину такою, якою вона є. Важлива психологічна особливість полягає в тому, щоб виробити у батьків здатність прийняти та поважно інтегрувати історію дитини (її біологічних батьків, культуру, минуле) у нове сімейне життя, не відчуваючи конкуренції.

З урахуванням наявного науково-практичного досвіду нами здійснено спробу обґрунтування основних психологічних особливостей формування виховного потенціалу прийомних батьків (табл. 1.3).

Таблиця 1.3

Психологічні особливості формування виховного потенціалу прийомних батьків

Психологічні особливості	Характеристика
1.Травма-інформована емпатія	Це здатність не просто співпереживати дитині, а й розуміти її поведінку крізь призму минулої травми. Прийомні батьки повинні навчитися бачити, що агресія, відстороненість та протидія часто є захисними механізмами та комунікацією болю, а не свідомою «поганою поведінкою». Володіння такими навичками в межах виховного потенціалу допомагає замінити каральні реакції на коригувальні, спрямовані на задоволення невисловленої потреби дитини у безпеці та стабільності.
2.Стійкість до порушення прив'язаності	Формування виховного потенціалу вимагає від прийомних батьків психологічної готовності до того, що дитина може відштовхувати їх, не довіряти або демонструвати амбівалентні (суперечливі) почуття. Це прямий наслідок порушеної прив'язаності у дитячому віці. Потенціал батьків полягає у здатності бути послідовним джерелом любові та безпеки, незважаючи на відсутність миттєвої віддачі чи подяки. Це забезпечує коригувальний досвід прив'язаності.
3.Компетентність у саморегуляції (емоційна стійкість)	Виховання дитини з травматичним минулим є емоційно виснажливим. Ця особливість передбачає здатність прийомних батьків свідомо керувати власним стресом, розчаруванням чи гнівом, щоб не реагувати на складну поведінку дитини імпульсивно або з позиції власної травмованості (вторинна травматизація). Збереження дорослої та спокійної позиції навіть під час дитячих криз створює в родині передбачуване та безпечне середовище, яке є критично важливим для відновлення дитини.
4.Психологічна децентрація та гнучкість	Це здатність відходити від власних уявлень про «ідеальну» сім'ю чи «правильну» поведінку дитини. Прийомні батьки повинні бути надзвичайно гнучкими у виховних стратегіях, оскільки методи, ефективні для біологічних дітей, можуть бути неефективними або навіть шкідливими для прийомних. Тому психологічна гнучкість дозволяє адаптувати правила та вимоги до реальних потреб і рівня розвитку дитини, замість того, щоб намагатися «підігнати» її під існуючі сімейні рамки.
5.Прийняття «тріади втрат»	Прийомні батьки мають психологічно прийняти, що дитина пережила втрату (сім'ї, дому, знайомого середовища) і що вони не є її «першими» батьками. Ця особливість включає поважне ставлення до біологічної історії дитини. Дана психологічна особливість формує виховний потенціал, який підтримує ідентичність дитини, дозволяючи їй інтегрувати своє минуле. Заборона або ігнорування біологічного коріння може спричинити розкол у психіці дитини та перешкоджати формуванню повної прихильності до прийомної родини.

Спеціалізоване навчання, яке проходять прийомні батьки, є критично важливим для розвитку їх виховного потенціалу, оскільки воно надає необхідні когнітивні та емоційні інструменти взаємодії з прийомними дітьми. У межах такого навчання можна виділити ключові аспекти виховного потенціалу, що формуються різними когнітивними напрямками (табл. 1.4).

Таблиця 1.4

Ключові аспекти виховного потенціалу прийомних батьків, що формуються за рахунок різних сфер знань

Сфери знань	Психологічні аспекти виховного потенціалу, що формуються
Підліткова фізіологія та психологія	Здатність інтерпретувати поведінку дитини відповідно до вікових норм, а не лише травми.
Основи педагогіки	Здатність встановлювати чіткі та справедливі межі, не вдаючись до маніпуляцій чи покарань, що ретравматизують.
Психологія прив'язаності	Здатність віддзеркалювати емоції дитини та забезпечувати емпатичну реакцію, навіть коли це важко.
Емоційна саморегуляція (емоційний інтелект)	Здатність прийомних батьків керувати власним стресом і вигоранням, щоб залишатися ресурсом для дитини.

Вважаємо, що виховний потенціал у прийомній сім'ї інтерпретується як спроможність батьків пройти наступні етапи (табл. 1.5).

Таблиця 1.5

Основні етапи формування виховного потенціалу прийомних батьків (позиція автора)

Компонент виховного потенціалу	Інтерпретація (Що він дає?)
Емоційна стійкість	Здатність витримати травму дитини. Батьки не реагують на поведінку дитини (яка часто є проявом травми) як на особисту образу чи невдачу. Це "контейнування" складних емоцій.
Навички прив'язаності	Здатність стати "надійною базою". Оперування знаннями про травму і формування надійної прив'язаності, навіть якщо дитина активно цьому протистоїть (феномен "відторгнення прив'язаності").
Гнучкість та навчання	Здатність до самокорекції. Батьки розуміють, що їхні методи виховання, ефективні для біологічних дітей, можуть не спрацювати з прийомною дитиною, і готові вчитися новим, травма-інформованим підходам.
Мережа підтримки	Здатність залучати ресурси. Розуміння, що виховання прийомної дитини вимагає допомоги фахівців (психологів, терапевтів) і готовність цю допомогу приймати, не вважаючи це ознакою слабкості.

На основі проведеного теоретичного аналізу було систематизовано ключові складові виховного потенціалу прийомних батьків, що дозволяє детально розглянути психологічні механізми їх формування. На нашу думку, структура потенціалу представлена п'ятьма взаємопов'язаними компонентами: когнітивним, особистісним, мотиваційним, емоційним та адаптаційним.

Першим психологічним аспектом виховного потенціалу є когнітивна складова. Він визначає інтелектуальну готовність батьків і включає обізнаність у питаннях вікової психології та фізіології. Особлива увага в межах цього компонента приділяється засвоєнню травма-інформованого підходу. Знання про те, як депривація та травматичний досвід впливають на мозок і поведінку дитини, є критично важливими, оскільки саме вони дозволяють батькам інтерпретувати складну поведінку дитини не як «невихованість», а як наслідок психологічного болю.

Другою складовою виховного потенціалу прийомних батьків запропоновано особистісну, яка фокусується на індивідуально-психологічних якостях прийомних батьків. Виховний потенціал тут розглядається крізь призму емоційної зрілості та особистісної готовності. Психологічна характеристика цієї складової передбачає наявність високої емпатії та здатності до саморефлексії. Саме здатність батьків аналізувати власні реакції та зберігати самоконтроль у конфліктних ситуаціях є запорукою стабільності сімейної системи.

Третьою складовою виховного потенціалу запропоновано мотиваційну. Аналіз мотиваційного аспекта дозволяє оцінити «фундамент», на якому будується рішення про прийом дитини. Психологічний аспект тут полягає у диференціації конструктивної та деструктивної мотивації. Виховний потенціал вважається високим, якщо в основі лежить альтруїстичне бажання допомогти дитині. Навпаки, орієнтація на вирішення власних криз (самотність, заміна втраченої дитини) оцінюється як фактор ризику, що потребує корекції під час підготовки.

В основі четвертої складової виховного потенціалу лежить емоційна взаємодія та прив'язаність (емоційна складова). Вона є центральним у контексті створення безпечного середовища та характеризує здатність батьків до формування надійної прив'язаності. Психологічна характеристика цієї складової включає емоційну теплоту та відкритість. Важливим аспектом є вміння батьків витримувати негативні емоції дитини, що має досвід втрати, та здатність до «контейнування» цих переживань без руйнування стосунків.

Завершальною п'ятою складовою є адаптаційна, яка відображає здатність батьків до гнучкої перебудови свого життя. Це показник того, наскільки успішно родина інтегрує дитину у свій простір. Психологічний акцент тут ставиться на копінг-стратегіях батьків – їхній здатності витримувати стрес первинного періоду адаптації та конструктивно змінювати сімейні ролі й життєвий устрій відповідно до нових умов.

Отже виховний потенціал прийомних батьків є складним багатограним феноменом, в якому можна виділити такі складові: когнітивна, особистісна, мотиваційна, емоційна, адаптаційна (табл. 1.6).

Таблиця 1.6

Психологічні складові компоненти виховного потенціалу прийомних батьків у сім'ях, де виховуються прийомні діти

Складові виховного потенціалу прийомних батьків	Психологічні аспекти підвищення виховного потенціалу	Характеристика
КОГНІТИВНА	Когнітивний (знання основ виховання дітей)	Рівень теоретичної підготовки та інформованості батьків, який включає знання про вікову психологію, фізіологію підлітків, особливості розвитку дітей із травматичним досвідом, розуміння специфіки порушень прив'язаності та необхідність застосування травма-інформованих підходів.
ОСОБИСТІСНА	Особистісний (готовність до батьківства)	Наявність необхідних особистісних якостей для прийомного батьківства: емоційна зрілість, високий рівень емпатії, гнучкість, толерантність, самоконтроль та психологічна стійкість. Це також здатність батьків до саморефлексії та конструктивного вирішення конфліктів.

МОТИВАЦІЙНА	Мотиваційний (наскільки батьки вмотивовані на виховання прийомних дітей)	Якість та глибина мотивації стати прийомними батьками. Найбільш сприятливою є мотивація, заснована на бажанні допомогти дитині та безумовній любові, а не на «синдромі рятівника», прагненні заповнити особисту порожнечу чи отриманні соціальних привілей. Оцінюється усвідомлення відповідальності та довгостроковості рішення.
ЕМОЦІЙНА	Емоційний (емоційне налаштування на позитивні батьківсько-дитячі взаємини з прийомною дитиною)	Емоційна відкритість, теплота та здатність до формування надійної прив'язаності. Включає здатність батьків висловлюватися та приймати емоції (як позитивні, так і негативні), створювати безпечне емоційне середовище та відновлювати порушений емоційний зв'язок з дитиною, що має досвід втрати.
АДАПТАЦІЙНА	Адаптаційний (рівень адаптації до нових сімейних умов батьків, що опитуються)	Здатність родини в цілому та батьків зокрема пристосуватися до змін, які вносить поява прийомної дитини. Це стосується перерозподілу ролей, зміни звичного життєвого укладу, фінансової адаптації та здатності витримувати стрес первинного періоду адаптації дитини.

Таким чином, виховний потенціал прийомних батьків є складною системою, де знання (когнітивний аспект) та мотивація мають поєднуватися з глибокою емоційною стійкістю та адаптивністю. Розуміння цих складових компонентів дозволяє розробляти цілеспрямовані програми підготовки, що фокусуються не лише на інформуванні, а й на особистісному зростанні майбутніх вихователів. Оперуючи категорією «виховний потенціал», ми перемикаємо фокус діагностики з простого факту наявності на перспективу розвитку. Це дозволяє не просто сказати батькам: «Ви готові», а сформувати дорожню карту: «Ваш потенціал сильний у цьому та потребує розвитку, щоб ви могли ефективно зілювати травми вашої дитини впродовж усього її дорослішання».

Висновки до першого розділу

У першому розділі здійснено теоретичний аналіз проблеми формування виховного потенціалу батьків у сім'ях, де виховуються прийомні діти. На основі вивчення психолого-педагогічної літератури та нормативно-правової бази зроблено такі висновки.

Уточнено понятійно-категоріальний апарат дослідження. Встановлено, що в наукових роботах використовуються поняття «батьківська компетентність», «батьківське ставлення», «психологічна готовність до батьківства» та «виховний потенціал». Аргументовано, що для прийомних сімей категорія «виховний потенціал» є більш адекватною та інформативною, ніж «готовність». На відміну від готовності, яка є статичною «пороговою» характеристикою моменту прийняття дитини, потенціал розглядається як динамічна, ресурсна категорія, що відображає здатність сім'ї до зростання, адаптації та подолання криз протягом усього періоду виховання.

Запропоновано авторське визначення виховного потенціалу прийомних батьків. Це комплексна сукупність реальних (фіксованих) та прихованих ресурсів прийомної сім'ї, що визначає її фактичну здатність забезпечувати емоційне благополуччя, соціальну адаптацію та успішну інтеграцію дитини, яка має досвід травми та розлуки з біологічною родиною. Визначено, що цей феномен охоплює як об'єктивні (матеріально-побутові умови, склад сім'ї), так і суб'єктивні чинники (психологічна стійкість, рівень педагогічної культури, емпатія).

Проаналізовано специфічні особливості виховання дітей у прийомних сім'ях. На відміну від біологічних родин, прийомне батьківство має штучний (юридично зумовлений) характер, перебуває під постійним контролем держави (соціальний супровід) та стикається з викликами «травматичного багажу» дитини. Основними етапами адаптації визначено періоди «медового місяця», регресії (кризи) та відновлення (стабілізації), кожен з яких вимагає від батьків специфічних виховних зусиль та високого рівня психологічної

витривалості.

Виокремлено ключові психологічні детермінанти формування виховного потенціалу. До них віднесено: травма-інформована емпатія, стійкість до порушення прив'язаності, компетентність у саморегуляції (емоційна стійкість), психологічна децентрація та гнучкість, прийняття «тріади втрат».

Констатовано необхідність цілеспрямованого впливу на підвищення виховного потенціалу. Оскільки біологічна здатність до батьківства не тотожна психологічній успішності у вихованні прийомної дитини, формування потенціалу має бути безперервним процесом, що включає не лише довідбіркову підготовку (навчання кандидатів), а й постійну психолого-педагогічну підтримку під час соціального супроводу.

Обґрунтовано наступні складові виховного потенціалу батьків у сім'ях, де виховуються прийомні діти: когнітивна (знання основ виховання дітей), особистісна (готовність до батьківства), мотиваційна (наскільки батьки вмотивовані на виховання прийомних дітей), емоційна (емоційне налаштування на позитивні батьківсько-дитячі взаємини з прийомною дитиною), адаптаційна (рівень адаптації прийомних батьків до нових сімейних умов).

РОЗДІЛ 2

МЕТОДОЛОГІЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ АСПЕКТІВ ВИХОВНОГО ПОТЕНЦІАЛУ БАТЬКІВ У СІМ'ЯХ, ДЕ ВИХОВУЮТЬСЯ ПРИЙОМНІ ДІТИ

2.1. Методологічне обґрунтування гіпотез дослідження

Обґрунтовані у першому розділі даного дослідження складові виховного потенціалу батьків у сім'ях, де виховуються прийомні діти (когнітивна, особистісна, мотиваційна, емоційна, адаптаційна) потребують відповідного обґрунтування концептуальної та емпіричних гіпотез в межах зазначених складових.

У ході обґрунтування емпіричних гіпотез ми спиралися, з одного боку, на наявні вже наукові факти та твердження інших дослідників, а з іншого – на наші інтуїтивні припущення, що базувалися на цих наявних теоретичних доробках.

Зокрема, низка дослідників, що займалися вивченням психологічної готовності батьків до появи дітей у сім'ї, висловлювали власні позиції з цього приводу.

Оскільки в межах даного дослідження нами здійснене теоретичне обґрунтування сутності та визначено складові виховного потенціалу батьків у сім'ях, де виховуються прийомні діти, з усього переліку наявних наукових публікацій для цілей формування гіпотез дослідження ми зосередили увагу на можливих взаємозв'язках та взаємовпливах вказаних складових.

Так, О. Бацилева, В. Астахов та І. Пузь, характеризуючи феномен готовності до батьківства, визначають його як «активно-дієвий стан особистості, установку на здійснення материнської й батьківської поведінки, мобілізованість особистісних ресурсів для виконання батьківських ролей, наявність відповідних знань, умінь, навичок, налаштованість та рішучість

виконувати батьківські функції відповідно до загальноприйнятих соціокультурних норм і загальнолюдських цінностей» [5, с. 103]. Із даного твердження можна зробити висновок, що готовність до батьківства (як особистісна складова виховного потенціалу) може корелювати з рівнем наявних знань, умінь, навичок (когнітивна складова) та налаштованістю і рішучістю виконувати батьківські функції (мотиваційна складова).

О. Домбровська та А. Кульчицька емпірично дослідили психологічні особливості готовності до усвідомленого батьківства студентської молоді, виділивши складові – адекватність, самооцінка, зрілість Я-концепції та емпатійність, за результатами чого дійшли висновку про зв'язок готовності до батьківства із рівнем їх компетентності як майбутніх батьків [18]. У аналогії до виділених нами складових виховного потенціалу можемо припустити про існування зв'язку між його когнітивною та особистісною складовими.

Р. Хавуха у своєму дисертаційному дослідженні виявив зв'язок між високим рівнем психологічної готовності до батьківства у чоловіків та високим рівнем батьківського усвідомлення та емпатійності, а також визначив вплив особистісних властивостей на розвиток такої готовності [56].

А. Одінцева та Р. Калінчева дійшли висновку, що «відповідальне батьківство включає в себе емоційно й ціннісно забарвлену сукупність знань, уявлень і переконань щодо себе як батьків» [31, с. 71], що може свідчити про існування зв'язку між когнітивною та емоційною складовими виховного потенціалу у межах даного дослідження.

Л. Яценко звертає увагу, що готовність до батьківства (материнства) поєднує в собі сукупність соціальних та індивідуальних характеристик особистості, сприяючи усвідомленню власної відповідальності за дитину та її емоційному прийняттю на основі власного досвіду, що забезпечує ефективне виконання батьківських ролей [63]. Такий підхід, на нашу думку, може свідчити про зв'язок особистісної та емоційної складових виховного потенціалу.

З позиції Н. Шматко, готовність до батьківства (материнства) потребує

урахування, з одного боку, психічного та емоційного стану особистості, а з іншого – її ціннісних орієнтацій [60]. Це може свідчити про існування зв'язку між вказаними психологічними феноменами у розрізі емоційної та особистісної складових виховного потенціалу.

В. Синякова, вивчаючи проблему мотивації замісних форм батьківства (прийомні сім'ї), передумовою успішного виникнення та функціонування таких сімей вважає наявність конструктивних мотивів батьків. На її думку, ефективні замісні батьки – це «позитивно налаштовані, психологічно стабільні та матеріально стабільні люди, здатні допомогти дитині-сироті або дитині, позбавленій батьківського піклування, створити умови для її соціалізації у суспільстві» [44, с. 129]. Крім того, ефективні прийомні батьки відрізняються від неефективних «особистісними характеристиками (відкритістю, гнучкістю установок, терпимістю, відвертістю, потребою у належності до групи, самоконтролем, спокійним ставленням до невдач дітей, лідерськими якостями та ставленням до батьківства як механізму самореалізації. Таким батькам властиві емоційна стабільність і знижена агресивність» [44, с. 129]. Отже, можемо говорити про зв'язок особистісної та мотиваційної складових виховного потенціалу прийомних батьків.

А. Ярошенко звертає увагу на те, що від самого початку спільного життя з прийомною дитиною «нереалістичні сподівання замісних батьків й низький рівень батьківської компетентності стають на заваді розкриттю їхнього потенціалу як суб'єктів батьківства» [62, с. 164]. Вказана дослідниця наводить цілу систему мотиваційних комплексів щодо ухвалення угоди стати прийомними батьками: гармонійний, альтруїстичний, релігійний, нормативний, прагматичний та егоцентричний. На думку вказаної дослідниці, успішність функціонування прийомної родини багато в чому визначається такими мотиваційними комплексами, а також цінностями, які спонукають прийомних батьків до створення такої родини. На перебіг процесу адаптації дитини у прийомній сім'ї впливають також особистісно-психологічні характеристики батьків, зокрема: ставлення до покарання, наявність досвіду

виховання дітей, емоційна стійкість, досвід переживання власних дитячих психотравм, розподіл домашніх обов'язків, залучення чоловіка до виконання хатньої роботи і догляду за дітьми тощо. Результати її досліджень наводять на думку про існування зв'язку між когнітивною та мотиваційною, адаптаційною та особистісною, а також мотиваційною та адаптаційною складовими виховного потенціалу прийомних батьків.

З урахуванням вищенаведеного критичного огляду поглядів різних дослідників та власного уявлення про виховний потенціал прийомних батьків, нами сформульовано наступні концептуальну та емпіричні гіпотези дослідження.

Концептуальна гіпотеза дослідження полягає у тому, що виховний потенціал батьків у сім'ях, де виховуються прийомні діти, становить собою комплекс взаємопов'язаних складових елементів (когнітивного, особистісного, мотиваційного, емоційного та адаптаційного), взаємозв'язок та взаємовплив яких забезпечує успішність та збалансованість функціонування такої прийомної сім'ї.

Емпіричні гіпотези:

1. Існує позитивний кореляційний зв'язок між високим рівнем знань про виховання дітей та рівнем адаптації прийомних батьків до нових умов функціонування родини як прийомної (зв'язок когнітивної та адаптаційної складових виховного потенціалу).

2. Прийомні батьки з високим рівнем когнітивної обізнаності демонструють також більшу особистісну зрілість (особистісна складова), (зв'язок когнітивної та особистісної складових).

3. Існує позитивний кореляційний зв'язок між високим рівнем знань про виховання дітей та рівнем емоційної готовності прийомних батьків до реалізації батьківських функцій (когнітивна та емоційна складові).

4. У прийомних батьків, які демонструють високі показники альтруїстичної мотивації, спостерігається вища позитивна емоційна налаштованість на стосунки з дитиною (мотиваційна та емоційна складові).

5. Зрілість, стабільність та альтруїстичність мотивів усиновлення корелюють із соціально-психологічною адаптованістю прийомних батьків до нових сімейних умов та ролей (мотиваційна та адаптаційна складові).

6. Особистісна зрілість майбутніх батьків / усиновлювачів позитивно корелює із загальним рівнем соціально-психологічної адаптованості прийомних батьків в нових (часом стресових та травматичних) умовах виховання прийомної дитини (особистісна та адаптаційна складові).

Отже, у процесі проведення даного емпіричного дослідження маємо підтвердити або спростувати вищенаведені гіпотези.

2.2. Обґрунтування вибору психодіагностичного інструментарію оцінки виховного потенціалу батьків у сім'ях, де виховуються прийомні діти

Вивчення наукових публікацій інших дослідників засвідчило, що на сьогодні у сфері емпіричного вивчення психологічного феномену готовності до батьківства та формування виховного потенціалу батьків використовується досить широкий арсенал методик.

В частині когнітивної складової оцінки виховного потенціалу прийомних батьків варто розглянути методики, що визначають рівень обізнаності таких батьків про виховання дітей. Це переважно анкети, опитувальники та тести знань, які оцінюють їхнє розуміння вікової психології, педагогічних принципів, стилів виховання та методів дисципліни.

В українській практиці часто застосовують адаптовані або авторські методики діагностики такої обізнаності, що проводяться за такими формами: діагностичне та оцінююче інтерв'ю, опитування, бесіда, анкетування, тест, спостереження, метод експертних оцінок, творчих завдань, самоаналіз [16].

Популярним сьогодні є використання діагностичних методик: аналізу родинного середовища і стилю виховання (М. Рись), переконань батьків (М. Плоре), виховних переконань (З. Мартен), які мають розроблений

діагностичний інструментарій для вивчення рівнів розвитку окремих елементів виховних компетенцій батьків [25].

Ю. Паскевська та Д. Щербина для таких цілей використовують Методику вивчення освітніх орієнтацій батьків (Д. Щербина) та Методику «Взаємодія батьки-діти» [33].

Не дивлячись на різноманіття методик, для визначення рівня сформованості когнітивної складової виховного потенціалу батьків у сім'ях, де виховуються прийомні діти, вирішено розробити *авторський опитувальник «Що ви знаєте про виховання прийомних дітей?»*, що дозволить: по-перше, сфокусуватися на специфічних знаннях, необхідних прийомним батькам (зокрема, теорія прихильності, наслідки інституціоналізації тощо); по-друге, забезпечити відповідність методики цілям дослідження, визначивши рівні обізнаності прийомних батьків (високий, середній, низький). Фокус оцінки маємо зосередити як на психолого-педагогічних особливостях виховання дітей (вікові кризи, методи заохочення/покарання, стилі батьківського виховання, основи психічного розвитку дитини тощо), так і на знаннях психологічних особливостей переживання дитиною психотравм, кризових та стресових ситуацій, тривожних станів та негативних емоцій (відчуження, неприйняття тощо). Така анкета дозволить отримати інформацію, що відповідає цілям дослідження, включаючи специфіку прийомного батьківства (знання про травму, прихильність тощо).

Щодо формування методичного інструментарію діагностики особистісної складової виховного потенціалу, ми проаналізували методики діагностики готовності до батьківства, в якій досить часто діагностуються особистісні риси, необхідні саме для забезпечення успішного батьківства.

Так, О. Бацилева, В. Астахов та І. Пузь для вивчення індивідуально-психологічних особливостей готовності до батьківства застосовували такі методики: Методика діагностики рівня суб'єктивного контролю Дж. Роттера (РСК) і Методика дослідження самооцінки особистості (спрощена версія Q-сортування В. Стефенсона) [5].

О. Паскаль та Л. Колбіна з метою визначення рівня готовності до батьківства за запропонованим ними мотиваційно-ціннісним компонентом використовували тест-опитувальник особистісної зрілості Ю. Гільбуха та методику дослідження репродуктивної установки «Факти, що асоціюються з народженням дитини в сім'ї» В. Бойко [32].

О. Проскурняк та Ю. Андрійчук акцентують увагу на готовності жінок до материнства та пропонують використовувати: авторський опитувальник «Рівень знань жінки про материнство», Методики діагностики розвитку емпатійних здібностей (В. Бойка), діагностики вольової сфери за методикою діагностики рівня суб'єктивного контролю Дж. Роттера, для оцінки поведінки та ставлення матерів до різних сторін сімейного життя та тенденцій у вихованні дитини – методику PARI [41].

Р. Хавула у своєму дослідженні використав такі методики ~~у напрямку~~ оцінки готовності до батьківства: Діагностика міжособистісних стосунків (Т.Лірі), Рольові очікування і домагання у шлюбі (А. Волкова), Вісбаденський опитувальник до методу позитивної психотерапії і сімейної психотерапії (WIPPF) (авт. Н. Пезешкіан, Х. Дайденабахадапт. Н. Демчук), Методика вивчення батьківських установок і реакцій (Parental Attitude Research Instrument) (авт. Е. Шефер, Р. Белл), Методика аналіз сімейних взаємин (Е. Ейдеміллер та В. Юстіцкіс), Опитувальник для дослідження емоційного аспекту дитячо-батьківської взаємодії (авт. О. Захарова) [56].

У даному дослідженні ми використовуємо *тест-опитувальник особистісної зрілості Ю. Гільбуха*. Вибір Тесту-опитувальника особистісної зрілості Ю. Гільбуха [13] для оцінки особистісної складової виховного потенціалу прийомних батьків є стратегічно виправданим з кількох ключових наукових та практичних причин, які безпосередньо стосуються завдань даного дослідження.

По-перше, Опитувальник Ю. Гільбуха охоплює не лише інтелектуальні чи емоційні аспекти, але й соціальні та вольові, що дозволяє оцінити особистість як цілісну систему, готову до виконання складної соціальної ролі

– прийомного батьківства. Зокрема, методика оцінює такі аспекти, як самосвідомість, відповідальність, критичність мислення, соціальна активність та волева регуляція. Ці риси є фундаментальними для психологічної готовності, зрілості та стабільності, необхідних для ефективного батьківства.

По-друге, у контексті прийомного батьківства, де часто виникають непередбачувані труднощі, пов'язані з травматичним досвідом дитини, стійкість батьків є критичною. Зріла особистість, за Ю. Гільбухом, здатна до самоконтролю, реалістичної оцінки ситуації та конструктивного вирішення конфліктів. Ці якості прямо корелюють метою виокремлення даної складової виховного потенціалу – оцінкою психологічної готовності та стабільності, а також здатності не переносити власні невирішені конфлікти на прийомну дитину.

По-третє, особистісна зрілість, оцінена за методикою Ю. Гільбуха, є надійним предиктором успішності у виконанні батьківської функції, особливо у складних випадках прийомного виховання. Високі показники відповідальності та саморегуляції, які діагностує тест, свідчать про те, що потенційні батьки здатні довгостроково та свідомо піклуватися про дитину, розуміючи суспільну значущість цієї ролі.

Таким чином, вибір опитувальника особистісної зрілості Ю. Гільбуха дозволяє отримати об'єктивну кількісну оцінку тих якостей, які є основою для емоційної стійкості та готовності до батьківства в частині особистісної складової.

Для дослідження мотиваційної складової виховного потенціалу прийомних батьків важливо оцінити, наскільки вони вмотивовані виховувати прийомних дітей за різними групами мотивів.

Г. Бевз та Т. Мельничук для діагностики мотивації до усиновлення та прийомного батьківства пропонують авторський опитувальник, що дозволяє виявити конструктивні та деструктивні мотиви такої мотивації [6].

О. Мітіна для діагностики мотиваційного аспекту психологічної готовності до материнства використовує: авторську анкету «Готовність до

народження дитини»; рольовий опитувальник М. Родштейн – для вивчення репродуктивної установки жінок [29].

О. Бартків та О. Смалько використовують для цих цілей спостереження, бесіди, анкетування, опитувальники діагностики потреби у спілкуванні, діагностики рівня полікомунікативної емпатії, методикау «Ціннісні орієнтації» (М. Рокич), експрес-діагностику соціальних цінностей особистості [4].

С. Красін для таких цілей у своєму дисертаційному дослідженні готовності студентів до усвідомленого батьківства використовував: спостереження, анкетування, бесіди, аналіз письмових робіт (написання есе на тему «Яким я буду батьком?»), методику «Ваша потреба в дітях» [23].

В останні роки у вітчизняній практиці психології та соціальної роботи досить активно почали використовувати методику «Мотивація батьківства» в адаптації вітчизняної професорки Т. Кравченко [22], на якій ми зупиняємо свій вибір для оцінки мотиваційної складової виховного потенціалу. Нагадаємо, що вказана дослідниця також має низку публікацій про виховний потенціал сім'ї [20; 21], що також підтверджує доцільність обрання саме її методики.

Для дослідження емоційної складової батьківства (ставлення, переживання, зрілість, емоційний зв'язок з дитиною) психологи використовують широкий спектр інструментів, які можна поділити на три основні групи: проєктивні, опитувальники (стандартизовані) та методики спостереження/інтерв'ю. Особлива увага приділяється діагностиці емоційної зрілості, прийняття дитини та реалістичності очікувань, особливо у контексті прийомного батьківства.

Проєктивні методики дозволяють виявити несвідомі емоційні установки, ставлення та внутрішні конфлікти батьків щодо своєї ролі та дитини. Це можуть бути методики: «Малюнок сім'ї» (у контексті аналізу потенційного прийомного батьківства можна запропонувати варіацію на тему «Малюнок майбутньої сім'ї»), методику «Незакінчене речення» Сакса (також за умови модифікації питань під прийомне батьківство), тематичний

апперцептивний тест (ТАТ) тощо. Також може використовуватися інтерв'ю та спостереження за емоційною поведінкою батьків.

Для оцінки емоційної налаштованості на батьківство С. Красін використовував «Шкалу емоційного відгуку» [23].

В рамках даного дослідження для визначення емоційної складової виховного потенціалу прийомних батьків нами обрано методика «Незакінчене речення» Сакса та модифіковано її питання під проблематику прийомного батьківства.

З метою вивчення соціально-психологічних умов виховання дітей Н. Грабовенко та Т. Євменова пропонують використовують наступні опитувальники: методика діагностики соціально-психологічної адаптації К. Роджерса і Р. Даймонда; методика експрес-діагностики рівня психоемоційної напруги (ПЕН) і її чинників; методика «Локус контролю» (О. Ксенофонтова); тест К. Томаса на конфліктність; ОБС – тест-опитувальник ставлення батьків (А. Варга, В. Столін); методика аналізу сімейного виховання (АСВ) [16].

Для емпіричного вивчення соціально-психологічної адаптації нами було обрано методика К. Роджерса і Р. Даймонда з огляду на її фокус на інтегральних показниках функціонування особистості у нових соціальних умовах, що підходить для вивчення соціально-психологічних аспектів ситуації появи прийомної дитини в сім'ї.

Таким чином, для цілей визначення рівня сформованості виховного потенціалу батьків у сім'ях, де виховуються прийомні діти, нами відібрано наступні методики дослідження (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

**Методики для оцінки складових виховного потенціалу батьків у сім'ях,
де виховуються прийомні діти**

Складові виховного потенціалу прийомних батьків	Психологічні аспекти підвищення виховного потенціалу	Методика діагностики
КОГНІТИВНА	Когнітивний (знання основ виховання дітей)	Авторська анкета «Що ви знаєте про виховання дітей?»
ОСОБИСТІСНА	Особистісний (готовність до батьківства)	Тест-опитувальник особистісної зрілості Ю. Гільбуха
МОТИВАЦІЙНА	Мотиваційний (наскільки батьки вмотивовані на виховання прийомних дітей)	Методика «Мотивація батьківства» Т. Кравченко
ЕМОЦІЙНА	Емоційний (емоційне налаштування на позитивні батьківсько-дитячі взаємини з прийомною дитиною)	Методика «Незакінчене речення» Сакса в модифікації для прийомного батьківства
АДАПТАЦІЙНА	Адаптаційний (рівень адаптації до нових сімейних умов батьків, що опитуються)	Методика діагностики соціально-психологічної адаптації К.Роджерса та Р. Даймонда

Для визначення взаємозв'язків та взаємовпливів окремих складових виховного потенціалу між собою для підтвердження висунутих емпіричних гіпотез використано коефіцієнти кореляції Пірсона.

Висновки до другого розділу

У другому розділі представлено методологічне обґрунтування емпіричного дослідження, визначено його концептуальний апарат, сформульовано гіпотези та здійснено вибір комплексу психодіагностичних методик для оцінки виховного потенціалу прийомних батьків. За результатами проведеної роботи зроблено такі висновки.

Обґрунтовано систему дослідницьких гіпотез. В основу концептуальної гіпотези покладено припущення про те, що виховний потенціал прийомних батьків є багатоконпонентним утворенням, де когнітивна, особистісна, мотиваційна, емоційна та адаптаційна складові перебувають у стані тісної взаємодетермінації. Сформульовані емпіричні гіпотези спрямовані на перевірку зв'язків між рівнем спеціальних знань (~~про травму, прихильність~~) та емоційною стійкістю батьків, а також між типом мотивації (~~альтруїстична vs прагматична~~) та успішністю соціально-психологічної адаптації родини до нових умов.

Аргументовано підхід до діагностики когнітивної складової. Встановлено, що традиційні методики оцінки педагогічної грамотності не повною мірою враховують специфіку замісного батьківства. Обґрунтовано доцільність використання авторської анкети «Що ви знаєте про виховання прийомних дітей?», яка фокусується на критично важливих аспектах: знанні теорії прихильності, розумінні природи психотравми та навичках взаємодії з дитиною, що має досвід інституціоналізації.

Обґрунтовано вибір інструментарію для оцінки особистісної зрілості та мотивації. Вибір Тесту-опитувальника Ю. Гільбуха зумовлений необхідністю оцінки відповідальності та саморегуляції як фундаменту виховного потенціалу. Мотиваційний компонент запропоновано досліджувати за допомогою методики Т. Кравченко, що дозволяє диференціювати внутрішні спонукання батьків та визначити їхню готовність до тривалого виконання батьківських функцій.

Визначено методи оцінки емоційної та адаптаційної сфер. Для виявлення глибинних, часто неусвідомлених установок щодо прийомної дитини обрано модифіковану методику «Незакінчені речення» Сакса. Адаптаційний ресурс батьків, їхня здатність до гнучкої зміни ролей та інтеграції в нові соціальні умови вивчатиметься за допомогою опитувальника К. Роджерса і Р. Даймонда, що забезпечує комплексний погляд на самоприйняття та емоційний комфорт особистості.

Сформовано цілісну діагностичну модель. Визначено, що поєднання обраних стандартизованих тестів із методами математичної статистики (коефіцієнт кореляції Пірсона) дозволить не лише констатувати рівні сформованості виховного потенціалу, а й виявити внутрішні важелі його підвищення, що є необхідним для розробки подальших корекційно-розвиткових заходів.

РОЗДІЛ 3

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ АСПЕКТІВ ВИХОВНОГО ПОТЕНЦІАЛУ БАТЬКІВ У СІМ'ЯХ, ДЕ ВИХОВУЮТЬСЯ ПРИЙОМНІ ДІТИ

3.1. Цілі, завдання та організація емпіричного дослідження

Для визначення рівнів взаємозв'язку та взаємовпливу психологічних чинників підвищення виховного потенціалу батьків у сім'ях, де виховуються прийомні діти, було проведене емпіричне дослідження. Увагу було сконцентровано на тому, що виховний потенціал прийомних батьків є системоутворюючим психолого-педагогічним явищем, що складається з когнітивної, особистісної, мотиваційної, емоційної та адаптаційної складових.

Така структура дослідження обрана тому, що виховний потенціал не є лінійною характеристикою, а виступає як цілісна система. Тільки через вивчення взаємодії всіх п'яти компонентів можна зрозуміти, як саме батьки зможуть упоратися з викликами прийомного батьківства.

Обґрунтування структури емпіричного дослідження є наступним.

По перше, системний підхід до розуміння виховного потенціалу. Оскільки виховний потенціал – це складне явище, дослідження організовано так, щоб охопити всі рівні психіки: від знань (когнітивний) та мотивів (мотиваційний) до стійких рис характеру (особистісний) та несвідомих реакцій (емоційний).

По друге, прогностична цінність проведення даного емпіричного дослідження. Поєднання зазначених вище п'яти компонентів дозволяє не просто констатувати стан батьків «тут і зараз», а спрогнозувати їхню поведінку в кризові періоди адаптації дитини. Наприклад, високий когнітивний рівень (знання) за низької емоційної стійкості може призвести до розчарування та вигорання.

По третє, за такого підходу до проведення емпіричного дослідження

можливим вбачається визначення точок корекції: Розподіл на складові дозволяє фахівцям (соціальним психологам) діяти точково. Якщо у батьків «просідає» мотиваційна сфера, потрібна терапія смислів; якщо когнітивна – просвітницька робота.

По четверте, дослідження носить також адаптаційний фокус. Включення адаптаційної складової (шкала Роджерса-Даймонда) є ключовим саме для прийомних сімей, оскільки успіх виховання в таких родинах безпосередньо залежить від здатності дорослого гнучко перебудовувати своє життя під потреби дитини з травматичним досвідом.

Таким чином, структурно-логічна схема дослідження виглядає так:

1. Внутрішній ресурс: Особистісна зрілість + Адаптаційні здібності.
2. Зовнішня дія: Когнітивні знання + Мотиваційна спрямованість.
3. Зв'язуюча ланка: Емоційне прийняття (налаштування на позитивні стосунки).

Метою даного емпіричного дослідження є емпірична перевірка концептуальної та емпіричних гіпотез про виховний потенціал як комплекс взаємопов'язаних складових, які у сукупності становлять цілісне системне психолого-педагогічне явище, яке дозволяє забезпечити успішність та збалансованість функціонування сімей, де виховуються прийомні діти.

Об'єкт дослідження – виховний потенціал батьків у сім'ях, де виховуються прийомні діти.

Предмет дослідження – психологічні аспекти підвищення виховного потенціалу у сім'ях, де виховуються прийомні діти.

Завданнями даного емпіричного дослідження виступають:

- підібрати комплекс діагностичних засобів (методичного інструментарію) проведення емпіричного дослідження, адекватній меті та висунутим гіпотезам дослідження;
- провести діагностику складових компонентів виховного потенціалу батьків у сім'ях, де виховуються прийомні діти, за обраними методиками;
- узагальнити результати проведеного емпіричного дослідження

окремих складових виховного потенціалу та зробити відповідні інтерпретаційні висновки;

- визначити наявність кореляційних зв'язків між складовими компонентами виховного потенціалу та зробити висновки про ступінь тісноти та характер виявлених зв'язків.

Для дослідження взято 60 осіб, які проходять навчання для кандидатів у сімейні форми виховання – усиновлювачів, опікунів/піклувальників та прийомних батьків.

Навчання проводиться Дніпропетровським обласним центром соціальних служб за спеціальною варіативною програмою затвердженою міністерством соціальної політики України.

У табл. 2.1 було наведено перелік методик, що використано у ході даного емпіричного дослідження. Нижче надано їх стисла характеристика.

Когнітивний психологічний аспект підвищення виховного потенціалу (знання основ виховання дітей), який спрямований на посилення когнітивної складової даного виховного потенціалу, оцінювався за допомогою **Авторської анкети «Що ви знаєте про виховання дітей?»**. Зміст анкети наведено в Додатку А.

Когнітивна складова розглядається як система психолого-педагогічних знань, що визначають рівень компетентності батьків у питаннях вікового розвитку дитини, специфіки замісного батьківства та методів виховного впливу.

Тому мета запропонованої методики: виявлення рівня теоретичної підготовки та глибини розуміння психологічних особливостей виховання дитини в сім'ї, зокрема в умовах прийому дитини-сироти або дитини, позбавленої батьківського піклування.

Анкета складається з 15 закритих запитань, які тематично охоплюють три ключові блоки:

1. Загальнопедагогічні знання: стилі виховання (питання 6), вікові кризи та особливості розвитку (5, 8), методи стимулювання та дисципліни (9, 10, 14).

2. Специфіка прийомного батьківства: розуміння психології дитини з досвідом сирітства (3), особливості адаптаційного періоду та поведінкових реакцій (2, 11), ставлення до історії походження та біологічних батьків (4, 12).

3. Психологія сімейної взаємодії: основи гармонійного розвитку (1), конструктивне вирішення конфліктів (13) та установка на безперервне батьківське самовдосконалення (15).

Методика обробки результатів: оцінювання здійснюється за трибальною шкалою для кожного запитання:

2 бали (варіант Б): правильна, науково обґрунтована відповідь, що відповідає гуманістичній парадигмі та сучасному розумінню травми прив'язаності.

1 бал (варіант В): відповідь, що відображає часткове розуміння проблеми або є нейтральною/формальною.

0 балів (варіант А): деструктивна, застаріла або авторитарна установка, що свідчить про низьку обізнаність або педагогічну некомпетентність.

Інтерпретація рівнів: сумарний бал за всіма пунктами (максимум – 30 балів) дозволяє класифікувати респондентів за трьома рівнями: високий, середній, низький (табл. 3.1).

Таблиця 3.1

Шкала оцінювання рівнів когнітивної складової виховного потенціалу батьків у сім'ях, де виховуються прийомні діти за авторською Анкетною «Що ви знаєте про виховання дітей?»

Кількість балів	Рівень	Характеристика
25 – 30	Високий	Батьки мають глибокі знання з психології розвитку, розуміють специфіку прийомного батьківства та орієнтовані на гуманістичні методи виховання.
15 – 24	Середній	Батьки володіють базовими знаннями, але можуть мати прогалини у питаннях вікової психології або специфіки адаптації прийомної дитини. Потребують уточнення окремих аспектів.
0 – 14	Низький	Знання мають фрагментарний або стереотипний характер. Виховні установки можуть бути авторитарними або базуватися на застарілих методах. Потребують психолого-педагогічної просвіти.

Використання даної анкети дозволяє не лише кількісно оцінити знання батьків, а й виявити конкретні «білі плями» у їхній підготовці, що є основою для розробки подальших тренінгових програм.

Особистісний психологічний аспект підвищення виховного потенціалу (готовність до батьківства, особистісна зрілість), який спрямований на посилення особистісної складової даного потенціалу, досліджено за допомогою **Тесту-опитувальника особистісної зрілості Ю. Гільбуха** [13]. Зміст методики наведено в Додатку Б.

Як уже зазначалося у теоретичному огляді в межах даного дослідження, особистісна зрілість у контексті замісного батьківства розглядається як фундаментальна характеристика, що визначає здатність дорослого до відповідального виховання, емоційної стійкості та конструктивної взаємодії з дитиною, яка має травматичний досвід.

Мета методики: комплексна оцінка рівня сформованості особистісної зрілості, а також аналіз її окремих структурних компонентів.

Опитувальник складається з 33 ситуативних запитань, кожне з яких пропонує респонденту обрати найбільш характерний для нього варіант поведінки. Методика дозволяє отримати не лише загальний показник зрілості, а й оцінити її за п'ятьма ключовими аспектами:

- мотивація досягнення: здатність ставити цілі та брати відповідальність за успіхи та невдачі;
- ставлення до свого «Я»: рівень самоприйняття, адекватність самооцінки та впевненість у власних силах;
- почуття громадянського обов'язку: рівень соціальної відповідальності та інтегрованості у суспільні процеси;
- життєва установка: здатність до раціонального аналізу ситуацій, переважання інтелектуального контролю над імпульсивними почуттями;
- здатність до психологічної близькості: вміння будувати глибокі, довірчі стосунки з іншою людиною (що є критично важливим для формування

прив'язаності у прийомній сім'ї).

Опрацювання результатів передбачає підрахунок алгебраїчної суми балів відповідно до ключа. Діапазон значень коливається від -99 до +99 балів. Отримана сума дозволяє диференціювати респондентів за чотирма рівнями:

Дуже високий рівень (+75 ... +99) характеризує сформовану, гармонійну особистість, здатну до саморозвитку, з високим рівнем емпатії та стресостійкості.

Високий рівень (+50 ... +74) свідчить про достатній ресурс для успішного виконання батьківських функцій та здатність до рефлексії.

Задовільний рівень (+25 ... +49) вказує на певну особистісну незрілість, схильність до залежності від думок інших або недостатню емоційну стабільність.

Незадовільний рівень (менше +25) сигналізує про виражений інфантилізм, егоцентризм або низький адаптаційний потенціал, що може стати перешкодою для успішного прийомного батьківства.

Використання даного тесту дозволяє виявити внутрішні психологічні ресурси батьків. Особлива увага приділяється пунктам, що стосуються реакції на критику, ставлення до труднощів та здатності до близькості, оскільки саме ці параметри визначають життєздатність прийомної сім'ї в періоди криз.

Мотиваційний психологічний аспект підвищення виховного потенціалу (наскільки батьки вмотивовані на виховання прийомних дітей), який спрямований на посилення мотиваційної складової даного виховного потенціалу, досліджено за допомогою **Методики «Мотивація батьківства» Т. Кравченко** [22]. Зміст анкети наведено в Додатку В.

Методика спеціально адаптована для кандидатів в усиновлювачі. Цей інструментарій дозволяє не лише визначити силу окремих спонукальних чинників, а й виявити цілісну ієрархію мотивів, що спонукають особу до прийняття дитини у сім'ю.

Методика спрямована на комплексну оцінку структури мотивації батьківства. Вона дозволяє виявляти домінуючі та супутні типи мотивації,

сприяє стимулюванню кандидата до усвідомлення справжніх причин свого рішення.

В основі методики лежить концепція полімотивованості батьківства. Всі мотиви (30 пунктів) диференційовані за п'ятьма шкалами, кожна з яких містить 6 тверджень:

1.Спрямованість на дитину (НД): «допомагаюча» мотивація, пов'язана з потребою любити та робити дитину щасливою.

2.Спрямованість на себе (НС): «компенсаторна» або інструментальна мотивація, де дитина виступає засобом вирішення власних проблем батьків (наприклад, безпліддя).

3.Спрямованість на сім'ю (НСім): мотиви зміцнення або збереження сімейних стосунків, зокрема заповнення втрати власної дитини.

4.Спрямованість на громаду / суспільство (НГ): прагнення відповідати соціальним очікуванням або зробити внесок у вирішення соціальних проблем.

5.Екзистенційні мотиви (ЕМ): глибока потреба у зміні сенсу життя, відчутті приналежності та виході за межі егоцентричного існування.

Респондент оцінює кожен з 30 причин за шкалою від 0 до 5 балів. Окрім простого підсумовування балів (максимум 30 на шкалу), методика передбачає розрахунок середньозваженої оцінки (K_{cp}), що враховує кількість відповідей з високою (4-5), середньою (2-3) та низькою (0-1) значущістю.

Інтерпретація рівнів вираженості, виходячи із отриманих значень коефіцієнта:

0 – 3.3: низький рівень вираженості мотиву.

3.4 – 6.7: середній рівень (мотив присутній, але не є провідним).

6.8 – 10: високий рівень (домінуюча мотиваційна установка).

Високі показники за шкалою «Спрямованість на дитину» та «Екзистенційні мотиви» свідчать про конструктивний настрій та високу психологічну готовність до усиновлення. Натомість вираженість «Спрямованості на себе» (інструментальна мотивація) може вказувати на ризик невідповідності очікувань реальним потребам дитини, що потребує

додаткової уваги спеціалістів під час підготовки кандидатів.

Емоційний психологічний аспект підвищення виховного потенціалу (емоційне налаштування на позитивні батьківсько-дитячі взаємини з прийомною дитиною), який спрямований на посилення емоційної складової даного виховного потенціалу, запропоновано оцінювати з використанням проєктивної методики «Незакінчене речення» Сакса в модифікації під прийомне батьківство. Зміст анкети наведено в Додатку В.

В основу методики покладено класичний тест Сіднея Сакса та Джозефа Леві, який був модифікований нами з урахуванням специфіки замісного батьківства. Запропоновані авторами незакінчені речення були модифіковані, виходячи із специфіки досліджуваної теми, пов'язаної з проблемою підвищення виховного потенціалу прийомних батьків.

Методика спрямована на виявлення прихованих емоційних установок, несвідомих страхів, очікувань та ставлень кандидатів в усиновлювачі до майбутньої дитини та своєї ролі в її житті. Проєктивний характер методики дозволяє мінімізувати вплив соціальної бажаності відповідей та отримати доступ до справжнього емоційного фону респондентів.

Зміст та структура модифікації: питання анкети (наведені у Додатку В) були адаптовані таким чином, щоб охопити ключові сфери емоційного налаштування, а саме:

1.Прийняття дитини та її минулого: емоційні реакції на біологічну історію дитини та досвід її перебування в інтернатному закладі.

2.Емпатійна готовність: здатність до співпереживання у ситуаціях «важкої» поведінки, плачу чи протесту дитини.

3.Прогностичні очікування: емоційне бачення майбутнього сім'ї та дитини через тривалий проміжок часу.

4.Ставлення до батьківських криз: рівень емоційної стійкості у ситуаціях, коли дитина не виправдовує очікувань.

Обробка результатів здійснюється шляхом якісного аналізу кожної відповіді. Для кількісного вираження емоційного чинника відповіді

класифікуються за трьома рівнями:

1. Позитивна установка (2 бали): характеризується теплом, емпатією, прийняттям та оптимізмом.

2. Нейтральна / формальна установка (1 бал): уникнення вираження емоцій, раціоналізація або побутовий опис ситуацій.

3. Негативна / тривожна установка (0 балів): свідчить про наявність прихованої агресії, високого рівня страху перед «генетикою», очікування вдячності або неприйняття ідентичності дитини.

Дана методика дозволяє виявити «емоційні дефіцити» кандидатів, які можуть бути непомітними під час стандартного інтерв'ю. Результати діагностики емоційної складової є фундаментом для прогнозування стабільності сімейної системи та успішності адаптаційного періоду прийомної дитини в новій родині.

Адаптаційний психологічний аспект підвищення виховного потенціалу (рівень адаптації до нових сімейних умов батьків, що опитуються), який спрямований на посилення адаптаційної складової даного виховного потенціалу, запропоновано оцінювати з використанням **Методики діагностики соціально-психологічної адаптації К. Роджерса та Р. Даймонда**. Зміст анкети наведено в Додатку Д.

Адаптаційна складова розглядається як фундамент життєстійкості сім'ї, що визначає здатність батьків гнучко перебудовувати свою поведінку та емоційні реакції в умовах зміни сімейної структури після прийому дитини.

Методика спрямована на виявлення рівня адаптованості особистості до нових соціальних умов, а також на аналіз цілісної системи внутрішніх ресурсів, які забезпечують цей процес. У контексті нашого дослідження вона дозволяє оцінити готовність батьків інтегрувати дитину в сімейний простір без суттєвої втрати власної психологічної стабільності.

Опитувальник містить 101 твердження, які групуються у кілька ключових шкал, що мають вирішальне значення для виховного потенціалу:

1. Адаптація / Дезадаптація: загальний інтегральний показник

психологічної гнучкості.

2.Прийняття себе / Неприйняття себе: рівень внутрішньої гармонії, що є основою для безумовного прийняття дитини.

3.Прийняття інших / Неприйняття інших: готовність вибудувати довірчі стосунки з оточенням, зокрема з дитиною, яка має травматичний досвід.

4.Емоційний комфорт / Дискомфорт: переважаючий емоційний фон особистості.

5.Інтернальність / Екстернальність (локус контролю): міра відповідальності батьків за події у своєму житті та успішність виховання.

6.Прагнення до домінування / Ведомість: схильність до лідерства або пасивного підпорядкування обставинам.

Оцінювання здійснюється за допомогою розрахунку інтегральних показників у відсотках або балах. Для даного емпіричного дослідження особливу увагу приділено показникам адаптації та самоприйняття, оскільки саме вони, на нашу думку, корелюють із тривалістю адаптації дитини в сім'ї та мінімізацією ризику подальших відмов у разі неуспішної адаптації.

Високий рівень адаптації за цією методикою вказує на наявність у батьків «психологічного запасу міцності». Такі кандидати демонструють стійкість до стресу, високий рівень емпатії та готовність до діалогу. Низькі ж показники адаптованості в поєднанні з низьким самоприйняттям є індикатором ризику емоційного вигорання, що потребує посиленого соціально-психологічного супроводу такої родини.

Для визначення взаємозв'язків та взаємовпливів окремих складових виховного потенціалу між собою для підтвердження висунутих емпіричних гіпотез використано коефіцієнти кореляції Пірсона.

Коефіцієнт Пірсона – це показник, який вимірює силу та напрям лінійного взаємозв'язку між двома кількісними змінними. Напрямок зв'язку може бути:

- прямий (позитивний) – при зростанні одного показника (наприклад,

когнітивної підготовки) зростає інший (наприклад, адаптаційна здатність);

– зворотний (негативний) – при зростанні одного показника інший зменшується (наприклад, високий рівень тривожності знижує рівень емоційної відкритості).

Сила зв'язку (r) варіюється в діапазоні від -1 до +1 та означає:

0 – зв'язок відсутній;

0.1-0.3 – слабкий зв'язок;

0.5-0.7 – помітний/сильний зв'язок;

0.9 і вище – дуже сильний зв'язок.

Математично коефіцієнт Пірсона визначається як відношення коваріації двох змінних до добутку їхніх стандартних відхилень.

При описі результатів у роботі недостатньо вказати лише число r . Важливо зазначити рівень статистичної значущості (p). У психологічних дослідженнях зазвичай вважаються значущими результати при $p \leq 0.05$ (ймовірність помилки менше 5%) або $p \leq 0.01$ (менше 1%).

3.2. Результати емпіричного дослідження та їх інтерпретація

Аналіз результатів діагностики когнітивної складової виховного потенціалу батьків, проведеної за допомогою авторської анкети «Що ви знаєте про виховання дітей?», дозволив визначити рівень психолого-педагогічної обізнаності кандидатів в усиновлювачі.

Високий рівень продемонстрували 38,3% (23 особи) респондентів. Кандидати цієї групи виявили глибокі знання психології розвитку дитини, розуміння специфіки адаптаційного періоду та принципів формування стабільної прив'язаності. Вони чітко диференціюють демократичний стиль виховання як найбільш ефективний та усвідомлюють важливість збереження правдивої інформації про походження дитини.

Середній рівень обізнаності виявлено у більшості опитаних – 51,7% (31 особа). Для цієї групи характерне володіння базовими педагогічними

знаннями, проте спостерігаються певні прогалини у питаннях вікової психології (зокрема, щодо кризових періодів) та специфічних реакцій дітей, які мають досвід перебування в інтернатних закладах. Такі батьки схильні до епізодичного використання застарілих методів виховання, хоча в цілому орієнтовані на позитивну взаємодію з дитиною.

Низький рівень зафіксовано у 10,0% (6 осіб). Знання цих кандидатів мають фрагментарний або стереотипний характер. У відповідях представників даної групи простежується схильність до авторитарних методів впливу, переоцінка ролі дисципліни та матеріального забезпечення над емоційною безпекою. Також виявлено нерозуміння важливості прийняття біологічної ідентичності дитини, що в майбутньому може стати деструктивним чинником для сімейної адаптації. Зведені результати діагностики за авторською анкетой «Що ви знаєте про виховання дітей?» наведені в табл. 3.2.

Таблиця 3.2

**Результати діагностики когнітивної складової виховного потенціалу
прийомних батьків**

Рівні	Кількість балів	Кількість, осіб	Структура, %
Високий	25 – 30	23	38,3
Середній	15 – 24	31	51,7
Низький	0 – 14	6	10,0
Разом		60	100,0

Отримані дані підтверджують необхідність цілеспрямованої психолого-педагогічної просвіти прийомних батьків, особливо в аспектах подолання травм прив'язаності та корекції авторитарних виховних установок. Переважна частка респондентів із середнім рівнем когнітивної складової вказує на наявність ресурсу для розвитку виховного потенціалу за умови належного наукового та методичного супроводу.

Оцінка особистісної складової виховного потенціалу дозволила визначити рівень психологічної зрілості прийомних батьків, їхню здатність до саморегуляції та готовність до побудови близьких стосунків.

Дуже високий рівень особистісної зрілості виявлено у 23,3% (14 осіб) опитаних. Представники цієї групи характеризуються сформованою системою цінностей, високою відповідальністю та емоційною автономією. Такі батьки мають значний внутрішній ресурс для подолання кризових ситуацій і здатні забезпечити дитині стабільне та безпечне середовище для розвитку.

Високий рівень продемонстрували 36,7% (22 особи) респондентів. Ця категорія батьків володіє достатньою мотивацією досягнення та позитивною установкою на самовдосконалення. Вони демонструють гнучкість у спілкуванні та здатність до розумного переважання інтелектуального контролю над імпульсивними реакціями, що є критично важливим у процесі виховання прийомної дитини.

Задовільний рівень зафіксовано у 30,0% (18 осіб) кандидатів. Для цієї групи властива певна нерівномірність розвитку окремих аспектів зрілості. Зокрема, у деяких респондентів спостерігається підвищена залежність від зовнішнього схвалення або труднощі у виявленні психологічної близькості. Такі особи мають потенціал до виховання, проте потребують додаткової психологічної підтримки для зміцнення впевненості у власних силах.

Незадовільний рівень виявлено у 10,0% (6 осіб). Респонденти цієї групи виявили ознаки особистісної незрілості: схильність до звинувачення зовнішніх обставин у власних невдачах (екстернальний локус контролю), низьку емпатію та нестійкість життєвих цілей. Такий рівень особистісного компоненту може суттєво обмежувати виховний потенціал та створювати ризики для успішної адаптації прийомної дитини.

Загалом, більшість опитаних (60%) мають високий або дуже високий рівень особистісної зрілості, що свідчить про якісний відбір кандидатів. Проте наявність групи із задовільним та незадовільним рівнями актуалізує завдання психологічного супроводу, спрямованого на розвиток самосвідомості та емоційної компетентності прийомних батьків. Зведені результати діагностики за Тестом-опитувальником особистісної зрілості Ю. Гільбуха наведені в табл. 3.3.

Таблиця 3.3

**Результати діагностики особистісної складової виховного потенціалу
прийомних батьків**

Рівні	Кількість балів	Кількість, осіб	Структура, %
Дуже високий	+75 ... +99	14	23,3
Високий	+50 ... +74	22	36,7
Задовільний	+25 ... +49	18	30,0
Незадовільний	менше +25	6	10,0
Разом	—	60	100,0

Аналіз мотиваційної складової виховного потенціалу батьків дозволив визначити ієрархію спонукальних чинників, що впливають на рішення про прийом дитини в сім'ю. Відповідно до отриманих даних, структура мотивації виглядає наступним чином:

Високий рівень спрямованості на дитину виявлено у 43,3% (26 осіб) респондентів. Для цієї групи характерна «допомагаюча» мотивація: бажання надати дитині тепло, любов та змінити її життя на краще. Такі кандидати сприймають батьківство як альтруїстичний акт і готові до безумовного прийняття дитини, що є найвищим показником виховного потенціалу.

Середній рівень зафіксовано у 46,7% (28 осіб). У мотиваційному профілі цих батьків «спрямованість на дитину» поєднується з іншими типами мотивації, зокрема «екзистенційними мотивами» (пошук сенсу життя) або «спрямованістю на сім'ю» (бажання зміцнити шлюб). Це свідчить про полімотивованість рішення, де інтереси дитини є важливими, але існують і додаткові очікування від батьківства, які можуть стати чинником емоційної напруги під час адаптації.

Низький рівень виявлено у 10,0% (6 осіб). У цій групі переважає «інструментальна» мотивація або «спрямованість на себе». Усиновлення розглядається як засіб вирішення власних проблем (страх самотньої старості, тиск оточення або компенсація безпліддя). Такий тип мотивації вважається ризикованим, оскільки дитина сприймається як об'єкт для задоволення потреб дорослого, що може призвести до невідповідності реальності очікуванням

батьків. Зведені результати діагностики за Методикою «Мотивація батьківства» Т. Кравченко наведені в табл. 3.4.

Результати вказують на переважно конструктивний характер мотивації у вибірці. Проте значна частка батьків із середнім рівнем спрямованості на дитину потребує психологічної роботи, спрямованої на трансформацію інструментальних мотивів у гуманістичні, що значно підвищує загальний виховний потенціал сім'ї.

Таблиця 3.4

**Результати діагностики мотиваційної складової виховного потенціалу
прийомних батьків**

Рівні значущості мотиву (НД)	Середньозважена оцінка (Кср)	Кількість, осіб	Структура, %
Високий (Домінуючий)	6.8 – 10.0	26	43,3
Середній (Помірний)	3.4 – 6.7	28	46,7
Низький (Слабкий)	0 – 3.3	6	10,0
Разом	—	60	100,0

Діагностика емоційної складової дозволила виявити рівень налаштованості батьків на позитивні взаємини та їхню здатність до емпатійного прийняття прийомної дитини. Оскільки методика «Незакінчені речення» є проєктивною, результати відображають не лише свідомі установки, а й глибинні емоційні переживання респондентів.

Високий рівень емоційного налаштування виявлено у 41,7% (25 осіб). Відповіді цих респондентів характеризуються високим ступенем прийняття дитини («Я зможу полюбити прийомну дитину, тому що кожна дитина заслуговує на тепло»), оптимізмом щодо спільного майбутнього та відсутністю страху перед труднощами. Батьки цієї групи демонструють емоційну зрілість, готовність витримувати негативні емоції дитини та трансформувати їх у позитивний досвід.

Середній рівень зафіксовано у 48,3% (29 осіб) опитаних. Для цієї групи властиве загалом позитивне ставлення, яке, проте, супроводжується певною тривогою або раціоналізацією. У відповідях часто зустрічаються конструкції, що вказують на очікування певних результатів від дитини («Я буду щасливий, якщо дитина буде слухняною»). Емоційне прийняття тут є дещо умовним і може коливатися залежно від успішності адаптації дитини, що вказує на необхідність розвитку безумовного прийняття.

Низький рівень продемонстрували 10,0% (6 осіб). У їхніх відповідях простежується емоційна відстороненість, прихована агресія або виражений страх перед «поганою генетикою». Респонденти цієї групи схильні сприймати складну поведінку дитини як особисту образу або невдачу, що свідчить про низький рівень емпатійного ресурсу та високу ймовірність емоційного вигорання в ролі прийомних батьків.

Зведені результати діагностики за методикою «Незакінчене речення» Сакса в модифікації для прийомного батьківства наведені в табл. 3.5.

Таблиця 3.5

**Результати діагностики емоційної складової виховного потенціалу
прийомних батьків**

Рівні	Кількість балів	Кількість, осіб	Структура, %
Високий	25 – 30	25	41,7
Середній	15 – 24	29	48,3
Низький	0 – 14	6	10,0
Разом	—	60	100,0

Отже, емоційна складова у більшості респондентів знаходиться на середньому рівні, що підтверджує складність емоційної саморегуляції в процесі замісного батьківства. Виявлені тривожні установки щодо минулого дитини та її біологічних батьків вказують на пріоритетний напрям психологічної корекції — формування емоційної стійкості та здатності до емпатійної підтримки дитини в кризові моменти.

Адаптаційна компонент виховного потенціалу визначає здатність

особистості пристосовуватися до нових умов сімейного життя, зберігаючи при цьому психологічну рівновагу та конструктивну поведінку.

Високий рівень адаптованості виявлено у 36,7% (22 особи) респондентів. Кандидати цієї групи демонструють високий ступінь гнучкості, впевненість у собі та розвинену здатність до саморегуляції. Вони мають внутрішній локус контролю (інтернальність), що дозволяє їм брати на себе відповідальність за розвиток дитини та успішність інтеграції її в родину. Такі батьки адекватно оцінюють власні можливості та не пасують перед труднощами адаптаційного періоду.

Середній рівень зафіксовано у більшості опитаних — 55,0% (33 особи). Представники цієї групи загалом адаптовані, проте їхній ресурс може вичерпуватися під впливом тривалого стресу. Вони можуть демонструвати ситуативну тривожність або потребувати зовнішньої підтримки у вирішенні складних конфліктних ситуацій. Для цієї категорії батьків характерне прагнення до стабільності, але при зміні звичного ритму життя (що неминуче при появі дитини) вони можуть відчувати тимчасовий емоційний дискомфорт.

Низький рівень продемонстрували 8,3% (5 осіб). У цієї групи батьків виявлено схильність до дезадаптації, низький рівень самоприйняття та переважання екстернальності (схильність звинувачувати обставини). Такі кандидати мають низьку толерантність до невизначеності та стресу, що робить їх вразливими до вигорання. Їхній виховний потенціал обмежений через внутрішні конфлікти та низьку віру у можливість позитивних змін.

Переважаючий середнього рівня адаптованості вказує на те, що більшість батьків мають потенціал до виховання, але їхня успішність буде залежати від якості соціального супроводу. Адаптаційна складова виступає «запобіжником» сімейних криз, тому розвиток навичок психологічної гнучкості та самопідтримки є пріоритетним у роботі з прийомними сім'ями. Зведені результати діагностики за методикою Роджерса-Даймонда наведені в табл. 3.6.

Таблиця 3.6

Результати діагностики адаптаційного компоненту виховного потенціалу прийомних батьків

Рівні адаптованості	Показник у %	Кількість, осіб	Структура, %
Високий	68 – 100%	22	36,7
Середній	34 – 67%	33	55,0
Низький	0 – 33%	5	8,3
Разом	—	60	100,0

3.3. Результати кореляційного аналізу та перевірка висунутих емпіричних гіпотез

Наступним етапом даного дослідження є виявлення кореляційних зв'язків між складовими виховного потенціалу прийомних батьків на основі висунутих нами гіпотез.

Перша емпірична гіпотеза передбачала, що існує позитивний кореляційний зв'язок між високим рівнем знань про виховання дітей та рівнем адаптації прийомних батьків до нових умов функціонування родини як прийомної (зв'язок когнітивної та адаптаційної складових виховного потенціалу). Для розрахунків використано коефіцієнт кореляції Пірсона (r), оскільки дані представлені в інтервальній шкалі (бали та відсотки).

Проведений статистичний аналіз виявив наявність значущих позитивних кореляційних зв'язків між усіма досліджуваними компонентами.

Когнітивна обізнаність та загальна адаптація ($r=0,84$). Виявлено найбільш тісний зв'язок. Це свідчить про те, що чим вищий рівень знань батьків про психолого-педагогічні аспекти виховання, тим успішніше вони адаптуються до ролі усиновлювача. Знання алгоритмів поведінки у складних ситуаціях зменшують стрес та підвищують гнучкість у нових сімейних умовах.

Когнітивна обізнаність та прийняття себе ($r=0,79$). Позитивний зв'язок

вказує на те, що компетентність у питаннях виховання підкріплює впевненість батьків у власних силах. Батьки, які розуміють причини поведінки дитини, менше схильні звинувачувати себе у педагогічних помилках, що сприяє збереженню високої самооцінки.

Когнітивна обізнаність та емоційний комфорт ($r=0,71$). Наявність теоретичної бази знань про дитячу психологію дозволяє батькам зберігати емоційну стабільність. Розуміння того, що певні труднощі є нормативними для адаптаційного періоду, знижує рівень тривожності та підвищує суб'єктивне відчуття комфорту.

Когнітивна обізнаність та інтернальність ($r=0,64$). Зв'язок середньої сили демонструє, що поінформованість сприяє формуванню внутрішнього локусу контролю. Знаючи методи впливу та розвитку дитини, батьки більше відчують, що успіх усиновлення залежить від їхніх зусиль, а не від зовнішніх обставин чи «генів».

Отже, отримані результати підтверджують першу емпіричну гіпотезу про те, що підвищення виховного потенціалу через когнітивне навчання (інформування) безпосередньо покращує адаптаційні можливості прийомних батьків. Когнітивний компонент виступає когнітивним ресурсом, який структурує досвід батьків та робить процес інтеграції дитини в сім'ю більш прогнозованим і психологічно безпечним.

Нижче наведено розраховані коефіцієнти кореляції між кількістю балів авторської анкети «Що ви знаєте про виховання дітей?» та 4 ключовими шкалами за методикою Роджерса-Даймонда (табл. 3.7).

Таблиця 3.7

Результати розрахунків коефіцієнтів кореляції між показниками когнітивної та адаптаційної складових компонентів виховного потенціалу прийомних батьків

Показники адаптаційної складової	Коефіцієнт кореляції Пірсона (r) для $p \leq 0,01$	Характер та сила зв'язку
Загальний рівень адаптації	0,84	Прямий, дуже сильний
Прийняття себе	0,79	Прямий, сильний
Емоційний комфорт	0,71	Прямий, сильний
Інтернальність (локус контролю)	0,64	Прямий, середньої сили

На основі даної вибірки ($N = 60$) критичні значення коефіцієнта кореляції Пірсона становлять:

Для $p \leq 0,05$ — $r_{\text{крит}} = 0,25$

Для $p \leq 0,01$ — $r_{\text{крит}} = 0,33$

Оскільки всі отримані нами коефіцієнти значно перевищують 0,33, вони є значущими на рівні $p \leq 0,01$.

Друга емпірична гіпотеза передбачала, що прийомні батьки з високим рівнем когнітивної обізнаності демонструють також більшу особистісну зрілість (особистісна складова), (зв'язок когнітивної та особистісної складових):

Отриманий коефіцієнт $r = 0,76$ вказує на сильний прямий зв'язок між досліджуваними компонентами (Табл. 3.8). Це дозволяє зробити наступні висновки:

Виявлений зв'язок статистично підтверджує, що високий рівень знань про виховання корелює з високою особистісною зрілістю.

Ми вважаємо, що когнітивна обізнаність виступає не просто як набір інформації, а як інструмент рефлексії. Батьки, які знають психологічні особливості дітей, здатні відмовитися від автоматичних (часто деструктивних) батьківських сценаріїв, що були запозичені ними з власного дитинства, на користь усвідомлених і зрілих реакцій.

Процес набуття знань стимулює розвиток таких складових особистісної зрілості, як емоційна саморегуляція та відповідальність. Розуміння складності психіки прийомної дитини змушує батьків до раціонального аналізу ситуацій та переважання інтелектуального контролю над імпульсивними почуттями, що безпосередньо підвищує їхній загальний рівень особистісної зрілості.

Таблиця 3.8

Кореляційний зв'язок між когнітивною обізнаністю та особистісною зрілістю прийомних батьків (N=60)

Когнітивна обізнаність (Незалежна змінна)	Особистісна зрілість (Залежна змінна)	Коефіцієнт кореляції (r_{xy})	Рівень значущості (p)	Характер та сила зв'язку
22,1	72,63	0,76	p < 0,01	Сильний прямий зв'язок

Результати кореляційного аналізу доводять, що когнітивна підготовка кандидатів в усиновлювачі є не лише просвітницьким заходом, а й потужним чинником особистісного зростання. Це обґрунтовує включення глибоких психологічних блоків до програм підготовки прийомних батьків як засобу підвищення їхньої особистісної готовності до батьківства.

Третя емпірична гіпотеза передбачала, що існує позитивний кореляційний зв'язок між високим рівнем знань про виховання дітей та рівнем емоційної готовності прийомних батьків до реалізації батьківських функцій (когнітивна та емоційна складові).

Для перевірки третьої емпіричної гіпотези ми проаналізували зв'язок між когнітивною обізнаністю (авторська анкета) та емоційною складовою виховного потенціалу (сумарний бал за методикою «Незакінчені речення»).

У даному дослідженні емоційна складова включає прийняття дитини, прогностичні очікування, подолання страхів та образ майбутнього. Ці параметри разом формують рівень емоційної стійкості та готовності до батьківських функцій.

Результати представлено в табл. 3.9.

Таблиця 3.9

Кореляційний зв'язок між когнітивною обізнаністю та емоційним налаштуванням прийомних батьків (N=60)

Когнітивна обізнаність (Незалежна змінна)	Емоційна складова (Залежна змінна)	Коефіцієнт кореляції (r_{xy})	Рівень значущості (p)	Характер та сила зв'язку
22,1	22,08	0,74	< 0,01	Сильний прямий зв'язок

Результати статистичної обробки даних дозволяють підтвердити третю гіпотезу та зробити такі висновки:

Взаємозалежність знань та емоцій показує сильний прямий зв'язок ($r=0,74$). Високий рівень знань про вікову психологію та особливості розвитку дітей-сиріт виступає стабілізатором емоційного стану батьків. Розуміння природи дитячих травм дозволяє батькам не сприймати деструктивну поведінку дитини як особисту поразку, що безпосередньо підвищує їхню емоційну стійкість.

Можна трактувати це також як зниження тривожності прийомних батьків через їх поінформованість (обізнаність). Когнітивна обізнаність допомагає батькам формувати адекватний «образ майбутнього» та реалістичні очікування. Це мінімізує емоційне напруження, пов'язане з неоправданими надіями, і сприяє формуванню емоційної зрілості.

Відповідно, емпірично доведено, що кандидати, які краще володіють інформацією про виховання, демонструють вищі бали за шкалою «Подолання страхів» (у методиці незакінчених речень). Знання перетворюють «невідому загрозу» на «педагогічне завдання», що змінює емоційну реакцію зі страху на конструктивну готовність.

Таким чином, третя гіпотеза повністю підтверджена. Когнітивний компонент є фундаментом для формування емоційної складової виховного потенціалу. Психолого-педагогічні знання виконують роль емоційного контейнера, що дозволяє прийомним батькам залишатися стійкими, чуйними

та зрілими у процесі реалізації виховних функцій, навіть у складних умовах адаптації дитини.

Четверта емпірична гіпотеза передбачала, що у прийомних батьків, які демонструють високі показники альтруїстичної мотивації, спостерігається вища позитивна емоційна налаштованість на стосунки з дитиною (мотиваційна та емоційна складові).

Для перевірки четвертої емпіричної гіпотези проведено аналіз зв'язку між мотиваційною складовою (шкала «Спрямованість на дитину» (НД), яка відображає альтруїстичну мотивацію) та емоційним настроєм (сумарний бал за методикою «Незакінчені речення»).

Вибірка $N=60$ дозволяє встановити статистичну значущість зв'язку між внутрішнім прагненням батьків до безкорисливої допомоги та їхньою емоційною готовністю до прийняття дитини.

Виявлено дуже сильний зв'язок ($r=0,81$), що чим вищою є мотивація, спрямована на потреби та благополуччя дитини (альтруїстичний вектор), тим стабільнішим та позитивнішим є емоційна налаштованість батьків. Це свідчить про те, що альтруїзм виступає емоційним ресурсом, який «підживлює» батьківську позицію. Результати розрахунку взаємозв'язку наведено в табл. 3.10.

Таблиця 3.10

Взаємозв'язок між альтруїстичною мотивацією та емоційним настроєм прийомних батьків (N=60)

Спрямованість на дитину (НД) (Мотиваційна складова)	Емоційне налаштування (Емоційна складова)	Коефіцієнт кореляції (r_{xy})	Рівень значущості (p)	Характер та сила зв'язку
5,2	22,08	0,81	< 0,01	Дуже сильний прямий зв'язок

Батьки з високими балами за шкалою НД демонструють значно вищі рівні за параметром «Прийняття дитини». Їхня позитивна налаштованість є менш залежною від миттєвої поведінки дитини, оскільки вона базується на

ціннісному рівні (бажанні допомогти), а не на очікуванні «віддачі» чи вдячності.

На противагу альтруїстичній мотивації, додатковий аналіз показав, що при високих показниках «спрямованості на себе» (інструментальна мотивація) емоційна налаштованість часто виявляється тривожним або суперечливим. Таким чином, саме альтруїстичний компонент гарантує успішну взаємодію в родині.

Отже, четверта гіпотеза підтверджена. Альтруїстична мотивація є ключовим предиктором позитивного емоційного настрою. Це доводить, що при відборі та підготовці прийомних батьків пріоритетну увагу слід приділяти виявленню та підтримці саме тих мотивів, що орієнтовані на особистість дитини, оскільки вони є запорукою успішної взаємодії та емоційної стійкості батьківської системи.

П'ята емпірична гіпотеза передбачала, що зрілість, стабільність та альтруїстичність мотивів усиновлення корелюють із соціально-психологічною адаптованістю прийомних батьків до нових сімейних умов та ролей (мотиваційна та адаптаційна складові).

Для перевірки п'ятої емпіричної гіпотези було проведено аналіз зв'язку між мотиваційною складовою (шкала «Спрямованість на дитину» як показник альтруїстичності та сукупність зрілих мотивів) і показниками соціально-психологічної адаптованості за К. Роджерсом та Р. Даймондом.

Ця гіпотеза є ключовою для прогнозування стабільності прийомної сім'ї, оскільки вона пов'язує внутрішні спонукальні сили (мотиви) із зовнішньою успішністю функціонування батьків у нових ролях.

Статистичні дані дозволяють повністю підтвердити п'яту гіпотезу та зробити наступні висновки для даного дослідження.

Зв'язок із загальним рівнем адаптації свідчить про прогностичну цінність мотивації ($r=0,82$): альтруїстична спрямованість на дитину є потужним предиктором успішної адаптації. Батьки, мотивовані допомогою дитині, легше проходять через стадію «деструкції» звичного сімейного укладу,

оскільки їхні ціннісні орієнтири надають сенсу виникаючим труднощам.

Виявлено також сильний зв'язок із «Прийняттям інших» ($r=0,78$): зріла альтруїстична мотивація безпосередньо корелює зі здатністю приймати дитину як окрему особистість з її власною історією. Це знижує конфліктність у стосунках та пришвидшує соціально-психологічну інтеграцію дитини в сім'ю.

Високий зв'язок із «Емоційним комфортом» ($r=0,75$) доводить, що за наявності альтруїстичних мотивів рівень стресу батьків під час виконання нових ролей є значно нижчим. Мотивація діє як «психологічний буфер», що захищає батьківську позицію від дезадаптації. Результати наведено в табл. 3.11.

Таблиця 3.11

Кореляційний зв'язок між альтруїстичною мотивацією та показниками адаптованості прийомних батьків (N=60)

Показники адаптаційної складової	Спрямованість на дитину (НД)	Рівень значущості (p)	Характер та сила зв'язку
Загальний показник адаптації (%)	0,82	< 0,01	Сильний прямий зв'язок
Емоційний комфорт	0,75	< 0,01	Сильний прямий зв'язок
Прийняття інших	0,78	< 0,01	Сильний прямий зв'язок
Інтернальність	0,69	< 0,01	Сильний прямий зв'язок

Отже, п'ята емпірична гіпотеза також підтверджена. Зріла та альтруїстична мотивація є фундаментом адаптаційного потенціалу прийомних батьків. Це дає змогу стверджувати, що успішність адаптації родини до нових умов можна прогнозувати ще на етапі діагностики мотивів усиновлення: чим менше в мотивації «інструментальних» (егоцентричних) чинників, тим вищою буде життєстійкість та адаптованість прийомної сім'ї.

Шоста емпірична гіпотеза передбачала, що особистісна зрілість майбутніх батьків / усиновлювачів позитивно корелює із загальним рівнем соціально-психологічної адаптованості прийомних батьків в нових (часом

стресових та травматичних) умовах виховання прийомної дитини (особистісна та адаптаційна складові).

Для перевірки шостої емпіричної гіпотези було проведено кореляційний аналіз між показниками особистісної зрілості (за Ю. Гільбухом) та загальним рівнем соціально-психологічної адаптованості (за К. Роджерсом та Р. Даймондом).

Ця гіпотеза перевіряє фундаментальну залежність: чи здатна внутрішня структура особистості батьків виступати гарантом стабільності сімейної системи у кризових або стресових ситуаціях, що супроводжують виховання дитини з травматичним досвідом.

Результати наведено в табл. 3.12.

Таблиця 3.12

Кореляційний зв'язок між особистісною стійкістю та показниками адаптованості прийомних батьків (N=60)

Показник 1 (Особистісна складова)	Середнє значення	Показник 2 (Адаптаційна складова)	Середнє значення	Коефіцієнт кореляції (r_{xy})	Рівень значущості (p)	Характер та сила зв'язку
Загальний бал зрілості	72,63	Загальний рівень адаптації (%)	69,4	0,86	< 0,01	Сильний прямий зв'язок
Емоційна автономія	22,08	Емоційний комфорт	19,5	0,79	< 0,01	Сильний прямий зв'язок
Самоприйняття	57,8	Прийняття себе	65,7	0,83	< 0,01	Сильний прямий зв'язок

Проведений кореляційний аналіз дозволяє сформулювати наступні висновки.

Зв'язок загального балу особистісної зрілості та загального рівня адаптації свідчить про особистісну зрілість як ресурс адаптації ($r=0,86$). Виявлено, що особистісна зрілість є головним внутрішнім чинником успішної адаптації. Високий рівень зрілості дозволяє батькам не втрачати самовладання у стресових умовах («важка» поведінка дитини, період депресії або протесту), що забезпечує безперервність та якість виховного процесу.

Тісний зв'язок виявлено також між емоційною автономією та комфортом ($r=0,79$) свідчить про те, що стійкі батьки менше залежать від миттєвого схвалення або успіхів дитини. Їхня самооцінка залишається стабільною навіть у періоди виховних невдач, що дозволяє їм залишатися «надійною базою» для прийомної дитини.

Отже, шоста гіпотеза підтверджена повністю. Високий рівень особистісної зрілості батьків є фундаментом для їхньої соціально-психологічної адаптованості. Це доводить, що підвищення виховного потенціалу неможливе лише через навчання методикам виховання; воно обов'язково має включати розвиток особистісної зрілості та психологічної стійкості самих батьків як першооснови стабільного майбутнього прийомної сім'ї.

У табл. 3.13 наведено зведений підсумок перевірки всіх шести емпіричних гіпотез.

Таблиця 3.13

Зведений підсумок перевірки емпіричних гіпотез дослідження (N=60)

№ гіпотези	Кореляційний зв'язок (компоненти виховного потенціалу)	Коефіцієнт (r_{xy})	Рівень значущості (p)	Статус
Г1	Когнітивний - Адаптаційний	0,84	< 0,01	Підтверджено
Г2	Когнітивний - Особистісний	0,76	< 0,01	Підтверджено
Г3	Когнітивний - Емоційний	0,74	< 0,01	Підтверджено
Г4	Мотиваційний - Емоційний	0,81	< 0,01	Підтверджено
Г5	Мотиваційний - Адаптаційний	0,82	< 0,01	Підтверджено
Г6	Особистісний - Адаптаційний	0,86	< 0,01	Підтверджено

Примітка: $r_{крит}$ для N=60 становить 0,33 (при $p \leq 0,01$).

Проведене емпіричне дослідження дозволило комплексно оцінити виховний потенціал прийомних батьків через взаємозв'язок його ключових

складових, що представлені обґрунтованими нами психологічними аспектами його підвищення. Отримані дані свідчать про наступне:

1.Центральна роль когнітивної складової: високі показники кореляції з адаптацією (0,84) та особистісною зрілістю (0,76) дозволяють стверджувати, що знання не лише формують алгоритми виховання, а й виступають інструментом внутрішньої трансформації батьків. Свідоме засвоєння психологічних знань дозволяє батькам спиратись на раціональний аналіз ситуацій та свідомо обирати стратегії взаємодії з дитиною в складних ситуаціях, не піддаючись імпульсивним почуттями.

2.Мотивація як енергетичний ресурс: підтвердження Г4 та Г5 демонструє, що саме альтруїстична спрямованість на дитину забезпечує емоційну стабільність та ефективність соціально-психологічної адаптації. У той час як інструментальні мотиви створюють ризики дезадаптації, альтруїзм діє як запобіжник емоційного вигорання.

3.Особистісна зрілість як основа стабільності: найсильніший кореляційний зв'язок виявлено між особистісною зрілістю та показниками соціально-психологічної адаптації ($r=0,86$). Це підкреслює, що здатність батьків залишатися емоційно автономними та цілісними є вирішальним чинником успішного виховання у стресових умовах, якими часто супроводжується прийом дитини в родину.

Таким чином, виховний потенціал прийомних батьків є цілісною динамічною системою. Підтвердження всіх шести гіпотез вказує на те, що дефіцит в одному з компонентів може бути компенсований розвитком іншого, проте найбільш стійку виховну позицію демонструють батьки з гармонійним поєднанням високої когнітивної обізнаності, альтруїстичної мотивації та особистісної зрілості.

Висновки до третього розділу

У третьому розділі представлено результати емпіричного дослідження психологічних особливостей формування виховного потенціалу батьків у сім'ях, де виховуються прийомні діти.

Вибірку дослідження склали 60 осіб, які проходять навчання для кандидатів у сімейні форми виховання – усиновлювачів, опікунів/піклувальників та прийомних батьків.

Для емпіричного дослідження психологічних аспектів виховного потенціалу батьків було використано психодіагностичні методики:

- Авторська анкета «Що ви знаєте про виховання дітей?» для визначення рівня когнітивної складової виховного потенціалу прийомних батьків;
- Тест-опитувальник особистісної зрілості Ю. Гільбуха для визначення рівня особистісної складової;
- Методика «Мотивація батьківства» Т. Кравченко для визначення рівня мотиваційної складової;
- Методика «Незакінчене речення» Сакса в модифікації для прийомних батьків для визначення рівня емоційної складової;
- Методика дослідження соціально-психологічної адаптації К. Роджерса та Р. Даймонда для визначення рівня адаптаційної складової.

На основі аналізу отриманих даних зроблено такі висновки.

Емпірично підтверджено складну п'ятикомпонентну структуру виховного потенціалу. Доведено, що успішність прийомного батьківства залежить від збалансованості когнітивної, особистісної, мотиваційної, емоційної та адаптаційної складових. Загальний профіль вибірки (60 кандидатів) продемонстрував переважання середнього та високого рівнів сформованості цих компонентів, що свідчить про наявність у респондентів базового ресурсу для виховання дитини з травматичним досвідом.

Здійснено диференційований аналіз складових потенціалу:

1. Когнітивна сфера: більшість батьків (51,7%) мають середній рівень знань, демонструючи прогалини у питаннях вікових криз та психології травми, що вказує на необхідність посилення просвітницької роботи.

2. Особистісна зрілість : 60% вибірки мають високий або дуже високий рівень особистісної зрілості, що є прогностично сприятливим показником для стабільності сімейної системи.

3. Мотивація: встановлено переважання конструктивної спрямованості на дитину (43,3%), проте виявлено 10% осіб з ризикованою «інструментальною» мотивацією.

4. Емоційний аспект: проєктивна діагностика виявила приховані тривоги щодо «генетичного багажу» дитини у 48,3% респондентів, що потребує психологічної корекції на етапі підготовки.

5. Адаптаційний аспект: виявлено високу здатність до гнучкої перебудови життя у 36,7% батьків, водночас більшість (55%) потребує зовнішнього супроводу в періоди тривалого стресу.

Здійснений кореляційний аналіз виявив дуже сильний прямий зв'язок між рівнем знань про виховання та загальною адаптацією батьків ($r=0,84$ при $p \leq 0,01$). Це доводить, що психолого-педагогічна обізнаність діє як інструмент зниження стресу та невизначеності: розуміння алгоритмів поведінки у складних ситуаціях безпосередньо покращує здатність батьків інтегрувати дитину в сімейну систему.

Доведено взаємозв'язок знань із особистісною та емоційною зрілістю. Підтверджено гіпотези Г2 та Г3 ($r=0,76$ та $r=0,74$ відповідно), що свідчить про функцію знань як засобу рефлексії. Когнітивна підготовка дозволяє батькам критично переосмислювати застарілі виховні патерни та формувати реалістичний «образ майбутнього», що трансформує страх перед «поганою генетикою» у конструктивне педагогічне завдання.

Визначено мотивацію як ключовий енергетичний ресурс виховного потенціалу прийомних батьків. Емпірично підтверджено (Г4, Г5), що альтруїстична спрямованість на дитину є найсильнішим предиктором

позитивного емоційного настрою ($r=0,81$) та успішної соціально-психологічної адаптації ($r=0,82$). Альтруїстичні мотиви виконують роль «психологічного буфера», який захищає батьків від вигорання, оскільки їхня виховна позиція менше залежить від миттєвої вдячності чи поведінки дитини.

Констатовано, що особистісна зрілість пов'язана із адаптацією до умов прийомної сім'ї. Найвищий коефіцієнт кореляції зафіксовано між особистісною зрілістю батьків та їхнім загальним рівнем адаптації ($r=0,86$ при $p \leq 0,01$). Це підтверджує шосту гіпотезу: здатність батьків залишатися емоційно автономними та цілісними дозволяє їм виступати «надійною базою» для дитини навіть у періоди гострих криз адаптаційного періоду.

Підтвердження всіх шести емпіричних гіпотез дозволяє стверджувати, що виховний потенціал прийомних батьків є цілісною динамічною системою. Дефіцит в одному з компонентів може бути частково компенсований іншим, проте найбільш життєздатною є позиція батьків з гармонійним поєднанням високої когнітивної обізнаності, альтруїстичної мотивації та особистісної зрілості.

Отримані результати дозволяють розробити індивідуальні траєкторії підготовки кандидатів, фокусуючись не лише на трансляції знань, а й на трансформації мотивації та розвитку емоційного інтелекту майбутніх прийомних батьків.

ВИСНОВКИ

У першому розділі здійснено теоретичний аналіз проблеми формування виховного потенціалу батьків у сім'ях, де виховуються прийомні діти. На основі вивчення психолого-педагогічної літератури та нормативно-правової бази зроблено такі висновки.

Уточнено понятійно-категоріальний апарат дослідження. Встановлено, що в науковому обігу використовуються поняття «батьківська компетентність», «батьківське ставлення», «психологічна готовність до батьківства» та «виховний потенціал». Доведено, що для прийомних сімей категорія «виховний потенціал» є більш адекватною та інформативною, ніж «готовність». На відміну від готовності, яка є статичною «пороговою» характеристикою моменту прийняття дитини, потенціал розглядається як динамічна, ресурсна категорія, що відображає здатність сім'ї до зростання, адаптації та подолання криз протягом усього періоду виховання.

Запропоновано авторське визначення виховного потенціалу прийомних батьків. Це комплексна сукупність реальних (фіксованих) та прихованих ресурсів прийомної сім'ї, що визначає її фактичну здатність забезпечувати емоційне благополуччя, соціальну адаптацію та успішну інтеграцію дитини, яка має досвід травми та розлуки з біологічною родиною. Визначено, що цей феномен охоплює як об'єктивні (матеріально-побутові умови, склад сім'ї), так і суб'єктивні чинники (психологічна стійкість, рівень педагогічної культури, емпатія).

Виявлено специфічні особливості виховання дітей у прийомних сім'ях. На відміну від біологічних родин, прийомне батьківство має штучний (юридично зумовлений) характер, перебуває під постійним контролем держави (соціальний супровід) та стикається з викликами «травматичного багажу» дитини. Основними етапами адаптації визначено періоди «медового місяця», регресії (кризи) та відновлення (стабілізації), кожен з яких вимагає від батьків специфічних виховних зусиль та високого рівня психологічної

витривалості.

Виокремлено ключові психологічні детермінанти формування виховного потенціалу. До них віднесено: травма-інформована емпатія, стійкість до порушення прив'язаності, компетентність у саморегуляції (емоційна стійкість), психологічна децентрація та гнучкість, прийняття «тріади втрат».

Констатовано необхідність цілеспрямованого впливу на підвищення виховного потенціалу. Оскільки біологічна здатність до батьківства не тотожна психологічній успішності у вихованні прийомної дитини, формування потенціалу має бути безперервним процесом, що включає не лише довідбіркову підготовку (навчання кандидатів), а й постійну психолого-педагогічну підтримку під час соціального супроводу.

Обґрунтовано наступні складові елементи виховного потенціалу батьків у сім'ях, де виховуються прийомні діти: когнітивний (знання основ виховання дітей), особистісний (готовність до батьківства), мотиваційний (наскільки батьки вмотивовані на виховання прийомних дітей), емоційний (емоційне налаштування на позитивні батьківсько-дитячі взаємини з прийомною дитиною), адаптаційний (рівень адаптації прийомних батьків до нових сімейних умов).

У другому розділі представлено методологічне обґрунтування емпіричного дослідження, визначено його концептуальний апарат, сформульовано гіпотези та здійснено вибір комплексу психодіагностичних методик для оцінки виховного потенціалу прийомних батьків. За результатами проведеної роботи зроблено такі висновки.

Обґрунтовано систему дослідницьких гіпотез. В основу концептуальної гіпотези покладено припущення про те, що виховний потенціал прийомних батьків є багатокomпонентним утворенням, де когнітивна, особистісна, мотиваційна, емоційна та адаптаційна складові перебувають у стані тісної взаємодетермінації. Сформульовані емпіричні гіпотези спрямовані на перевірку зв'язків між рівнем спеціальних знань (про травму, прихильність) та

емоційною стійкістю батьків, а також між типом мотивації (альтруїстична vs прагматична) та успішністю соціально-психологічної адаптації родини до нових умов.

Аргументовано підхід до діагностики когнітивної складової. Встановлено, що традиційні методики оцінки педагогічної грамотності не повною мірою враховують специфіку замісного батьківства. Обґрунтовано доцільність використання авторської анкети «Що ви знаєте про виховання прийомних дітей?», яка фокусується на критично важливих аспектах: знанні теорії прихильності, розумінні природи психотравми та навичках взаємодії з дитиною, що має досвід інституціоналізації.

Обґрунтовано вибір психодіагностичного інструментарію для емпіричного вивчення психологічних аспектів виховного потенціалу прийомних батьків:

- Авторська анкета «Що ви знаєте про виховання дітей?» для визначення рівня когнітивної складової виховного потенціалу прийомних батьків;
- Тест-опитувальник особистісної зрілості Ю. Гільбуха для визначення рівня особистісної складової;
- Методика «Мотивація батьківства» Т. Кравченко для визначення рівня мотиваційної складової;
- Методика «Незакінчене речення» Сакса в модифікації для прийомних батьків для визначення рівня емоційної складової;
- Методика дослідження соціально-психологічної адаптації К. Роджерса та Р. Даймонда для визначення рівня адаптаційної складової.

У третьому розділі представлено результати емпіричного дослідження психологічних аспектів виховного потенціалу батьків у сім'ях, де виховуються прийомні діти. На основі аналізу отриманих даних зроблено такі висновки.

Емпірично підтверджено складну п'ятикомпонентну структуру виховного потенціалу. Доведено, що успішність прийомного батьківства залежить від збалансованості когнітивної, особистісної, мотиваційної,

емоційної та адаптаційної складових. Загальний профіль вибірки (60 кандидатів) продемонстрував переважання середнього та високого рівнів сформованості цих компонентів, що свідчить про наявність у респондентів базового ресурсу для виховання дитини з травматичним досвідом.

Здійснено диференційований аналіз складових потенціалу:

1. Когнітивна складова: більшість батьків (51,7%) мають середній рівень знань, демонструючи прогалини у питаннях вікових криз та психології травми, що вказує на необхідність посилення просвітницької роботи.

2. Особистісна зрілість: 60% вибірки мають високий або дуже високий рівень зрілості, що є прогностично сприятливим показником для стабільності сімейної системи.

3. Мотивація: встановлено переважання конструктивної спрямованості на дитину (43,3%), проте виявлено 10% осіб з ризикованою «інструментальною» мотивацією.

4. Емоційне налаштування: проективна діагностика виявила приховані тривоги щодо «генетичного багажу» дитини у 48,3% респондентів, що потребує психологічної корекції на етапі підготовки.

5. Адаптаційні аспекти: виявлено високу здатність до гнучкої перебудови життя у 36,7% батьків, водночас більшість (55%) потребує зовнішнього супроводу в періоди тривалого стресу.

Здійснений кореляційний аналіз виявив дуже сильний прямий зв'язок між рівнем знань про виховання та рівнем соціально-психологічної адаптації батьків ($r=0,84$ при $p \leq 0,01$). Ми вважаємо, що психолого-педагогічна обізнаність діє як інструмент зниження стресу та невизначеності: розуміння алгоритмів поведінки у складних ситуаціях безпосередньо покращує здатність батьків інтегрувати дитину в сімейну систему.

Доведено взаємозв'язок знань із особистісною та емоційною зрілістю батьків. Підтверджено гіпотези Г2 та Г3 ($r=0,76$ та $r=0,74$ відповідно), що свідчить про функцію знань як засобу рефлексії. Когнітивна підготовка дозволяє батькам критично переосмислювати застарілі виховні патерни та

формувати реалістичний «образ майбутнього», що трансформує страх перед «поганою генетикою» у конструктивне педагогічне завдання.

Визначено мотивацію як ключовий енергетичний ресурс потенціалу. Емпірично підтверджено (Г4, Г5), що альтруїстична спрямованість на дитину є найсильнішим предиктором позитивного емоційного настрою ($r=0,81$) та успішної соціально-психологічної адаптації ($r=0,82$). Альтруїстичні мотиви виконують роль «психологічного буфера», який захищає батьків від вигорання, оскільки їхня виховна позиція менше залежить від миттєвої вдячності чи поведінки дитини.

Констатовано, що особистісна зрілість є основою стабільності. Найвищий коефіцієнт кореляції зафіксовано між особистісною стійкістю батьків та їхнім загальним рівнем адаптації ($r=0,86$ при $p \leq 0,01$). Це підтверджує шосту гіпотезу: здатність батьків залишатися емоційно автономними та цілісними дозволяє їм виступати «надійною опорою» для дитини навіть у періоди гострих криз адаптаційного періоду.

Підтвердження всіх шести емпіричних гіпотез дозволяє стверджувати, що виховний потенціал прийомних батьків є цілісною динамічною системою. Дефіцит в одному з компонентів може бути частково компенсований іншим, проте найбільш життєздатною є позиція батьків з гармонійним поєднанням високої когнітивної обізнаності, альтруїстичної мотивації та особистісної зрілості.

Теоретична значущість отриманих результатів полягає в поглибленні наукових уявлень про специфіку функціонування прийомної сім'ї як особливого інституту соціалізації. Здійснено уточнення понятійного апарату з проблеми психологічних аспектів прийомного батьківства, а саме розширено та конкретизовано зміст поняття «виховний потенціал прийомних батьків», визначено його структуру (когнітивний, особистісний, мотиваційний, емоційний та адаптаційний компоненти).

Практичне значення роботи полягає в тому, що отримані у результаті емпіричного дослідження зв'язки між складовими виховного потенціалу

можуть бути взяті за основу формування навчально-корекційних програм роботи з кандидатами у прийомні батьки у напрямку розвитку їх виховного потенціалу у розрізі виокремлених компонентів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Астахов В. М., Бацилева О. В. Підготовка до батьківства як етап соціалізації особистості. *Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України*. 2008. Т. 10. Ч. 2. С. 13-20.
2. Байдарова О., Кликова П. Модель компетентності прийомних батьків та батьків-вихователів в опції над дітьми, які зазнали насильства. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Психологія*. 2016. № 1(4). С. 14-16.
3. Бартків О. С. Усвідомлене батьківство : теоретичні аспекти. *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Розділ V. Соціальна педагогіка*. №23. 2010. С. 192-195.
4. Бартків О., Смалько О. Діагностика мотивацій студентів до відповідального батьківства. *Педагогічний часопис Волині*. 2017. № 4(7). С. 96-100.
5. Бацилева О. В., Астахов В. М., Пузь І. В. Особливості готовності до батьківства студентської молоді. *Теорія і практика сучасної психології*. 2019. № 4. Т. 1. С. 101-107.
6. Бевз Г. М., Мельничук Т. І. Мотивація до усиновлення та прийомного батьківства як чинник прогностики їх успішності. *Актуальні проблеми психології*. 2016. Вип. 44. Т. 1. С. 53-57.
7. Бевз Г. Прийомні сім'ї (оцінка створення, функціонування та розвитку). Київ : Главник, 2006. 112 с.
8. Безлюдна В. Батьківське ставлення і його вплив на формування особистості дитини (погляди американських фахівців). *Психолого-педагогічні проблеми сільської школи*. 2008. № 25. С. 121-125.
9. Бондаренко Г. Виховання дітей у прийомних сім'ях та дитячих будинках сімейного типу. *Психолого-педагогічні проблеми сільської школи*. 2014. Вип. 49. С. 154-158.

10. Булгакова О. Ю., Азаркіна О. В. Теоретичні основи вивчення дитячо-батьківських стосунків у психологічних дослідженнях. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Психологія*. 2020. Т. 31(70). № 3. С. 100-104.

11. Воднік В. Д. Виховний потенціал сім'ї та шляхи його підвищення в умовах побудови громадянського суспільства в Україні. *Вісник НЮУ імені Ярослава Мудрого. Філософія, філософія права, політологія, соціологія*. 2017. № 4(35). С. 157-166.

12. Волошенко М. О. Фактори, що впливають на формування батьківства. *Інноваційна педагогіка*. 2021. Вип. 37. С. 65-68.

13. Гільбух Ю. З. Тест-опитувальник особистісної зрілості. Київ : Наук.-практ. центр «Психодіагностика і диференційоване навчання», 1994. 23 с.

14. Гончар Л. Виховний потенціал сім'ї у формуванні гуманних батьківсько-дитячих взаємин. *Актуальні питання гуманітарних наук. педагогіка*. 2019. Вип. 23. Т. 1. С. 132-136.

15. Гончар Л. Теоретичні аспекти формування готовності до відповідального батьківства у старшокласників. *Вісник науки і освіти*. 2023. URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/722041/1/%D0%A1%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%8F_%D0%93%D0%BE%D0%BD%D1%87%D0%B0%D1%80%20%D0%9B.%D0%92.%20%28%D0%A1%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%B5%D0%BD%D1%96%D1%8F%29.pdf

16. Грабовенко Н. В., Євменова Т. М. Діагностика як ключовий етап соціальної роботи з сім'ями, що виховують дітей з дитячим церебральним паралічем. *Лікарська справа*. 2017. № 7. С. 80-88.

17. Демиденко Т. М. Спільна діяльність батьків і дітей – основа виховного потенціалу традиційної української родини. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Педагогіка. Соціальна робота*. 2011. Вип. 21. С. 47-49.

18. Домбровська О., Кульчицька А. Особливості готовності до усвідомленого батьківства у студентської молоді. *Особистість і суспільство:*

методологія та практика сучасної психології : матеріали VII Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (13 травня 2020 р.). Луцьк : ПП Іванюк В. П, 2020. С. 113-116.

19. Зверєва І. Д. Підвищення виховного потенціалу прийомних батьків та батьків-вихователів : навчально-методичний посібник / Авт. кол.: Бондаренко Т.В., Гришко А.А., Журавель Т.В., Зверєва І.Д. та ін. / За заг. ред. І.Д. Зверєвої. Київ : «Версо 04», 2011. 672 с.

20. Кравченко Т. В. Виховний потенціал сім'ї в сучасних умовах. *Соціальна психологія*. 2006. № 2. С. 16-22.

21. Кравченко Т. В. Виховний потенціал сім'ї та особливості його реалізації у сучасних умовах. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*. 2005. Вип.8. С.166-269.

22. Кравченко Т. В., Трубавіна І. М. Допомога батькам у вихованні дітей : методичні рекомендації для соціальних працівників. Київ : ДЦССМ, 2004. 218 с.

23. Красін С. А. Формування готовності до усвідомленого батьківства студентів закладів вищої освіти : дис. ... канд. пед. н. 011 – Освітні, педагогічні науки. Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди. Харків, 2020. 259 с.

24. Красін С. Сутність поняття «готовність до усвідомленого батьківства (материнства)». *Гуманізація навчально-виховного процесу*. 2018. № 1(87). С. 93-103.

25. Крутій К. Л., Кузьма І. І. Діагностика виховних стратегій батьків дитини дошкільного віку щодо попередження проявів девіацій. Теорія та практика профілактичної роботи з дітьми, схильними до девіантної поведінки : український і міжнародний досвід : монографія / О. Янкович та ін. Тернопіль : Осадца Ю.В., 2018. С.19-28.

26. Кузнецова О. В. Формування сімейних цінностей у студентів вищих навчальних закладів : автореферат дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07. Східноукраїнський національний університет ім. В. Даля. Київ : 2015. 20 с.

27. Литвин П. С. Способи підвищення батьківського потенціалу прийомної сім'ї. Актуальні проблеми досліджень у галузі соціальної педагогіки і соціальної роботи : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції здобувачів вищої освіти. (Харків, 19 травня 2023 року). Харків, 2023. С. 151-152.

28. Макаренко О. М., Голубєва М. О., Джугля І. О. Психологічні особливості батьківського ставлення до дітей із особливими потребами. *Міжнародний психіатричний, психотерапевтичний та психоаналітичний журнал*. 2017. Т. 10, № 1-2(35-36). С. 107-110.

29. Мітіна О. Л. Мотиваційний аспект психологічної готовності сучасних жінок до реалізації репродуктивної функції. *Наукові записки. Психологія*. 2025. № 2. С. 100-106.

30. Нагула О. Л. Батьківська компетентність як чинник психічного розвитку дитини. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України*. 2012. Вип. 5. URL : http://www.nbu.gov.ua/e-journals/vnadps/2012_5/12nolprd.pdf

31. Одінцева А. М., Калінчева Р. Є. Відповідальність як фактор готовності до батьківства. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Психологічні науки*. 2018. Вип. 4. С. 68-73.

32. Паскаль О. В., Колбіна Л. А. Діагностика рівня готовності до вагітності й батьківства в молодих людей. *Інноваційна педагогіка*. 2020. Вип. 29. Т. 2. С. 60-65.

33. Паскевська Ю. А., Щербина Д. В. Педагогічні засади організації просвіти батьків у загальноосвітніх, позашкільних закладах: методичні рекомендації. Київ : ІПОД імені Івана Зязюна НАПН України, 2019. 105 с.

34. Пентиліук М. Виховний потенціал сім'ї: традиції, реалії та перспективи. *Рідна школа*. 2010. № 12. С. 74-75.

35. Пилявець Н. І. Батьківська компетентність як запорука успішності корекційної роботи з дітьми з особливими потребами. Психологічні засади розвитку, психодіагностики та корекції особистості в системі неперервної освіти : матер. Подільської науково-практичної конференції. (25-26 лютого 2016 р.). URL

: <https://docs.academia.vn.ua/handle/123456789/957>

36. Поліщук О. Сучасні проблеми сімейного виховання та шляхи їх подолання. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету*. 2022. Вип. 4. С. 106-112.

37. Положення про дитячий будинок сімейного типу. Постанова КМУ від 26.04.2002 р. № 564. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/564-2002-%D0%BF#Text>

38. Положення про прийомну сім'ю. Постанова КМУ від 26.04.2002 р. № 565. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/565-2002-%D0%BF#Text>

39. Прийомна сім'я : методика створення і соціального супроводу : науково-методичний посібник / Г. М. Бевз ., В. О. Кузьмінський, О.І. Нескучаєва та ін. Київ : Центр стратегічної підтримки, 2003. 92 с.

40. Програма навчання прийомних батьків та батьків-вихователів з метою підвищення їх виховного потенціалу. Наказ Мінсім'ямолодьспорту від 14.01.2011 №79. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/va079736-11#Text>

41. Проскурняк О. П., Андрійчук Ю. Г. Психологічна готовність до материнства як аспект рольової самореалізації жінки. *Актуальні проблеми психології*. 2016. Вип. 28. Т. X. С. 374-386.

42. Раєвська Я. М. Особливості соціально-педагогічної адаптації дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, у прийомній сім'ї та школі. *Молодий вчений*. 2015. Вип. 2 (6). С. 431-434.

43. Роговська О. О., Тарасова Л. В. Особливості готовності до усвідомленого батьківства української молоді (за результатами соціологічного дослідження). *Вісник Приазовського державного технічного університету. Соціально-гуманітарні науки та публічне адміністрування*. 2023. № 10. URL : https://journals.uran.ua/vsgf_pstu/article/view/303847

44. Синякова В. Дослідження мотивації замісних форм батьківства як передумова їх успішного функціонування. *Baltic Journal of Legal and Social Sciences*. 2021. No. 2. P. 126-130.

45. Слюсар Л. Специфіка батьківства у сім'ях різних типів: проблеми, ризики та шляхи їх мінімізації. *Демографія та соціальна економіка*. 2017. № 3(31). С. 24-36.

46. Солохіна Л. О., Гуляєва Г. А. Дослідження особливостей батьківських установок матерів з різним рівнем особистісної зрілості. *Особистість, суспільство, закон : тези доп. учасників міжнар. наук.-практ. конф.* Харків, 2020. С. 96-99. URL : <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/ee710443-f551-4cd8-9868-b00c6530e37b/content>

47. Тимків Л., Микитюк Л. Адаптація дітей-сиріт в умовах прийомної сім'ї. *Інформаційний бюлетень кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи*. 2016. Вип. 4. С. 232-236.

48. Титаренко І. О., Барнич Ю. В. Специфіка соціальної роботи з сім'ями, які виховують прийомних дітей. *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право*. 2011. № 3(11). С. 123-127.

49. Трубавіна І. М. Підготовка соціальних працівників до супроводу дитячих будинків сімейного типу (методичні матеріали). Київ, 2002. 92 с.

50. Тюття О. В., Лук'яненко Н. М. Технологія формування усвідомленого батьківства в груповій взаємодії. *Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами*. 2010. № 7(9). С. 319-330.

51. Уманець Н. А. Виховний потенціал сім'ї у контексті сучасного інформаційного середовища. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*. 2024. № 3(110). С. 181-191.

52. Усвідомлене батьківство як умова повноцінного розвитку дитини : метод. матеріали для тренера. / Авт.-упоряд.: О. В. Безпалько, Т. Л. Лях, В. В. Молочний, Т. П. Цюпман; під заг. ред. Г. М. Лактіонової. Київ : Науковий світ. 2003. 107 с.

53. Усвідомлене батьківство як умова повноцінного розвитку дитини та підвищення виховного потенціалу громади : методичні матеріали до тренінгу. / Упоряд. : І. В. Братусь та ін.; За заг. ред. Г. М. Лактіонової. Київ : Науковий світ.

2004. 86 с.

54. Філоненко Л. В. Деякі аспекти морального виховання дітей-сиріт у прийомних сім'ях. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*. 2014. № 40. С. 476-478.

55. Формування навичок усвідомленого батьківства та ранній розвиток дитини : метод. матеріали для тренера. / Упоряд. : І. Братусь та ін.; Під заг. ред. Г. М. Лактіонової. Київ : Науковий світ. 2002. 51 с.

56. Хавула Р. М. Особливості психологічної готовності юнаків до батьківства : дис. ... канд. псих. наук. 19.00.07 – Педагогічна та вікова психологія. Київ : Дрогобицький державний педагогічний університет. 168 с.

57. Хараджи М. В., Кошевдіна М. С. Комплексна програма ефективної адаптації дітей-сиріт до життя в прийомних сім'ях. *Габітус*. 2024. Вип. 65. С. 93-97.

58. Хворова Г. М. Соціально-психологічні технології формування батьківської компетентності щодо з дітей з аутизмом : дослідження батьківських характеристик. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Психологічні науки*. 2020. № 3. С. 162-169.

59. Шкуратенюк Г., Циганенко Г. Стилі батьківського ставлення : що може стати бар'єром у розвитку особистості дитини молодшого шкільного віку? *Вісник Інституту розвитку дитини. Філософія, педагогіка, психологія*. 2014. Вип. 33. С. 153-161.

60. Шматко Н. Готовність до материнства в умовах війни : психологічні та соціокультурні аспекти. *Вчені записки Університету «КРОК»*. 2024. № 4(76). С. 409-415.

61. Якуба Л. С. Критерії оцінювання рівня батьківської компетентності у формуванні діалогічної компетентності дітей з порушеннями інтелектуального розвитку. *Інноваційна педагогіка*. 2024. Вип. 74. С. 97-101.

62. Ярошенко А. А. Замісна сім'я : від мотивації до успішного виховання

дітей. *Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського*. 2020. Вип. 1 (130). С. 162-171.

63. Яценко Л. В. Сутнісні характеристики готовності до відповідального батьківства. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*. 2013. № 17(2). С. 513-521.

Додатки

УДК 346.7+658+316.6:316.346-053.6

Економіко-правові, управлінсько-технологічні та соціально-психологічні виміри сьогодення: молодіжний погляд : матеріали міжнародної науково-практичної конференції. Т. 2. Дніпро : Університет митної справи та фінансів, 2025. 270 с.

Матеріали науково-практичної конференції, які включені до збірника, присвячені сучасним тенденціям розвитку міжнародних економічних відносин; актуальним проблемам діяльності судових та правоохоронних органів у сучасних правових реаліях; упровадженню інноваційних технологій в публічному управлінні та особливостям трансформації менеджменту в цифровому суспільстві; розвитку інформаційних технологій і захисту інформації; інтегрованим підходам управління логістикою; інноваціям у сфері фінансів, обліку, аудиту у контексті сучасних ризиків та економічних загроз; інформаційно-комунікативним та соціально-психологічним аспектам суспільного життя в умовах війни; а також інноваційним підходам у туризмі та готельно-ресторанній справі.

Збірник матеріалів може зацікавити науковців, викладачів, здобувачів вищої освіти, а також фахівців у галузі економіки, права, управління та фінансів.

Організатори конференції: Міністерство освіти і науки України,
Університет митної справи та фінансів,
Рада молодих вчених Університету
митної справи та фінансів

Склад редакційної групи: Бочаров Д. О., Ченцов В. В., Приймаченко Д. В., Архірейська Н. В., Губа О. І., Даценко В. В., Корнєєв М. В., Ліпінський В. В., Бондарвеська К. В., Борисенко О. П., Горб К. М., Грачевська Т. О., Григораш О. В., Дерев'янка Т. П., Кодацька Н. О., Лихолат О. А., Марценюк О. О., Олексієнко Р. Ю., Павлова Н. В., Сальникова Т. В., Фірсов О. Д., Щолокова Г. В.

ISBN 978-966-328-251-0

© Колектив авторів, 2025

© Університет митної справи та фінансів, 2025

ЗМІСТ

СЕКЦІЯ 1. Інформаційно-комунікативні та соціально-психологічні аспекти суспільного життя в умовах війни

Соціально-психологічні аспекти

Астахова Д. О. Виховний потенціал батьків у сім'ях, де виховуються прийомні діти	10
Білецька А. Є. Адреналінова залежність як новий тип залежності	12
Білий В. І. Психологічні особливості діяльності воїнів ЗСУ в особливих та ризиконебезпечних ситуаціях службової діяльності: малодосліджені аспекти проблеми	14
Білоцерківський В. Р. Психологічна адаптація дітей-переселенців в умовах школи	16
Борох Г. Ю. Психологічний супровід військовослужбовців, які проходять лікування від поранень та соматичних захворювань	18
Величко К. М. Психологічні аспекти змін моральних норм та девіантної поведінки в умовах війни	20
Гончар В. А. Вплив дистанційного навчання на рівень тривожності студентів у воєнний період	22
Горбонос П. А. Профілактика сімейних конфліктів у військових з ампутацією кінцівок засобами психологічного консультування	24
Горохова В. О. Вплив сенсорної інтеграції на рівень тривожності у дітей з РДУГ	26
Дорошевич Д. С. Психологічні особливості професійного вигорання працівників поліції в умовах воєнного стану	28
Драганчук А. О. Роль соціальної підтримки в реабілітації військовослужбовців, які зазнали травмивного впливу	30
Кільчинська О. О. Реалізація особистісного потенціалу людини в умовах постійних змін та соціальних трансформацій	32
Ковальова Д. В. Автентичність як психологічне ядро особистості	34
Ковальчук А. О. Специфіка діяльності когнітивних механізмів засвоєння іноземної мови у студентському віці (англійська мова)	37
Комишна Л. О. Рівень психологічного стресу працівників за цифровізації банкінгу	39
Коцюбинська К. О. Психологічне виснаження працівників промислових підприємств у воєнний період	41
Кравченко С. С. Психологічні особливості тривожності молодших школярів у воєнний період	43
Кравчук Л. О. Вокалотерапія як інноваційна технологія психологічної допомоги дорослим та дітям в умовах війни	44
Краснікова О. О. Взаємозв'язок рівня емоційного інтелекту та стійкості до професійного вигорання працівників заміського відпочинкового комплексу	46

СЕКЦІЯ 1. Інформаційно-комунікативні та соціально-психологічні аспекти суспільного життя в умовах війни

Соціально-психологічні аспекти

Астахова Д. О., студентка Університету митної справи та фінансів (науковий керівник – Скляньська О. В., к.психол.н., доц., доцент кафедри психології Університету митної справи та фінансів)

ВИХОВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ БАТЬКІВ У СІМ'ЯХ, ДЕ ВИХОВУЮТЬСЯ ПРИЙОМНІ ДІТИ

Прийомні сім'ї – це фундамент, на якому будується нове життя дитини, яка в силу низки обставин залишилась без рідних батьків. Для нових батьків – це досить відповідальний крок, оскільки виховний процес тут має свої унікальні виклики, що вимагають особливого підходу до психологічного розуміння цього феномену. Це не просто перевірка готовності до батьківства, а глибоке розуміння наявних у батьків ресурсів, використовуваних стилів виховання та здатності усвідомлювати та долати травми дитини.

У контексті прийомної сім'ї значення батьківства набуває особливого, зцілюючого психологічного впливу на дитину, яка знову почувається потрібною в родині. Прийомні батьки – це, насамперед, агенти змін, які беруть на себе відповідальність за інтеграцію травматичного досвіду дитини, формування порушеної прив'язаності та відновлення її базової довіри до світу.

Якщо в умовах звичайної родини (де з'являються рідні діти) психологи та педагоги, здебільшого оперують категорією «готовність до батьківства», то, на нашу думку, в сім'ях, де виховуються прийомні діти, доцільніше оперувати категорією «виховний потенціал». Вважаємо, що перехід від «готовності» до «потенціалу» у контексті прийомних сімей є не просто зміною термінології, а зміною парадигми психолого-педагогічної роботи з такою категорією батьків.

Готовність до батьківства полягає у свідомому виборі відповідальної ролі, передбачає здатність сприймати дитину як особистість та суб'єкта відносин з моменту народження, а також готовність цілеспрямовано оволодівати знаннями, уміннями та навичками для позитивної взаємодії з дитиною на емоційному, пізнавальному та регуляційному рівнях [1].

В свою чергу, категорія «потенціал», на відміну від готовності, – це динамічна, ресурсна категорія. Вона фокусується не на *моменті* прийому (входу в батьківство), а на *процесі* виховання та здатності до зростання разом з дитиною. На нашу думку, таке тлумачення може бути обумовлене низкою причин. По-перше, прийомна дитина майже завжди приносить із собою травматичний багаж та пережитий стрес. Виховання такої дитини –

це не статичний процес, а постійна робота з подолання криз та корекції поведінки, формування прив'язаності до нових батьків. У цьому контексті потенціал означає здатність сім'ї до постійної динаміки, адаптації та розвитку у відповідь на потреби дитини. По-друге, потенціал охоплює не лише те, що батьки мають (готовність), але і те, що вони здатні розвинути (стійкість, емпатія, гнучкість, навички переживання травматичного досвіду). Отже, потенціал вимірює здатність того, наскільки батьки мають «запас міцності», щоб витримати регрес дитини, її агресію чи відстороненість, і при цьому не зруйнуватися своєю прив'язаністю.

Низка дослідників [2–5 та ін.] в останні роки також почали застосовувати категорію «виховний потенціал» у своїх дослідженнях. Проте жоден з них не прив'язує дану категорію до проблематики прийомного батьківства. Вважаємо, що виховний потенціал у прийомній сім'ї інтерпретується як спроможність батьків пройти наступні етапи-компоненти (табл. 1).

Таблиця 1

Основні етапи формування виховного потенціалу прийомних батьків

Компонент виховного потенціалу	Інтерпретація
Емоційна стійкість	Здатність витримати травму дитини. Батьки не реагують на поведінку дитини (яка часто є проявом травми) як на особисту образу чи невдачу. Це “контейнування” складних емоцій.
Навички привязаності	Здатність стати “надійною базою”. Оперування знаннями про травму і формування надійної прив'язаності, навіть якщо дитина активно цьому протистоїть (феномен “відторгнення прив'язаності”).
Гнучкість та навчання	Здатність до самокорекції. Батьки розуміють, що їх методи виховання, ефективні для біологічних дітей, можуть не спрацювати з прийомною дитиною, і готові вчитися новим, травма-інформованим підходам.
Мережа підтримки	Здатність залучати ресурси. Розуміння, що виховання прийомної дитини вимагає допомоги фахівців (психологів, терапевтів) і готовність цю допомогу приймати, не вважаючи це ознакою слабкості.

Таким чином, оперуючи категорією «виховний потенціал», ми перемикаємо фокус діагностики з простого факту наявності на перспективу розвитку. Це дозволяє не просто сказати батькам: “Ви готові”, а сформувати дорожню карту: “Ваш потенціал сильний у цьому та потребує розвитку, щоб ви могли ефективно зцілювати травми вашої дитини впродовж усього її дорослішання”.

Список використаних джерел:

1. Астахов В. М., Бацилева О. В. Підготовка до батьківства як етап соціалізації особистості. *Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України*. 2008. Т. 10. Ч. 2. С. 13–20.

2. Воднік В. Д. Виховний потенціал сім'ї та шляхи його підвищення в умовах побудови громадянського суспільства в Україні. *Вісник НЮУ імені Ярослава Мудрого. Філософія, філософія права, політологія, соціологія*. 2017. № 4(35). С. 157–166.
3. Гончар Л. Виховний потенціал сім'ї у формуванні гуманних батьківсько-дитячих взаємин. *Актуальні питання гуманітарних наук. педагогіка*. 2019. Вип. 23. Т. 1. С. 132–136.
4. Пентилюк М. Виховний потенціал сім'ї: традиції, реалії та перспективи. *Рідна школа*. 2010. № 12. С. 74–75.
5. Уманець Н. А. Виховний потенціал сім'ї у контексті сучасного інформаційного середовища. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*. 2024. № 3(110). С. 181–191.

Анкета «Що ви знаєте про виховання дітей?»

Інструкція: Оберіть один варіант відповіді, який ви вважаєте найбільш правильним. Ваша щирість допоможе отримати об'єктивні результати.

1. Що є основою гармонійного розвитку дитини в сім'ї?
 - А) Сувора дисципліна та режим.
 - Б) Емоційна безпека та стабільна прив'язаність.
 - В) Високий рівень матеріального забезпечення.
2. Як найкраще реагувати на "важку" поведінку прийомної дитини в період адаптації?
 - А) Ігнорувати, щоб не підкріплювати негатив.
 - Б) Суворо карати, щоб дитина відразу зрозуміла правила дому.
 - В) Проявити терпіння, намагаючись зрозуміти причину (страх, біль, протест).
3. Яка головна особливість психології прийомної дитини, що мала досвід сирітства?
 - А) Вона нічим не відрізняється від біологічних дітей.
 - Б) Порушення базової довіри до світу та дорослих.
 - В) Схильність до маніпуляцій через спадковість.
4. Чи варто розповідати дитині історію її походження (про біологічних батьків)?
 - А) Ні, це може травмувати дитину.
 - Б) Так, у доступній формі, зберігаючи правдивість та уникаючи негативних оцінок.
 - В) Тільки якщо дитина сама запитає, коли стане дорослою.
5. Що таке "криза трьох років" у дитини?
 - А) Прояв розбещеності та поганого характеру.
 - Б) Природний етап формування самостійності ("Я сам!").
 - В) Результат помилок батьків у вихованні.
6. Який стиль виховання вважається найбільш ефективним?
 - А) Авторитарний (вимогливість без тепла).
 - Б) Демократичний (вимогливість у поєднанні з підтримкою та діалогом).
 - В) Ліберальний (повна свобода без обмежень).
7. Як діяти, якщо підліток починає виявляти негативізм і замикається в собі?
 - А) Посилити контроль за кожним кроком.
 - Б) Надати особистий простір, зберігаючи готовність підтримати та вислухати.
 - В) Не звертати уваги, поки "саме не пройде".
8. Яку роль відіграє гра у житті дитини дошкільного віку?

- А) Це просто спосіб розважитися і згаяти час.
 - Б) Провідна діяльність, через яку дитина пізнає світ і соціальні ролі.
 - В) Відволікаючий фактор від навчання.
9. Що найважливіше при встановленні правил і кордонів у сім'ї?
- А) Послідовність (правила діють завжди, а не за настроєм батьків).
 - Б) Непохитність (правила ніколи не можуть бути змінені).
 - В) Страх дитини перед наслідками порушення.
10. Чи потрібно заохочувати дитину за хорошу поведінку?
- А) Ні, хороша поведінка — це обов'язок.
 - Б) Так, емоційна підтримка та похвала стимулюють розвиток.
 - В) Тільки матеріальними подарунками або грошима.
11. Як впливає досвід перебування в інтернатному закладі на розвиток дитини?
- А) Ніяк, якщо дитину забрали в сім'ю до 5 років.
 - Б) Може призводити до затримки психоемоційного та фізичного розвитку.
 - В) Робить дитину більш самостійною та підготовленою до життя.
12. Що робити, якщо прийомна дитина ідеалізує своїх біологічних батьків?
- А) Розповісти всю негативну правду про них.
 - Б) Заборонити про них згадувати.
 - В) Прийняти ці почуття дитини як частину її ідентичності.
13. Конфлікт між батьками та дітьми — це...
- А) Ознака краху виховної системи.
 - Б) Природна частина взаємин, яку важливо вирішувати конструктивно.
 - В) Те, чого потрібно уникати будь-якою ціною.
14. Як найкраще розвивати інтелектуальні здібності дитини?
- А) Максимально навантажувати гуртками з раннього віку.
 - Б) Створювати збагачене середовище та підтримувати пізнавальний інтерес.
 - В) Вимагати лише відмінних оцінок у школі.
15. Чи є батьківство навичкою, яку можна і треба вдосконалювати?
- А) Ні, це вроджений інстинкт.
 - Б) Так, через самоосвіту, рефлексію та отримання нових знань.
 - В) Достатньо виховувати так, як виховували мене.

Ключ до оцінювання та інтерпретація

За кожну відповідь нараховуються бали:

- Варіант Б (правильна/найбільш адекватна відповідь) — 2 бали.
- Варіант В (частково правильна або нейтральна) — 1 бал.
- Варіант А (неправильна/застаріла/деструктивна) — 0 балів.

Максимальна кількість балів: 30.

Рівні знань про виховання дітей:

Кількість балів	Рівень	Характеристика
25 – 30	Високий	Батьки мають глибокі знання з психології розвитку, розуміють специфіку прийомного батьківства та орієнтовані на гуманістичні методи виховання.
15 – 24	Середній	Батьки володіють базовими знаннями, але можуть мати прогалини у питаннях вікової психології або специфіки адаптації прийомної дитини. Потребують уточнення окремих аспектів.
0 – 14	Низький	Знання мають фрагментарний або стереотипний характер. Виховні установки можуть бути авторитарними або базуватися на застарілих методах. Потребують психолого-педагогічної просвіти.

Додаток В

МЕТОДИКА «ТЕСТ-ОПИТУВАЛЬНИК ОСОБИСТІСНОЇ ЗРІЛОСТІ» (Ю.
ГІЛЬБУХ)

За допомогою цього опитувальника діагностується рівень особистісної зрілості в осіб від 15 років і старше. Можна охарактеризувати як загальний рівень особистісної зрілості випробовуваного, так і оцінити його зрілість за окремими аспектами: мотивація досягнення, ставлення до свого «Я», почуття громадянського обов'язку, життєва установка (переважання інтелекту над почуттям), здатність до психологічної близькості з іншою людиною.

Інструкція. Ми просимо вас уважно прочитати кожен з описаних ситуацій і вибрати один варіант поведінки в ній. Це має бути найхарактерніша для вас поведінка, те, що ви дійсно робите в таких випадках, а не те, що, на ваш погляд, необхідно було б робити.

робити.

Текст опитувальника

1. Манера, в якій більшість моїх учителів (керівників) звертаються до мене, така, що вони:

- а) намагаються постійними причіпками зробити моє життя нещасним;
- б) виявляють тенденцію критикувати мене всюди, де тільки можуть;
- в) байдужі до мене доти, поки я підкоряюся встановленим ними правилам і виконую роботу задовільно;
- г) недостатньо вимогливі до моєї роботи;
- д) мало винагороджують мене за мою сумлінність;
- е) засуджують мене за помилки і нагороджують, коли я на це заслуговую;
- ж) не можу відповісти на це питання.

2. Граючи в шахи, шашки, інші ігри, зазвичай у разі програшу я реаую:

- а) тим, що намагаюся з'ясувати причини невдачі, щоб удосконалити своє вміння;

73

- б) захопленням перед досконалістю майстерності противника, причому це почуття превалює над всіма іншими переживаннями;
- в) переживанням почуття власної неповноцінності стосовно супротивника;
- г) усвідомленням того, що зате я перевершую багатьох в інших речах і, отже, за бажання зможу домогтися успіху і в цій грі;
- д) усвідомленням відносної незначущості поразки або перемоги в таких іграх, а також швидким забуванням того, що сталося;
- е) рішучістю будь-що добитися реваншу;
- ж) не можу відповісти на це питання.

3. Вимушений відмовитися від будь-якого плану або будь-яких претензій (наприклад, перемогти на олімпіаді, вступити до ВНЗ, розбагатіти, стати найкращим учнем класу, потрапити у групу учнів, які вирушають у

закордонну

екскурсію, взяти шлюб із певною особою), доходжу висновку, що я:

- а) буду нещасним до кінця життя;
- б) маю стільки інших інтересів, що скоро знайду що-небудь натомість;
- в) повний рішучості домогтися здійснення свого будь-що, навіть якщо на це піде решта життя;
- г) намагаюся з невдачі дістати якомога більше життєвих уроків;
- д) ні на що краще не міг сподіватися;
- е) буду нещасливим протягом якогось часу, але подолаю цей стан;
- ж) не можу відповісти на це питання.

4. Міра, якою люди мені подобаються за своїм характером:

- а) або дуже висока, або нульова;
- б) при першому знайомстві люди можуть мені подобатись, але не настільки, щоб я відразу захотів стати їхнім кращим другом;
- в) кожна людина начебто подобається мені при першій зустрічі, але потім я часто розчаровуюся;
- г) люди подобаються мені тільки в тому випадку, коли я знаю їх дуже добре;
- д) мені ніхто не подобається;

74

- е) багато людей деякою мірою мені подобаються;
- ж) не можу відповісти на це питання.

5. Я схильний повідомляти малознайомим людям про свої невдачі, провали або нездатність таким чином:

- а) розповідаю про них, коли здається, що це викликає у когось щиру цікавість;
- б) побіжно розповідаю про свої невдачі і тільки тоді, коли це доречно в ході розмови;
- в) іноді згадую про свої невдачі з метою вилити душу і викликати співчуття співрозмовника;
- г) як правило, не згадую про свої невдачі, щоб не створювати проблем для співрозмовника;
- д) часто не можу втриматися від бажання покаржитися на свої невдачі;
- е) свої невдачі намагаюся зобразити як успіхи;
- ж) не можу відповісти на це питання.

6. Люди, чия думка відрізняється від моєї:

- а) іноді виявляються праві;
- б) зазвичай є достатньо підготовленими і тому впевненими в собі;
- в) просто недостатньо освічені;
- г) знаходять для себе задоволення в тому, що мають власну думку;
- д) висловлюють інший погляд на це питання, аби суперечити;
- е) нерідко перевершують мене в компетентності або в інтелектуальному аспекті;
- ж) не можу відповісти на це питання.

7. Я вважаю за краще у грі або змаганні мати такого противника, який:

- а) є майстром і перевершує мене, бо в цьому випадку в мене буде більше шансів удосконалити свої вміння;
- б) дещо перевершує мене, в цьому випадку випробування мене більше стимулює;

75

в) є рівним мені за силою, тоді обидва супротивники показують свій максимум і мають рівні шанси здобути перемогу;

- г) слабкіше за мене, і я знаю, що зможу в нього виграти;
- д) намагатиметься сам, аби я виграв і зберіг віру у свої сили;
- е) дещо слабше, і в мене буде шанс виграти;
- ж) не можу відповісти на це питання.

8. Для мене життя варте чогось лише тією мірою, якою я можу:

- а) добиватися успіхів у всіх своїх починаннях;
- б) повністю реалізувати свій творчий потенціал;
- в) отримувати всі необхідні матеріальні блага в готовому вигляді, аби займатися лише хобі;
- г) мати можливість добувати кошти для свого власного розвитку;
- д) мати можливість порівняно спокійного життя;
- е) вести забезпечений, безтурботний спосіб життя;
- ж) не можу відповісти на це питання.

9. Моя тенденція дискутувати з однокласниками полягає в тому, що:

- а) мені важко втриматися від суперечки з приводу;
- б) зазвичай я беру участь у дискусіях, якщо тема мене цікавить;
- в) я рідко сперечаюся з кимось, бо зазвичай люди, які дискутують, прагнуть не істини, а визнання своєї точки зору;
- г) не люблю втягуватись у дискусії через їх сумбурність;
- д) не люблю дискусій, бо рідко виходжу з них переможцем;
- е) уникаю брати участь у дискусіях через свою боязкість;
- ж) не можу відповісти на це питання.

10. Коли хтось із членів моєї сім'ї критикує мене, моя звичайна реакція полягає в тому, щоб:

- а) проаналізувати причини і мотиви критики;
- б) поцікавитись у автора критики її підставами і врахувати їх у своїх подальших діях;
- в) нічого не сказати, забути про неї;

76

- г) при нагоді самому піддати опонента критиці;
- д) у разі впевненості у своїй правоті захистити себе;
- е) нічого не сказавши, матиму зуб проти «критика»;
- ж) не можу відповісти на це питання.

11. У своїх спробах домогтися успіхів у житті насамперед я покладаюся на:

- а) допомогу родини, батьків;

- б) власні зусилля і наполегливість;
- в) відсутність могутніх ворогів;
- г) везіння;
- д) сприяння впливових знайомих;
- е) допомога вірних друзів;
- ж) не можу відповісти на це питання.

12. Стосовно довіри до людей я дотримуюся того принципу, що:

- а) потрібно людям довіряти, але при цьому всіх без винятку перевіряти;
- б) довіряти не можна нікому, навіть самому собі;
- в) якоюсь мірою довіряти потрібно кожній людині;
- г) усе залежить від конкретної людини: одним можна цілком довіряти, іншим – ні на йоту;
- д) люди зазвичай не виправдовують вашої довіри;
- е) надмірна довірливість – моя найбільша слабкість;
- ж) не можу відповісти на це питання.

13. Моя реакція на думку про власну смерть полягає:

- а) у сильному відштовхуванні цієї думки;
- б) у тому, що я часто думаю про смерть і мрію, аби вона була миттєвою;
- в) у тому, що я приймаю це як даність, кінцеву неминучість і часто про це не думаю;
- г) у тому, що я часто про це думаю, мрію мати сильну волю для гідної зустрічі зі смертю;
- д) у тому, що я боюся смерті, але не часто говорю про це іншим;

77

- е) я думаю про смерть і боюся її лише під безпосереднім враженням від звістки про чиюсь смерть;
- ж) не можу відповісти на це питання.

14. Я намагаюся справити сприятливе враження на інших людей, це виявляється в тому, що я:

- а) будую щодо цього певні плани і присвячую багато часу;
- б) рідко заздалегідь планую робити це, але якщо випадає можливість, намагаюся справити добре враження;
- в) присвячую цьому мало часу;
- г) не люблю цю тенденцію в інших і ніколи не роблю цього сам;
- д) дуже глибоко і довго страждаю, коли виявляється, що про мене склалося несприятливе враження серед шанованих мною людей;
- е) переживаю приємне відчуття, коли виявляється, що про мене склалося сприятливе враження;
- ж) не можу відповісти на це питання.

15. Натрапляючи на незвичайну проблему в особистих справах, я:

- а) ніколи не вагаюся відразу ж звернутися по допомогу до когось, хто знає про це більше, ніж я;
- б) якщо є можливість, відразу ж прошу кого-небудь із друзів допомогти мені;

- в) дуже рідко турбую кого-небудь із друзів проханням про допомогу;
- г) ніколи не звертаюся по допомогу до сторонніх;
- д) докладаю всіх зусиль для її вирішення, перш ніж звернуся до когонебудь по допомогу;
- е) після деяких коливань звертаюся до друзів по допомогу;
- ж) не можу відповісти на це питання.

16. Моє ставлення до родичів і друзів таке, що я:

- а) ціную тих із них, хто для мене близький за своїми духовними інтересами;
 - б) ціную тих із них, хто стимулює мене в інтелектуальному плані;
 - в) мені потрібно більше друзів і родичів, аніж я маю наразі;
- 78

- г) тієї кількості друзів і родичів, яких я маю зараз, мені достатньо;
- д) вони не є необхідними для мого щастя;
- е) ціную тих із них, хто, як і я, цікавляться в основному матеріальними речами;
- ж) не можу відповісти на це питання.

17. Коли хтось із моєї родини несправедливо, як мені здається, критикує або просто чіпляється до мене, моєю звичайною реакцією є:

- а) нагадувати, але нічого не говорити;
- б) підтримувати мир у сім'ї, погоджуючись із тим, хто критикує;
- в) нічого не говорити, але спробувати пізніше звести рахунки;
- г) намагатися зрозуміти, чому мене критикують, і, виявляючи витримку, гідно захистити себе;
- д) не брати почуте близько до серця, бо з часом усе владнається;
- е) розсердившись, вступити в суперечку;
- ж) не можу відповісти на це питання.

18. Спосіб, яким я реаую на релігію, полягає в тому, що я:

- а) не потребую жодної релігії, але, думаю, що для більшості людей вона необхідна;
- б) читаю і проводжу спостереження щодо різних релігій і в результаті згодом вирішу для себе це питання;
- в) займаюся винаходом власної релігії, котра, я сподіваюся, з часом мене задовольнятиме;
- г) маю релігію, яка мене задовольняє;
- д) вважаю релігію моїх батьків найприйнятнішою для себе;
- е) приймаю релігію моїх батьків, хоча вона мене й не задовольняє;
- ж) не можу відповісти на це питання.

19. Я читаю і вивчаю інформацію про соціально-політичні та економічні зміни в інших країнах, це виявляється в тому, що я:

- а) зовсім не цікавлюся цією інформацією;

79

- б) занадто зайнятий вирішенням власних проблем, щоб перейматися проблемами, що існують в інших частинах світу;
- в) роблю це дуже рідко і з випадкових приводів;

- г) виявляю інтерес мінімально;
- д) роблю це із задоволенням, але без будь-яких конкретних висновків для своєї країни;
- е) прагну вивчати умови в інших частинах світу, щоб зіставляти з ними становище власної країни і мріяти про його поліпшення;
- ж) не можу відповісти на це питання.

20. Змушений публічно виступати, я вважаю, що:

- а) це надзвичайно складно і викликає в мене збентеження і заїкання;
- б) це складно, але я можу опанувати себе без помітних ознак збентеження;
- в) це надзвичайно складно, але, оскільки під питанням моя самоповага, я не відмовляюся;
- г) зазвичай я можу говорити без особливих зусиль;
- д) я часто відчуваю задоволення, висловлюючись публічно;
- е) це складно, оскільки я не відчуваю впевненості в доброзичливості аудиторії;
- ж) не можу відповісти на це питання.

21. Я читаю і вивчаю інформацію про соціально-політичні та економічні зміни в рідній країні, це виявляється в тому, що я:

- а) багато читаю стосовно цієї теми, бо мене глибоко хвилюють події, що відбуваються в нашому суспільстві;
- б) читаю таку інформацію тільки тоді, коли більше нічого читати або коли я це змушений робити;
- в) читаю таку інформацію порівняно регулярно;
- г) вважаю це заняття безглуздом, бо проста людина все одно ні на що вплинути не може;
- д) читаю таку інформацію тільки для того, аби принагідно мати можливість узяти участь в її обговоренні;

80

е) ні, я глибоко байдужий до всього, що виходить за межі моїх особистих справ;

ж) не можу відповісти на це питання.

22. Моя реакція на позитивну публікацію в пресі мого імені або імені когонебудь із моїх рідних і близьких полягає в тому, що я:

- а) відчуваю велике задоволення і часто з гордістю показую відповідне місце своїм друзям і знайомим;
- б) внутрішньо переживаю приємне відчуття, але стійко стримуюся від будь-яких його проявів;
- в) не відчуваю радісного хвилювання, бо розумію нікчемність цієї події;
- г) у перший момент переживаю приємне відчуття, але тут же забуваю про цю подію;
- д) переживаю приємне відчуття, хоч і вважаю, що це прояв душевного марнославства;
- е) протягом деякого часу переживаю приємне відчуття, про яке можу стримано розповісти близьким і друзям;

ж) не можу відповісти на це питання.

23. Моє ставлення до прикмет, передчуттів тощо полягає в тому, що:

- а) на своєму життєвому досвіді я переконався: вони майже завжди вказують на успіх чи невдачу в будь-якій діяльності;
- б) зазвичай вони віщують успіх або невдачу в будь-якій діяльності;
- в) я не можу вирішити, чи це випадковість, чи вони дійсно віщують певні події;
- г) я не вірю, що вони провіщають щось для кого-небудь і тому не запам'ятовую їх;
- д) я розумію, що вони помилкові, але ловлю себе на увазі до них;
- е) борючись з їх впливом на себе, дію їм наперекір;
- ж) не можу відповісти на це питання.

24. Моя активність у навчанні характеризується одним із таких варіантів:

81

- а) завжди прагну відігравати провідну роль у дискусіях;
- б) іноді втягаюсь у дискусію, не будучи достатньо компетентним в обговорюваному питанні;
- в) не беру участі в дискусіях, якщо не впевнений в істинності і цінності того, про що збираюся сказати;
- г) ніколи не беру участі в дискусії, бо не вірю в їх корисність;
- д) беру участь, коли потрібно підтримати дискусію, але не керувати нею;
- е) завжди беру участь у дискусіях, хоча й не прагну лідерства;
- ж) не можу відповісти на це питання.

25. Я звертаюся до віщунів тому, що вони:

- а) можуть бути корисними, тільки коли натрапляєш на серйозну проблему і не знаєш, яке прийняти рішення;
- б) іноді можна звернутися до них, коли знаєш, що друзі теж збираються це зробити (заради розваги);
- в) заслуговують на те, щоб консультуватися в них за кожної нагоди;
- г) ніколи їх не відвітую, бо вважаю їх шахраями;
- д) мають надзвичайну інтуїцію, що дозволяє їм іноді правильно передбачати долю людини;
- е) непогані психологи;
- ж) не можу відповісти на це питання.

26. Я зважуюся на фінансовий ризик, який полягає в тому, що я:

- а) часто йду на значний ризик, бо якщо я виграю, то виграю багато;
- б) іду на серйозний ризик тільки тоді, коли баланс явно на мою користь;
- в) не допускаю серйозного ризику і в разі програшу не піддаюся ніякому азарту;
- г) використовую невеликі шанси, бо за цих умов у разі програшу можу продовжувати свої спроби;
- д) не покладаюся на жодні випадки, вважаю за краще мати стовідсоткову гарантію;

е) не можу жити без постійного ризику;

82

ж) не можу відповісти на це питання.

27. Моє ставлення до світу в цілому полягає в тому, що:

а) він сповнений зла і я не очікую від нього нічого радісного;

б) він має багато спокус, тому важко будь-кому залишатися безгрішним, але все одно прагнути цього треба;

в) світ являє собою цікаву панораму, я прагну використовувати свої сили для його вдосконалення;

г) світ може бути хорошим, якщо життя людей буде наповнене гідністю і справжньою добротою, потрібно присвячувати цьому всі сили;

д) я живу лише раз, тому маю намір насолоджуватися життям, а не мріяти про благо всього людства;

е) я є частиною світу, хороший він чи поганий, тому приймаю його таким, яким він є;

ж) не можу відповісти на це питання.

28. З огляду на те, що кожен хоче мати багато грошей для задоволення своїх потреб, я так само хочу більше грошей для того, аби:

а) жити ні в чому собі не відмовляючи, мати кращий будинок, кращий автомобіль, багато красивого і модного одягу і т. ін.

б) здійснити свої життєві плани, такі, як удосконалення свого бізнесу або професійних здібностей, отримання високоякісної освіти і т. ін.;

в) мати можливість купувати лотерейні квитки, жетони для ігрових автоматів тощо;

г) мати можливість допомагати родичам і близьким людям, які цього потребують;

д) застрахувати своє життя;

е) аби мати можливість робити те, що захочу;

ж) не можу відповісти на це питання.

29. Під час перегляду щоденних газет моє ставлення до матеріалів стосовно моєї майбутньої професії полягає в тому, що:

а) завжди уважно прочитую такі матеріали;

83

б) читаю тільки ті матеріали, які мені цікаві;

в) дуже рідко читаю щось про свою професію, мені вистачає того, що маю на роботі;

г) рідко читаю матеріали про свою професію;

д) не читаю такі матеріали, бо вони мені нудні;

е) ненавиджу такі матеріали, бо не люблю свою професію;

ж) не можу відповісти на це питання.

30. Як би ви вчинили, коли б начальство наполегливо пропонувало вам посаду, для якої у вас, як ви самі розумієте, немає достатніх даних, але яку вам

дуже хотілося б посісти:

- а) рішуче відмовилися б, посилаючись на неадекватність (невідповідність) своєї кандидатури;
- б) погодилися б із побоювання викликати своєю відмовою невдоволення;
- в) погодилися б, але за умови, що буде надано тривалий випробувальний термін, за час якого ви докладете максимум зусиль для заповнення наявних прогалин;
- г) відразу погодилися б, діючи за принципом «не святі горшки ліплять»;
- д) погодилися б після деяких коливань з огляду на те, що люди, які обіймають подібні посади, анітрохи не краще за вас;
- е) погодилися б, але тільки тимчасово виконувати обов'язки, аби якимось допомогти справі;
- ж) не можу відповісти на це питання.

31. У будинку відпочинку ви жили в одному номері з людиною, з якою у вас виявилось багато спільного. Розлучаючись, обмінялися номерами телефонів. Імовірність того, що в подальшому ви першим спробуєте відновити контакти:

- а) 100 %;
- б) 80 %;
- в) 60 %;
- г) 40 %;
- д) 20 %;
- 84
- е) 0 %;

ж) не можу відповісти на це питання.

32. Коли б у вас була для цього необмежена можливість, то як часто ви зустрічалися б для таємних бесід зі своїми близькими друзями, цікавлячись їхніми проблемами, намірами:

- а) щодня;
- б) приблизно тричі на тиждень;
- в) приблизно двічі на тиждень;
- г) один раз на тиждень;
- д) один раз на 2 тижні;
- е) один раз на місяць;

ж) не можу відповісти на це питання.

33. Ч (варіант для чоловіків). Як би ви повелись у ситуації нерозділеного кохання за наявності щасливого суперника, у перевагах якого ви дуже сумніваєтеся:

- а) змирилися б і намагались якомога швидше погасити своє почуття, шукаючи заміну серед інших дівчат;
- б) доклали всіх зусиль для дискредитації конкурента в очах вашої обраниці;
- в) зберігали б і не приховували своє почуття, але трималися б із гідністю, ніяк його не нав'язуючи;
- г) погодилися б із роллю відданого друга, з яким ваша обраниця

11.	12.	13.	14.	15.	16.	17.	18.	19.	20.
(a) +1	(a) +1	(a) -3	(a) -2	(a) -3	(a) +3	(a) -1	(a) -1	(a) -3	(a) +3
(б) +3	(б) -2	(б) -1	(б) +1	(б) -2	(б) +2	(б) -2	(б) +1	(б) -2	(б) -1
(в) -2	(в) -1	(в) +2	(в) +2	(в) +1	(в) +1	(в) -3	(в) +2	(в) -1	(в) -2
(г) -3	(г) +3	(г) +3	(г) +3	(г) +2	(г) -1	(г) +3	(г) +3	(г) +1	(г) +2
(д) -1	(д) +2	(д) -2	(д) -3	(д) +3	(д) -3	(д) +2	(д) -2	(д) +2	(д) +3
(е) +2	(е) -3	(е) +1	(е) -1	(е) -1	(е) -2	(е) +1	(е) -3	(е) +3	(е) +1
(ж) 0									

21.	22.	23.	24.	25.	26.	27.	28.	29.	30.
(a) +3	(a) -3	(a) -3	(a) -3	(a) -2	(a) -2	(a) -2	(a) -3	(a) +3	(a) +1
(б) +1	(б) +2	(б) -2	(б) -2	(б) -1	(б) -1	(б) +1	(б) +2	(б) +2	(б) -1
(в) +2	(в) -2	(в) -1	(в) +3	(в) -3	(в) +3	(в) +2	(в) -1	(в) -1	(в) +3
(г) -2	(г) -1	(г) +3	(г) -1	(г) +3	(г) +2	(г) +3	(г) +3	(г) +1	(г) -3
(д) -1	(д) +1	(д) +1	(д) +2	(д) +2	(д) +1	(д) -3	(д) +1	(д) -2	(д) -2
(е) -3	(е) +3	(е) +2	(е) +1	(е) +1	(е) -3	(е) -1	(е) -2	(е) -3	(е) +2
(ж) 0	(ж)	(ж) 0	(ж) 0	(ж) 0					

31.	32.	33м.	33ж.
(a) +3	(a) +3	(a) +1	(a) -2
(б) +2	(б) +2	(б) -3	(б) -3
(в) +1	(в) +1	(в) +3	(в) +2
(г) -1	(г) -1	(г) +2	(г) -1
(д) -2	(д) -2	(д) -1	(д) +1
(е) -3	(е) -3	(е) -2	(е) +3
(ж) 0	(ж) 0	(ж) 0	(ж) 0

Рівневі оцінки особистісної зрілості:

+99 ... +75 – дуже високий рівень;

+74 ... +50 – високий;

+49 ... +25 – задовільний;

менше +25 – незадовільний.

Методика «Мотивація батьківства»

Мета та призначення методики:

Методика спрямована на оцінку ступеня вираженості окремих мотивів та їхніх груп (типів мотивації) у цілісній мотивації батьківства при усиновленні (народженні) дитини. Визначається «сила» (вираженість) певного мотиву серед інших. Йдеться не про абсолютну силу мотиву, а про його суб'єктивну оцінку респондентом. Методика виконує діагностичну та рефлексивну функції.

Може використовуватися як для індивідуальної діагностики кандидата в усиновлювачі (майбутнього батька/матері) для виявлення структури мотивів, так і в роботі з подружньою парою для оцінки узгодженості їхньої мотивації.

Опис методики:

В основі лежить ідея про те, що батьківство — це полімотивоване явище. Різноманітні мотиви об'єднані у п'ять груп:

1. **НД** — спрямованість на дитину.
2. **НС** — спрямованість на себе.
3. **НГ** — спрямованість на громаду (суспільство).
4. **НСім** — спрямованість на сім'ю.
5. **ЕМ** — екзистенційні мотиви.

Методика містить 30 пунктів. Респондент має оцінити кожен мотив за **п'ятибальною шкалою** залежно від його значущості для прийняття рішення.

Обробка результатів та Ключ

Оцінка ступеня вираженості кожного типу мотивації здійснюється шляхом підсумовування балів за 6 пунктами відповідної шкали.

Ключ (для кандидатів в усиновлювачі):

- **Спрямованість на дитину:** 1, 2, 3, 5, 23, 24.
- **Спрямованість на себе:** 4, 6, 8, 14, 17, 22.
- **Спрямованість на сім'ю:** 12, 13, 25, 28, 27, 29.
- **Спрямованість на суспільство:** 7, 15, 16, 18, 21, 26.
- **Екзистенційні мотиви:** 9, 10, 11, 19, 20, 30.

По кожній шкалі можна набрати від **0 до 30 балів**.

Визначення рівня (Середньозважена оцінка Кср):

Для глибшого аналізу використовується формула:

$$K_{\text{ср}} = \frac{10k_1 + 5k_2 + k_3}{k_1 + k_2 + k_3}$$

Де:

- k_1 — кількість пунктів шкали з балами **4 та 5** (висока значущість).
 k_2 — кількість пунктів шкали з балами **2 та 3** (середня значущість).
 k_3 — кількість пунктів шкали з балами **0 та 1** (низька значущість).

Інтерпретація рівня:

- **Низький рівень:** $K_{\text{ср}} < 3.3$
- **Середній рівень:** $3.3 \leq K_{\text{ср}} \leq 6.7$
- **Високий рівень:** $K_{\text{ср}} > 6.7$

Опис шкал (типи мотивації)

1. **Спрямованість на дитину:** Усиновлення пов'язане з потребою мати дитину, вираженням любові. Тракується як бажання допомогти дитині, зробити її щасливою («Допомагаюча мотивація»).
2. **Спрямованість на себе:** Усиновлення як спосіб стати батьком у разі безпліддя. Виступає засобом вирішення особистих проблем усиновлювача («Інструментальна» або «Компенсаторна» мотивація).
3. **Спрямованість на сім'ю:** Рішення приймається заради зміцнення, гармонізації або збереження сім'ї, захисту інтересів її членів. Специфічний мотив — «заповнити втрату власної дитини».
4. **Спрямованість на суспільство:** Прагнення відповідати соціальним нормам, очікуванням оточення, уникати тиску через бездітність. Може бути формою внеску у вирішення проблеми сирітства.
5. **Екзистенційні мотиви:** Спосіб задовольнити потребу в приналежності та любові. Поява дитини служить цілі змінити життя, надати йому особливого сенсу.

Варіант для кандидатів в усиновлювачі

Інструкція: Нижче наведено перелік можливих причин усиновлення. Уважно ознайомтеся з цим списком. Подумайте про те, що саме і якою мірою спонукало Вас до усиновлення дитини.

Оцініть кожную причину з точки зору її значущості для Вашого рішення про усиновлення за п'ятибальною шкалою, де:

- **0** — дана причина зовсім не вплинула на рішення;
- **5** — максимальний вплив або головна причина усиновлення.

Якщо Ви відмітили декілька причин балом «5», позначте, будь ласка, яка з них є для Вас найбільш значущою.

№	Возможные причины	Шкала
1	Желание любить ребенка и заботиться о нем.	0-1-2-3-4-5
2	Потребность в детях (отсутствие детей и желание их иметь)	0-1-2-3-4-5
3	Жалость к покинутым детям	0-1-2-3-4-5
4	Стремление испытать радость материнства (отцовства)	0-1-2-3-4-5
5	Хочу вырастить и воспитать ребенка.	0-1-2-3-4-5
6	Потребность реализовать себя как родителя (отца/ мать)	0-1-2-3-4-5
7	Желание быть полноценной семьей.	0-1-2-3-4-5
8	Отсутствие собственных детей	0-1-2-3-4-5
9	Желание сделать жизнь более полной	0-1-2-3-4-5
10	Страх одинокой старости	0-1-2-3-4-5
11	Обретение смысла жизни	0-1-2-3-4-5
12	Стремление укрепить семейные отношения	0-1-2-3-4-5
13	Желание сохранить семью.	0-1-2-3-4-5
14	Продлить себя в ребенке (желание ему передать свои знания, жизненный опыт, ценности и т.д.).	0-1-2-3-4-5
15	Желание сделать добро, принести пользу для общества	0-1-2-3-4-5
16	Стремление быть не хуже других семей.	0-1-2-3-4-5
17	Состояться как женщина (мужчина)	0-1-2-3-4-5
18	Возраст	0-1-2-3-4-5
19	Почувствовать себя кому-нибудь нужным.	0-1-2-3-4-5
20	Жить не только для себя	0-1-2-3-4-5
21	Стремление избавиться от расспросов окружающих по поводу отсутствия детей.	0-1-2-3-4-5
22	Невозможность иметь собственного ребенка.	0-1-2-3-4-5
23	Желание помочь, изменить в лучшую сторону жизнь ребенка, дать ему тепло, заботу, любовь.	0-1-2-3-4-5
24	Возможность помочь.	0-1-2-3-4-5
25	Иметь компаньона (брата/сестру, друга) для своего ребенка	0-1-2-3-4-5
26	Давление окружающих	0-1-2-3-4-5
27	Ради мужа (жены) / любимого человека	0-1-2-3-4-5
28	Восполнить потерю собственного ребенка	0-1-2-3-4-5
29	Желание иметь общего с мужем (женой) ребенка	0-1-2-3-4-5
30	Совершить богоугодный поступок	0-1-2-3-4-5

Методика «Незакінчені речення: Емоційний настрій прийомних батьків»

Інструкція: Прочитайте початок кожного речення та закінчіть його першою думкою, яка спадає вам на думку. Намагайтеся працювати швидко, не розмірковуючи довго над правильністю відповіді.

Текст методики:

1. Думаючи про появу дитини в нашому домі, я відчуваю...
2. Найбільше у батьківстві мене радує...
3. Коли дитина плаче або вередує, я зазвичай...
4. Майбутнє моєї дитини здається мені...
5. Якщо дитина не виправдає моїх очікувань, я...
6. Більшість дітей, які залишилися без батьків...
7. Коли я думаю про біологічних батьків моєї дитини, мені...
8. Моя здатність любити чужу дитину, як свою...
9. Коли дитина буде чинити мені супротив, я відчую...
10. Ідеальні стосунки між батьками та дітьми — це...
11. Найбільше я боюсь, що у вихованні...
12. Коли мені здаватиметься, що я не справляюсь, я...
13. Для мене «прийняти дитину» означає...
14. Я вважаю, що діти мають бути вдячні за те, що...
15. Відносини з моєю дитиною через 10 років я бачу...

Обробка та інтерпретація результатів

Для оцінки емоційної складової відповіді респондентів слід класифікувати за трьома параметрами (система балів 0–2):

- **Позитивна установка (2 бали):** Відповіді демонструють безумовне прийняття, емпатію, готовність до труднощів, оптимізм (наприклад: *«відчуваю тиху радість»*, *«спробую зрозуміти її біль»*).
- **Нейтральна/Невизначена установка (1 бал):** Формальні відповіді, опис побутових речей, уникнення прояву почуттів (наприклад: *«радує, що буде порядок»*, *«майбутнє залежить від обставин»*).
- **Негативна/Тривожна установка (0 балів):** Відповіді демонструють прихований гнів, високу тривогу, неприйняття минулого дитини або завищені вимоги (наприклад: *«мені гидко про них думати»*, *«боюсь, що вона виросте злочинцем»*).

Додаток Е

Методика дослідження соціально - психологічної адаптації К. Роджерса - Р. Даймонда

Пропоную прочитати висловлювання та порівняти їх зі своїм досвідом У бланку слід зазначити відповідь, базуючись на таких оцінках:

- 0 - це мене зовсім не стосується;
- 1 - це мене не стосується;
- 2 - мабуть, це мене не стосується;
- 3 - не знаю, чи це мене стосується;
- 4 - це схоже на мене, але травню сумніви;
- 5 - це схоже на мене;
- 6 - це точно я.

№	Текст методики	0	1	2	3	4	5	6
1.	Відчуваю незручність, коли вступаю з кимось у діалог							
2.	Не має бажання розкритися перед іншими.							
3.	У всьому подобається ризик, боротьба, змагання.							
4.	Маю до себе високі вимоги.							
5.	Часто сварю себе за те, що зробив.							
6.	Часто відчуваю себе пригніченим.							
7.	Маю сумніви, що можу подібатися особам протилежної статі.							
8.	Свої обіцянки виконую завжди.							
9.	Теплі, добрі стосунки з оточуючими.							
10.	Людина стримана, замкнена, тримаюся осторонь.							
11.	У невдачах звинувачую себе.							
12.	Людина відповідальна, на яку можна покластися.							
13.	Відчуваю, що не в змозі змінити щось, всі зусилля марні.							
14.	На багато що, дивлюся очима однолітків.							
15.	Приймає в цілому ті правила й вимоги, яких варто дотримуватись.							
16.	Власних переконань і правил не вистачає.							
17.	Подобається мріяти, іноді – втягус, важко повертатися від мрії до реальності.							
18.	Завжди готовий до захисту і навіть нападу; переживаю образи болісно, розмірковуючи над способами помсти.							
19.	Умію керувати собою і власними вчинками, примушувати себе або дозволяти собі; самоконтроль для мене - не проблема.							
20.	Часто змінюється настрій, настає нудьга.							
21.	Все що стосується інших не хвилює. Зосереджений на собі, зайнятий собою.							
22.	Люди, як правило, мені подобаються.							
23.	Не соромлюся своїх почуттів, відкрито їх виражаю.							
24.	Серед великого скупчення людей відчуваю себе дещо самотньо.							
25.	Нині бажаю все покинути, кудись сховатися.							
26.	З оточуючими зазвичай вільно спілкуюся.							
27.	Важко боротися із самим собою.							
28.	Напружено сприймаю доброзичливе ставлення оточуючих, вважаю що не заслуговую на нього.							
29.	У душі - оптиміст, вірю у найкраще.							
30.	Людина вперта, таких називають важкими.							

31.	До людей критичний, засуджую їх, якщо вважаю що самі цього заслуговують.								
32.	Часто відчуваю себе не тим, хто веде, а тим, кого ведуть: мені не завжди вдається думати і діяти самостійно.								
33.	Більшість із тих, хто мене знає, добре до мене ставиться, любить мене.								
34.	Іноді бувають такі думки, про які не хочеться комусь розповідати.								
35.	Людина з привабливою зовнішністю.								
36.	Відчуваю себе безпомічним, маю потребу відчувати когось поруч.								
37.	Прийнявши рішення, виконую його.								
38.	Приймаючи самостійні рішення, не можу звільнитися від впливу інших людей.								
39.	Відчуваю почуття провини, навіть коли звинувачувати себе немає сенсу.								
40.	Відчуваю неприязнь до того, що його оточує.								
41.	Всім задоволений.								
42.	Почуваюся погано: не можу організувати себе.								
43.	Відчуваю млявість. Все що раніше хвилювало, стало байдужим.								
44.	Врівноважений, спокійний.								
45.	Роздратований, часто не можу стриматися.								
46.	Часто відчуваю себе ображеним.								
47.	Людина спонтанна, нетерпляча, гарячкувата. Бракує стриманості.								
48.	Буває, що поширюю плітки.								
49.	Не дуже довіряю своїм відчуттям, вони іноді підводять мене.								
50.	Досить важко бути самим собою.								
51.	На першому місці - думки, а не почуття, перед тим як щось зробити, добре поміркую.								
52.	Те, що відбувається, трактую по- своєму, здатен нафантазувати зайве.								
53.	Терплячий до інших і приймаю іншого таким, яким він є.								
54.	Намагаюся не думати про свої проблеми.								
55.	Вважаю себе цікавою людиною, привабливою як особистість, помітною.								
56.	Людина сором'язлива.								
57.	Обов'язково треба нагадувати, підштовхувати, щоб доводив справу до кінця.								
58.	У душі відчуваю перевагу над іншими.								
59.	Немає нічого, у чому б виявив індивідуальність, своє "я".								
60.	Боюся думок інших про себе.								
61.	Чеснолюбивий, небайдужий до успіху, схвалення, у тому, що для мене важливо, намагаюся бути кращим.								
62.	Людина, у якої на даний момент багато такого, що викликає презирство.								
63.	Людина діяльна, енергійна, ініціативна.								
64.	Пасую перед труднощами й ситуаціями, які загрожують ускладненнями.								
65.	Просто недостатньо оцінюю себе.								

66.	Ватажок, вмію впливати на інших.								
67.	Ставлюся до себе в цілому добре.								
68.	Людина наполеглива, мені завжди важливо зробити все по- своєму.								
69.	Не подобається, коли з кимось порушуються відносини, особливо якщо починаються сварки.								
70.	Досить довго не можу прийняти рішення, потім маю сумніви щодо його правильності.								
71.	Розгублений, невпевнений у собі.								
72.	Задоволений собою.								
73.	Мені часто не щастить.								
74.	Людина приємна, приваблюю інших.								
75.	Можливо, не дуже вродливий, але можу подобатись як людина, особистість.								
76.	З презирством ставлюся до осіб протилежної статі й не маю контактів з ними.								
77.	Коли треба щось зробити, мене охоплює страх, сумніви.								
78.	Легко, спокійно на душі, немає нічого, що сильно хвилювало б.								
79.	Умію наполегливо працювати.								
80.	Відчуваю, що расту, дорослішаю, змінююся сам і змінюється ставлення до навколишнього світу.								
81.	Іноді говорю про те, про що насправді не маю уявлення.								
82.	Завжди кажу тільки правду.								
83.	Схвильований, напружений.								
84.	Щоб я щось зробив, треба вперто наполягати на цьому.								
85.	Відчуваю невпевненість у собі.								
86.	Обставини часто змушують захищати себе, виправдовуватись і обґрунтовувати свої вчинки.								
87.	Людина поступлива, м'яка у ставленні до інших.								
88.	Людина, якій подобається міркувати.								
89.	Іноді подобається хизуватися.								
90.	Приймаю рішення і відразу змінюю їх, звинувачую себе у відсутності волі, а вдіяти з собою нічого не можу.								
91.	Намагаюся покладатися на свої сили, не розраховую на чийсь допомогу.								
92.	Ніколи не запізнююся.								
93.	Відчуваю внутрішню несвободу.								
94.	Відрізняюся від інших.								
95.	Не дуже надійний, на мене не можна покластися.								
96.	Добре себе розумію, все в собі приймаю.								
97.	Товариська, відкрита людина, легко спілкуюся з людьми.								
98.	Сили і здібності відповідають тим завданням, які треба вирішувати, все можу виконати.								
99.	Себе не ціную, ніхто мене не сприймає серйозно, в кращому випадку всі до мене ставляться поблажливо, просто терплять.								
100.	Хвилююся, що забагато переймаюся особами протилежної статі.								
101.	Всі свої звички вважаю позитивними.								

Обробка та оцінювання результатів

Результати, менші від норми, інтерпретуються як надмірно низькі, а більші від норми - як високі.

№ з/п		Показники	Номер висловлювань	Норма
А	а	Адаптивність	4, 5, 9, 11, 12, 15, 19, 22, 23, 26, 27, 29, 33, 35, 37, 41, 44, 47, 51, 53, 55, 61, 63, 67, 68, 72, 74, 75, 78, 79, 80, 88, 91, 94, 96, 97, 98	68-136
	б	Деадаптивність	2, 6, 7, 13, 16, 18, 25, 28, 32, 38, 40, 42, 43, 49, 50, 52, 54, 56, 59, 60, 62, 64, 65, 70, 71, 73, 76, 77, 83, 84, 86, 90, 95, 99, 100	68-136
2		Неправда -	34,45, 48,81,89	18 - 36
		Неправда +	8, 82, 92, 101	
S	а	Прийняття себе	33, 35, 55, 67, 72, 74, 75, 80, 88, 94, 96	22-42
	б	Неприйняття себе	7, 59, 62, 65, 90, 95, 99	14 - 28
L	а	Прийняття інших	9, 14, 22, 26, 53, 97	12 - 24
	б	Неприйняття інших	2, 10,21,28, 40, 60, 76	14 - 28
E	а	Емоційний комфорт	23,29,30,41,44,47, 78	14 - 28
	б	Емоційний дискомфорт	6, 42, 43, 49, 50, 83, 85	14 - 28
I	а	Внутрішній контроль	4, 5, 11, 12, 19, 27, 37, 51, 63, 68, 79,91,98	26 - 52
	б	Зовнішній контроль	13, 25, 36, 52, 57, 70,71,73, 77	18 - 36
D	а	Домінування	58,61,66	6 - 12
	б	Підлеглість	16, 32, 38, 69, 84, 87	12 - 24
8		Есканізм (уникнення проблем)	17, 18, 54, 64, 86	10 - 20

Додаток Є

Сирі бали за результатами опитування кандидатів у прийомні батьки

№ з/п	Кількість балів анкети "Що ви знаєте про виховання дітей?"	Рівень Когнітивної складової	Кількість балів за методикою особистісної зрілості Гільбуха	Рівень особистісної складової (Гільбух)	Мотивація Батьківства Кравченко →	НД (Дитина)	НС (Себе)	НСім (Сім'я)	НГ (Громада)	ЕМ (Екзистенц.)	Провідна мотивація	Методика Незакінчене речення (емоційна складова) →	Прийняття дитини (0-8)	Очікування (0-8)	Подолання страхів (0-8)	Образ майбутнього (0-6)	Сумарний бал (0-30)	Рівень емоційного настрою на усиновлення	Методика Даймонда-Роджерса →	Адаптація (%)	Прийняття себе	Емоц. комфорт	Інтер-нальність	Рівень адаптованості
1	26	Високий	84	Дуже високий		8.5 (B)	4.2 (C)	3.8 (C)	2.5 (H)	7.4 (B)	Спрямованість на дитину		7	7	6	6	26	Високий		82	Високе	Високий	Висока	Високий
2	19	Середній	72	Високий		7.2 (B)	6.9 (B)	4.1 (C)	3.0 (H)	5.8 (C)	Спрямованість на дитину		5	6	5	5	21	Середній		65	Середнє	Середній	Висока	Середній
3	24	Середній	78	Дуже високий		6.3 (C)	3.4 (C)	7.5 (B)	4.2 (C)	6.0 (C)	Спрямованість на сім'ю		6	5	4	4	19	Середній		58	Середнє	Середній	Середня	Середній
4	28	Високий	91	Дуже високий		9.2 (B)	2.1 (H)	2.8 (H)	1.8 (H)	8.6 (B)	Спрямованість на дитину		8	7	7	6	28	Високий		88	Високе	Високий	Висока	Високий
5	14	Низький	55	Високий		5.1 (C)	7.8 (B)	4.9 (C)	3.5 (C)	5.2 (C)	Спрямованість на себе		3	4	3	4	14	Низький		42	Низьке	Низький	Середня	Низький
6	21	Середній	68	Високий		7.9 (B)	5.5 (C)	6.2 (C)	4.0 (C)	7.1 (B)	Спрямованість на дитину		6	6	6	5	23	Середній		71	Високе	Середній	Висока	Високий
7	27	Високий	82	Дуже високий		8.8 (B)	3.8 (C)	4.5 (C)	2.1 (H)	7.9 (B)	Спрямованість на дитину		7	8	6	6	27	Високий		85	Високе	Високий	Висока	Високий
8	23	Середній	74	Високий		7.0 (B)	4.6 (C)	5.3 (C)	6.9 (B)	5.5 (C)	Спрямованість на дитину		5	5	5	5	20	Середній		69	Середнє	Середній	Висока	Високий

9	18	Середній	61	Високий		7.5 (В)	3.2 (Н)	4.1 (С)	2.8 (Н)	7.3 (В)	Спрямованість на дитину		4	5	5	4	18	Середній		60	Середне	Середній	Середня	Середній
10	25	Високий	85	Дуже високий		9.0 (В)	5.2 (С)	3.9 (С)	3.1 (Н)	8.2 (В)	Спрямованість на дитину		7	6	6	6	25	Високий		79	Високе	Високий	Висока	Високий
11	22	Середній	70	Високий		6.8 (В)	4.1 (С)	6.4 (С)	3.5 (С)	6.7 (С)	Спрямованість на дитину		6	6	5	5	22	Середній		64	Середне	Середній	Висока	Середній
12	29	Високий	88	Дуже високий		8.6 (В)	3.5 (С)	3.2 (Н)	2.4 (Н)	8.9 (В)	Екзистенційна		8	8	7	6	29	Високий		91	Високе	Високий	Висока	Високий
13	16	Середній	49	Задовільний		4.8 (С)	7.2 (В)	6.1 (С)	4.1 (С)	5.4 (С)	Спрямованість на себе		4	4	4	3	15	Низький		45	Низьке	Середній	Середня	Середній
14	20	Середній	73	Високий		7.3 (В)	5.0 (С)	5.8 (С)	3.7 (С)	6.5 (С)	Спрямованість на дитину		5	5	5	5	20	Середній		62	Середне	Середній	Середня	Середній
15	24	Середній	76	Дуже високий		7.9 (В)	4.4 (С)	4.9 (С)	2.9 (Н)	7.6 (В)	Спрямованість на дитину		6	6	6	6	24	Високий		74	Високе	Середній	Висока	Високий
16	13	Низький	38	Задовільний		4.2 (С)	6.5 (С)	6.9 (В)	5.1 (С)	4.8 (С)	Спрямованість на сім'ю		3	3	3	3	12	Низький		31	Низьке	Низький	Низька	Низький
17	26	Високий	86	Дуже високий		8.4 (В)	3.1 (Н)	3.5 (С)	2.2 (Н)	8.1 (В)	Спрямованість на дитину		7	7	6	6	26	Високий		83	Високе	Високий	Висока	Високий
18	21	Середній	65	Високий		7.1 (В)	5.6 (С)	6.0 (С)	3.4 (С)	6.8 (В)	Спрямованість на дитину		6	5	5	5	21	Середній		67	Середне	Середній	Висока	Середній
19	23	Середній	71	Високий		6.9 (В)	4.8 (С)	5.5 (С)	3.1 (Н)	7.2 (В)	Екзистенційна		6	6	6	5	23	Середній		63	Середне	Середній	Середня	Середній
20	27	Високий	83	Дуже високий		8.7 (В)	3.9 (С)	4.2 (С)	2.6 (Н)	8.5 (В)	Спрямованість на дитину		7	7	7	6	27	Високий		86	Високе	Високий	Висока	Високий
21	17	Середній	58	Високий		5.9 (С)	7.1 (В)	5.2 (С)	3.8 (С)	6.1 (С)	Спрямованість на себе		4	5	4	4	17	Середній		55	Середне	Середній	Середня	Середній
22	25	Високий	81	Дуже високий		8.2 (В)	4.0 (С)	4.6 (С)	2.3 (Н)	7.9 (В)	Спрямованість на дитину		7	6	6	6	25	Високий		80	Високе	Високий	Висока	Високий

23	20	Середній	69	Високий		7.4 (В)	5.3 (С)	6.1 (С)	3.6 (С)	6.6 (С)	Спрямованість на дитину		5	5	5	5	20	Середній		68	Середнє	Середній	Висока	Високий
24	19	Середній	74	Високий		7.1 (В)	6.2 (С)	5.4 (С)	3.2 (Н)	6.9 (В)	Спрямованість на дитину		5	5	5	4	19	Середній		61	Середнє	Середній	Середня	Середній
25	28	Високий	89	Дуже високий		9.1 (В)	3.2 (Н)	3.0 (Н)	2.1 (Н)	8.8 (В)	Спрямованість на дитину		8	7	7	6	28	Високий		89	Високе	Високий	Висока	Високий
26	22	Середній	66	Високий		7.5 (В)	4.9 (С)	6.3 (С)	4.4 (С)	7.0 (В)	Спрямованість на дитину		6	6	5	5	22	Середній		66	Середнє	Середній	Висока	Середній
27	15	Середній	52	Високий		5.5 (С)	7.4 (В)	5.8 (С)	3.9 (С)	5.7 (С)	Спрямованість на себе		4	4	4	4	16	Середній		51	Середнє	Низький	Середня	Середній
28	24	Середній	75	Дуже високий		7.8 (В)	4.6 (С)	6.7 (С)	3.5 (С)	7.2 (В)	Спрямованість на дитину		6	6	6	6	24	Високий		78	Високе	Середній	Висока	Високий
29	26	Високий	84	Дуже високий		8.6 (В)	3.7 (С)	4.1 (С)	2.5 (Н)	8.4 (В)	Спрямованість на дитину		7	7	6	6	26	Високий		84	Високе	Високий	Висока	Високий
30	21	Середній	70	Високий		7.2 (В)	5.4 (С)	6.5 (С)	3.3 (С)	6.8 (В)	Спрямованість на дитину		6	5	5	5	21	Середній		67	Середнє	Середній	Середня	Середній
31	30	Високий	95	Дуже високий		9.5 (В)	2.8 (Н)	3.1 (Н)	1.5 (Н)	9.2 (В)	Спрямованість на дитину		8	8	7	6	29	Високий		94	Високе	Високий	Висока	Високий
32	12	Низький	42	Задовільний		4.5 (С)	6.8 (В)	7.1 (В)	4.2 (С)	5.1 (С)	Спрямованість на сім'ю		3	4	3	3	13	Низький		38	Низьке	Низький	Середня	Низький
33	23	Середній	77	Дуже високий		7.6 (В)	5.1 (С)	6.0 (С)	3.7 (С)	7.3 (В)	Спрямованість на дитину		6	6	6	5	23	Високий		72	Високе	Середній	Висока	Високий
34	25	Високий	82	Дуже високий		8.3 (В)	4.2 (С)	4.4 (С)	2.8 (Н)	8.1 (В)	Спрямованість на дитину		7	6	6	6	25	Високий		79	Високе	Високий	Висока	Високий
35	18	Середній	63	Високий		6.5 (С)	5.9 (С)	5.6 (С)	3.1 (Н)	6.9 (В)	Екзистенційна		5	5	4	4	18	Середній		59	Середнє	Середній	Середня	Середній
36	22	Середній	74	Високий		7.3 (В)	4.8 (С)	6.2 (С)	3.9 (С)	7.1 (В)	Спрямованість на дитину		6	6	5	5	22	Середній		68	Середнє	Середній	Висока	Високий

37	27	Високий	87	Дуже високий		8.9 (B)	3.5 (C)	4.0 (C)	2.4 (H)	8.6 (B)	Спрямованість на дитину		7	7	7	6	27	Високий		85	Високе	Високий	Висока	Високий
38	24	Середній	79	Дуже високий		7.7 (B)	5.2 (C)	6.4 (C)	3.6 (C)	7.4 (B)	Спрямованість на дитину		6	6	6	6	24	Високий		76	Високе	Середній	Висока	Високий
39	20	Середній	67	Високий		6.8 (B)	6.0 (C)	5.5 (C)	3.2 (H)	6.7 (C)	Спрямованість на дитину		5	5	5	5	20	Середній		64	Середнє	Середній	Середня	Середній
40	16	Середній	56	Високий		5.8 (C)	7.3 (B)	5.1 (C)	4.0 (C)	5.9 (C)	Спрямованість на себе		4	5	4	4	17	Середній		52	Середнє	Низький	Середня	Середній
41	29	Високий	90	Дуже високий		9.3 (B)	2.5 (H)	2.9 (H)	1.9 (H)	9.1 (B)	Спрямованість на дитину		8	7	7	6	28	Високий		88	Високе	Високий	Висока	Високий
42	21	Середній	72	Високий		7.4 (B)	5.8 (C)	6.1 (C)	3.8 (C)	7.0 (B)	Спрямованість на дитину		6	5	5	5	21	Середній		67	Середнє	Середній	Висока	Середній
43	23	Середній	75	Дуже високий		7.7 (B)	4.5 (C)	6.3 (C)	3.0 (H)	7.5 (B)	Спрямованість на дитину		6	6	6	5	23	Високий		75	Високе	Середній	Висока	Високий
44	26	Високий	83	Дуже високий		8.5 (B)	4.1 (C)	4.3 (C)	2.7 (H)	8.3 (B)	Спрямованість на дитину		7	7	6	6	26	Високий		82	Високе	Високий	Висока	Високий
45	14	Низький	45	Задовільний		4.1 (C)	6.6 (C)	7.4 (B)	5.2 (C)	4.7 (C)	Спрямованість на сім'ю		3	4	4	3	14	Низький		40	Низьке	Низький	Середня	Низький
46	19	Середній	68	Високий		7.1 (B)	5.7 (C)	6.2 (C)	3.5 (C)	6.9 (B)	Спрямованість на дитину		5	5	5	5	20	Середній		63	Середнє	Середній	Середня	Середній
47	25	Високий	81	Дуже високий		8.2 (B)	4.3 (C)	4.7 (C)	2.6 (H)	8.0 (B)	Спрямованість на дитину		7	6	6	6	25	Високий		81	Високе	Високий	Висока	Високий
48	22	Середній	76	Дуже високий		7.5 (B)	5.4 (C)	5.9 (C)	3.8 (C)	7.3 (B)	Спрямованість на дитину		6	6	5	5	22	Середній		70	Високе	Середній	Висока	Високий
49	17	Середній	59	Високий		6.2 (C)	6.1 (C)	5.3 (C)	3.4 (C)	6.8 (B)	Екзистенційна		5	5	4	4	18	Середній		57	Середнє	Середній	Середня	Середній
50	28	Високий	88	Дуже високий		9.0 (B)	3.4 (C)	3.8 (C)	2.3 (H)	8.9 (B)	Спрямованість на дитину		8	7	7	6	28	Високий		87	Високе	Високий	Висока	Високий

51	24	Середній	74	Високий		7.6 (B)	5.2 (C)	6.5 (C)	4.1 (C)	7.1 (B)	Спрямованість на дитину		6	6	6	6	24	Високий		74	Високе	Середній	Висока	Високий
52	21	Середній	70	Високий		7.2 (B)	5.9 (C)	5.7 (C)	3.6 (C)	6.6 (C)	Спрямованість на дитину		6	5	5	5	21	Середній		66	Середнє	Середній	Середня	Середній
53	27	Високий	85	Дуже високий		8.8 (B)	4.0 (C)	4.4 (C)	2.9 (H)	8.4 (B)	Спрямованість на дитину		7	7	7	6	27	Високий		84	Високе	Високий	Висока	Високий
54	20	Середній	64	Високий		6.5 (C)	6.3 (C)	5.8 (C)	3.5 (C)	7.0 (B)	Екзистенційна		5	5	5	5	20	Середній		61	Середнє	Середній	Середня	Середній
55	23	Середній	78	Дуже високий		7.9 (B)	5.0 (C)	6.2 (C)	3.8 (C)	7.4 (B)	Спрямованість на дитину		6	6	6	5	23	Високий		73	Високе	Середній	Висока	Високий
56	25	Високий	82	Дуже високий		8.4 (B)	4.5 (C)	4.1 (C)	2.7 (H)	8.1 (B)	Спрямованість на дитину		7	6	6	6	25	Високий		80	Високе	Високий	Висока	Високий
57	15	Середній	51	Високий		5.0 (C)	7.2 (B)	5.6 (C)	3.9 (C)	5.8 (C)	Спрямованість на себе		4	4	4	4	16	Середній		49	Низьке	Низький	Середня	Середній
58	22	Середній	73	Високий		7.4 (B)	5.5 (C)	6.3 (C)	3.2 (H)	6.9 (B)	Спрямованість на дитину		6	6	5	5	22	Середній		68	Середнє	Середній	Висока	Високий
59	26	Високий	86	Дуже високий		8.7 (B)	3.6 (C)	4.5 (C)	2.6 (H)	8.5 (B)	Спрямованість на дитину		7	7	6	6	26	Високий		85	Високе	Високий	Висока	Високий
60	19	Середній	69	Високий		6.9 (B)	5.8 (C)	6.4 (C)	4.0 (C)	7.2 (B)	Спрямованість на дитину		5	5	5	5	20	Середній		65	Середнє	Середній	Середня	Середній